

تیر که پر عاریت از مرغ یافت،
 نه غلظم کا پنجه نمودم به پیش
 من که بر شاخ هنرم نسیم به یار
 در گرم سبزه کمان شمای
 چون ز شمایا فتم این دُر بحیرت
 ماه که در پر تو خورشید بخت
 دانه که از ابر شود بهره یار
 دُر که درین سینه نهان داشتم
 گرد و گردنیک، نگذدم به پیش
 بار سراز اندیش، گنجینه پنج
 گر بود از عمر شاد سار و گر
 من کنم آنچه از دلم آمد کسب
 شکر خدا دارا که ز فضل خدا
 بسیه تا خزینة اسرار و پُر ز گنج
 و رهمه بریت آوردی اندر شمار
 از اثر اختر گردون خرام
 که زیر مرغ تو اندشتافت
 عریده بود نه بر جا، نه خویش
 به نبود لافم از آبی و نار
 لقمه زناں - ریزه خوان شمای
 داده خود را نتوان کرعیب
 گرمی خورشید برو بهر صفت
 بس که هم از ابر شود غرق آب
 یکد، بیک از دل نرباں شتم
 خواه کش ترخ کن و خواه بش
 گشت یکم گنج فرا هم پنج
 پنجه رساخم به چو مار و گر
 باقی الا تمام علی الله فحسب
 گشت، افزین چو بهشتا این سر
 بسیه تا خزینة ز صدف به پنج
 سه صد و ده بر شتر سه هزار
 شد بد و نه تا این مه کامل تمام

آنچه سراپا هم گردندگی است ، زوطلای نام نه فرزندگی است ،
 کیه که اول فلکش بر کشید کش به نهایت نه بختگر کشید
 کوزه که دولا به دلا کرد سا بر آوردنگون بر دواز
 سوز فلک چوں بود اندر پناه کافکذت هم تنها ااره کلاه
 سهل مدال بازی چرخ بلند شعبده بشکا من بازی مخند
 خنده تعلید که در کرد بود بابریت صد خنده دیگر بود
 هفت تینه این صنم عشوه ساز طفل فریب آمد و برنا نواز
 هر طرف آرا بر او دگر هر نفس میل بشو دگر
 نقش چه بینی بقفا به پلنگ و شمشیر ننگ کن بجنگ
 مار که رنگین زمره من بر قفا سلسله آفت و دام بلاست
 آئینه برداشت زانچه روز کند و همه و سرمه لبش
 بیه که او همه برابر و کشد دل یقین داشت که هر سو کشد
 آشکنه باز بهنگام خاست از پنه خونا به سرخاب
 رقص کبوتر که دل ربا زخمه شایسته من نگر در قفا
 سرخ و کبود که درین قضم خون شیر و لب با تم

فلک بخت را کرد فلک خنده به تعلید فلک نداشت نه عشق باز لا بد از جنگ
 نه در قفاست فلک سکه از فلک بر شو فلک خاست فلک از

تاکتم کس کس ار حد برد	مایہ کے دادہ ام ار حد برد
موکہ بود حردہ بیحد ہم	کترود گفتن مار یک و کم
سلیت اورں کہ ریح میرد	عیر کریں موئے تنگانی کسد
موترد موتواند سنگات	استروا اکہ دم تیر یافت
اکہ کم ار راستار و کم یہ ایم	گیر کہ ماجیت تراہ ہم ایم
کار و کل بار و ہفتابگاہ	حوں کتدار رگ سر جاگاہ
ایسے اگر رحم حور و غازیست	اکہ مقابل لسان باریست
راست کہ دیوانہ را حق ست	تدی حتم رجرا بق ست
فرق مدہ یار دہن متیست	وہ دہی رر کہ اریں متیست
گر رے ریختہ ام این دوحیت	دیر سود ریختہ تیس دوحیت
و اکہ حرامتس کدا و احرام	ہر کہ حور دما دحالتس بحام
مار بخویم کہ دکم بد سود	ہر شکرم کہ گس ر سود
ار دہن فداستل حین تو	سگ چور دیلو ہر دہن تو
راع حور و طعمہ و دماں تیر	کم کدا آہنگ رلوماں دیر
یا تن ہر حلیہ در آید لگ	یل کہ ماکوہ در آید بگ

لاست عہ سلت اورں اس کی مویہ کیڑو۔ ریح میرد۔ میسیہ و کتاہر »

لاکس لاہلہ لاہلہ لاہلہ

بیشتر عدلی پیشینه ساز
 داشت ز انصاف و عدالته ساز
 گیر که بارش ندمت عالم به
 چندان انصاف و انهم آخره کس
 داند از اینجا که سخن دانی است
 کس چه نمود از سخن دانی است
 گوهر ازین گونه زکان که زاد
 نادره چه بدین زبان که زاد
 در تبه هر بدی، جهان نه ان
 عرصه هر بدی، جهان ر جهان
 دل چو همه در بر گم پر
 هر رازین یور هر دوسر است
 ار که نظر به پشیر است
 کز منکر کائینه بدکار است
 راست است ان که نظر دیده باز
 کور به از کار چو بیست و دواز
 دوخته به دیده ازین ناکس
 کاهل نظر چو نم نند از خاں
 در ز پدید دیده به دیدن است
 این در قم کش غم خون ادهم
 گردن خرد در خور تعوید نیست
 تا کنم آن که بود باده کش
 چاشنی باده برون ادهم
 سفره چو در پیش که خواں سد
 هم بیکه چاشنی باده خوش
 چو تلم آر تن نامه حبیب
 پیشتر از کار نمکداں رسد
 خال به مدبر رخ ناخن نخست
 ز انصاف عدالت را نظرم رسد که

ہر کہ جس کدیں اسو ا د چوں قلم خویش سید و سراد
 ریں و مخالف چوروی متیرق تا کت اریں ہر دستم کتیں تر
 انکہ کد حیت ہم دقاحت دواج سایہ الصافہ میدر شاح
 کر لک کیں ادہار رہر آب حک نہ کد حرم ہم لقتن صوا
 گرچہ دقایق گردے لطیر یرکت دچور دہ جو موار حمیر
 مرغ کہ در اصل بودا رخور خار چور در ہر حرماے تر
 نظم کس اریع ہر ایک میت آبِ واں لے حسنِ حاتا ک میت
 دُر کہ ہمت بہت مدیاد روں لے صدق اراک کے ایدوں
 کوہ کہ ارتیتہ متک بود سگبے اندوں ررتن ایدوں
 جتیم ہر میں بودا رعیب یاک لے ہر اریع کد بدو جیک
 عیب ہر مد کہ حویہ حم آئیمہ رایتت نہ عید کہ
 دیدہ الصاف جو سیا بود دُر تہم دگرچہ کہ میر ما بود
 دانکہ مدار ددل رحمت یدیر تہمت یتیمہ ہر در حریر
 رہیم بر رگاں بودا الصاف کار کار حساں میت مگر چار حار
 حم کہ درم اداں روح نمود عدلی اور ارتہ ام الصاف بود
 بر سر ہر رامہ کہ آصف متست قدر عم الشمن الصاف متست

مهر بهر نکهت در قایق به
 تاش نه بیرونه شناسد که
 این صنم نو که نه داند خرام
 هست سراید در بخوبی تمام
 خاسته سرویست که زین نجات
 راست ترا از هر چه توان گفت
 دهنه زغیر بهر ابرو برش
 کحل خدائید به چشم اندرش
 گیسو راوشده سودا نل
 خال یه نیز سودا بدل
 صندلش از تری دم سودا هم
 دود بر آورده ام از جان
 جلوه این به چومه از زیر مرغ
 جز سه ستم پیشه که محرم نیند
 زان سه یک بهرست غزالخون
 تیغ زبان اشته کار آزما
 این تن فرزند بردند بهر
 باز خواننده بدگاه کار
 نظم رواں را ز قلم داده کوی
 هر سخن کاش بختش کرده جا
 خاصه چوتیر بر دانی ازو
 کور شد ده عین موانی ازو

ز زال را بر او شش را رفته کرده از دگر کار را آن را بردار کندش را بدگاه را که

حادم اراں حال کہ ستہ نمود
گشت رسورت دل تہیر دود
ار علی خود سحالت تست
کرد رہا دامن یا کتن رست
لے کہ توئی دیدہ حسرت سور
ماتیں بریں گوہ عصمت صور

گفتارِ نذرِ اختتامِ این مجلدِ مغلد کہ جلدِ خلد سے مہربان
داناںِ مقاتلہ او اتمامِ این نیرِ منور کہ نورِ ست
مربار یکے لانِ ضلالت او برِ بحرِ رمل
ازیں بحرِ موجِ گوہرِ نختین ناگم شوند و در تنِ خضرِ صفت
ازیں دمِ مسحی روحِ ناطقہ دمیدن مردم شوند

چوں تسلیم نمود سار کرد
گوئی فلکِ راسخ مار کرد
حتمہِ خاطر کہ عمارتس نمود
داد تر لے کہ عمارتس نمود
حصر کہ در محضر ام راہ یافت
حتمہ کہ گم کرد دریں جاہ یافت
آبِ حیاتِ ر قلمِ قطرہِ حست
ریں ہوں ر و بہ سیاہی تست
صدتہ قدرست دریں یک رقم
راں گر رست سجدہ در حجت قلم
را سوہی رہر تر دگوہیں
حارہ کہ انگشت ہد کس بریں
حاجم مے ساحتم ارجوں حوین
لے جم سر کہ کہ کسیدہ ریت
راست را حائے کہ

رں کہ گتہ اریئے تہو جیاع
 کے لودا ریر تو لورس فرل
 مرد کہ کیو ہدا ر حادہ گام
 خلق نہ میکسٹ بگیسہ دمام
 حاصہ عودسے کہ سرعانی ہست
 مام بدش میں کہ جیر سوانی ہست
 مسق جواناں چود گر گوں لود
 متق رں ریر بگر جوں لود
 رال کہ ماسرہ کد زاع حتم
 گایس ر مرگ تود راع حتم
 رال کہ ادو حائل مادود مست
 حال ر استس کن ار مریم
 رآب تود ہتر آلودہ پاک
 یاک بگر ددرں مدحر کاک
 گر جیہ کے یاس تودا ر دلے
 نہ ر تو یاس تودا ر د کہ
 لفس تو جوں خود نکد ر ترا
 حر تو نگہاں کہ لود مرتہا
 آں کہ کد خود گرہ حویش رار
 یاس کہ دار دگر ہست ارار
 جسم چو خود را دیہ عارت کد
 رحمہ اورا کہ عارت کد
 بر جو خود آید پیوے گر گاریناں
 سگ جیہ کد گر جیم لود یاساں
 رں کہ حدالیتس ادب لفس د
 سزہ دتس مدھد ر فساد

حکایت ناپرسا کہ از نظر ما در شاہ چشم زخمش رسید

لا رال کد سرہ ددر دواع حتم ، ع راع حتم کد حتم - ۱۲ ع مادود دم - مکرور
 لا میرار
 لا حویش

لیکہ چو بے توشہ بود شوہرش بے ز قاعست نہ بود ز پورش
 در طلبی زیور درج ملک در زخوے جہمہ درشتہ زدوک
 ز آئینہ و شامہ رہا کن ہوس آئینہ تو رخ شوی و س
 فرد تو ان اشتہا اگر زن نگاہ سایہ بہت جفا نہ خواہم براہ
 لیکہ چو زین ننگ داری گزیر سایہ یکہ بس بود رہا سریر
 شوی یکہ گزین مردم رگست یکہ زن وہ شورہ و خوک دگست
 نفس کہ در قالب مردم گمست دشمن مردم بتن مردم مست
 با تو چو بدخواہ ہم ناگیست کشتن بدخواہ ز مردانگی مست
 بردل آسودہ نہ خواہی گرہ تا بتوان شستہ در از شستن بدہ
 یکہ دل آں گاہ نشیند بجا کش نہ شود دیدہ بہ بد رہنما
 و این ہم کہ گفت کہ بتن می رسد از نظر تو بہ شکن می رسد
 دیدہ فرو پوش چو در صدف تانہ شوی تیسیر بلار اہداف
 دلبر و چشم چو ہل شد دست نظر رشتہ کش دل شود
 دیدہ بادام چو بپردہ گذشتہ مغزوہ راز ہر دہنہ خودہ گذشتہ
 تا گرہ نہ باید کشاد راہ نہ یابد بگریہ بالمش باد
 چشم گمہ بکشد سیر سوزنی آں سیر سوزن شودش سوزنی

ز ننگ ۱۰ گزین ۱۰ بمعنی تاج مصق کے ہیں اور مردم رگ کہ معنی نصاب و ریل کے ہیں یعنی شعر ظاہر ہوا
 ز شوہر ۱۰ ز بود ۱۰ ز نگر گشت ۱۰ ز چو ۱۰ ز روشنی

روئے تابارمہ و حوریدیم	تا سود سایہ بہت بہت دم
ہر کہ خلوتِ حریّت و حور بود	خاص کس گریہ برادر بود
عصمتیاں اتمامِ حیاں	خلوہ حرام ست مگر بر طلال
حت کہ ما حواہ ہم را دوست	ماو متا رے کدا دوست
رں کحو امر دی و ر حور دیت	مرد بود رں کہ حوا امر دیت
لیک حیاں پیر متوئند حور	کر تو گریہ کسیراں تلوی
حاہ کہ آسائیں ارد کم بود	گریہ بہت ست حمد م بود
مطیع اگر رورں و دق مود	گریہ کماں حلق گریہ درود
کاہن حیاں ستد گکہ یادری	رں مدرستی و رماں آوری
حواہ کہ ماو متں رماں آوہت	ماسک جتنی کحوال ادرست
آہوک حاہ کہ حولاں رد	گرگ در مدہ است چو دہاند
مردیک عمدہ دل ریت کرد	رں یہ یکے عمدہ دہ متں کرد
نمرہ سگ میت تخریک ماں	گرگ رنہ رنہ آر دھال
حانگیاں است عذاب الیم	حاہ حد افسلں رں بارحیم
توی کہ ارکیہ تو نگر بود	خود صم ادر رور و رور بود

لا سایہ تو لا دوست لا دوست لا تنگ رو جو لا گرد لا ک
لا حصار لا ملک رماں

جلوه گران شد که ز شرم و هراس
 خنده تخواهی ز قریان خود
 باش چو خورشید در انوار خویش
 و آن که بر انداخت جبار انقباض
 پرده عصمت ز لب و آلودگی
 خیمه زخم شد گساده، اچاقوت
 فعل بد از زن پس امان کند
 مرد که در بر سرنگی کوشدش
 رند که ناکرده زند لاف کار
 رسم بدانت که چون بد کند
 هر زن زیبا که بر غنائی ست
 چون بن بد و تبااهی نهد
 چنگ چو آغوش گرفت تنگ
 گشت چو دلف بر تن خود پرده
 هر که بجز محبت حلالست بود
 در تنق ستر بود و روشناس
 پرده کن از پرده نشینان خود
 کن ز حیا پرده رخسار خویش
 دست بشو زان که از دخیلت آ
 رخنه بر خن شود از سودگی
 زنده شود چون تنه عکبوت
 آن چه که بد بهر چه پنهان کند
 برهنه چون کرد کجای پوشدش
 کرده چگونه نکند آسکار
 شهرت آن اشرف خود کند
 از پس ده پرده بر سوائی ست
 شکل و سازفته گواهی دهد
 کرد حکایت رگ غماز چنگ
 پرده سخن گفت بیانک بلبند
 رونما گر همه حالت بود

لا شود لا آن لا بشود لا بودگی مع خیمه زخم - اس شعر کا مطلب صرف اس قدر ہے کہ اگر خیمہ بھیگ گیا
 اور یہ ہے ہی بھیگا ہوا ڈال چھوڑا اس پر کھیاں ہکتی رہیں تودہ گلگر پڑے جا - نہ - سمجھی بودا ہوا بھیگا - ۱۲
 لاہ چہ لا خود لا آنکہ لا رعنا لا رخ منا

لیک تو ہم کو تن کر انجامِ حلیت
 رہت کنی قاعدہ مامِ خویش
 سال تو بہت سب ز آئیں ریت
 حال میں ارہمدہ سناسی کہ عیبت
 حوں نسٹیں عمرِ مداں در کستی
 ہم سرِ من ریں عس از سر کشتی
 عش چیاں سار کہ ارتانِ خویش
 زندہ کنی سلفِ حویتیانِ حلیت
 تاجو بر پردتِ افتادہ ام
 مس ز تو زایم کہ ترا زادہ ام
 حانِ سگِ آں دخترِ آزادہ شد
 کر رحم اویدر تن زادہ شد
 ماید چوں در خلفِ ارجمند
 تا صدف آوارہ بر آبد بلند
 دُر کہ نزرگاں ہمہ ملیتس کند
 ما و صدف ہم بطعید شش کند
 کہ کشتی از یہ ساماں خویش
 یاسے بر نخرہ داماں خویش
 تاکہ سحنہ ر معام شکوہ
 دست ار سگ چو داماں کوہ
 سگِ توی گر لکر داماں نت
 دامن تو پر دہ ساماں تست
 ہر قدمے کریں داماں شست
 یا جو فروخت در ادا م خویش
 مرد شتاں نہ ورں مادر گ
 خواب نہ مند مگر آرامِ حلیت
 رن کہ سرو گشتش آساں لود
 آرد نخیزد چو نغند دوسنگ
 از ہمہ درخاہ ہر اسال لود

لکھت ساماں

لکھی

لکھے عمر

لکھ در

لکھ ہاراں

و غائے از حلال تبار با الله علیهن آمنهن من النار
 رهنمونی هر عجزه تا بسجود طاعت، شره را در برزین
 مسمار کنند و هم در جوانی دین عجا ئز آموزند و اگر
 آرزو رگل بستن کنند رسته از دو ک رگل از خا
 سوزان کشند و پ ششم فراخ پیر یو ک سوزان و وزند

خوبترین میوه باغ دلم	۱. ریح تو چشم و چراغ دلم
نمزد تو در دیده من بهترند	گرچه که انخواں چو تونیکه اخترند
سرو هماں باشد و سوسن هماں	گاه تماشا بدل باغبان
بر صدق ساده گهر که شود	دختر اگر غریه پسر که شود
نام تو مستوره نسیموں نهاد	بخیر، که فال تو همایوں نهاد
سکه مستوری تو بیش دید	زانکه چو معبد ار تو از پیش دید
نام تو از حال تو گیرد جمال	هر آمیدم که بفرخنده فال

۳. مستوره و میمیں

۴. در دیده ما

۵. تن ۱۲

۶. فال

ہیں کہ دریں دوری دور دراز باز یک جاے گم آنم باز
 وال گراز دیدہ فروخت آب ۱ سوختہ راگفت نزاری جواب
 کئے لومحرم میاں من ۲ نیم و م مونس و مہمان من
 گیر کہ سوزیم دریں عم جو عود ۳ تسکلی سود ندارد حیرت
 رفت جو صحبت ز ولایت برود ماد واتی ز نہایت برود
 گر ہوس وصل بود سینه سوز وعدہ بد گانچہ مویہ نہ دوز
 زانچہ شمشیر کتادند ساز ار سر سوز ہر ہم آرزو مار
 مار دو سویند کہ ما ہم کز نہ کار و دو مشتاق فراہم کز نہ
 ۱ کہ بخوردی ادب و رکار صحبت یاراں بعنیت شمار
 گر نگری ہو ۲ وفادار کے یا ۳ سولیش ٹو حورو سے

مقالہ رستم در تصحیح فرزند مستورہ و سایر مستورا
 جوان زال لازالہ مستورہ فی آثار ایشاد
 فہینہ بہر تقار بہند منظورہ و حاضرہ محظورہ

خواجہ کہ آمادہ شدش بہر دوش
غرق بخو در پیش آفتاب

آن دو دہاں بہر دھواں نور
نہد داز خویش نہ یار نہ رزو

بر تن شاں مویہ آگہوں
گفتہ یکہ وہ کہ بخونم کشد
واں دگر گزہ سر افکندہ پیش
ہر دو دریں فتنہ بخون در شہ

دید چو مظلوم زبوں آمدہ
گفتہ ہاں ہمنفس رخ مرقدہ باز

وقتہ شد اکنوں کہ سر اندر کشیم
مہر کہن رشک گستاخ ایردین

دامن صبحہ چو شد از ہجر چاکہ
رو کہ ز دیوار فرو رفتہ روز

پیش کہ از ہند گمراہیم

ششہ رنگیں زد و پشیمہ پوش
سوہلہ بجوے رواں شد چو آب

بختہ ستم گشتہ داز بختہ فرد
دشمن جاں گشتہ ہر اندام کوتاہ

مویہ بمو تیغ کشیدہ بخوں
تازہ سراپاں ششہ بروغم کشد

ہیں کہ چہ ہر فہم از مویہ خویش
کار بخور جو ہر آمد ز جو

کار بخور خور ششہ خوں آمدہ
کا ہر چمن از ہمنفساں ماندہ باز

خرقہ دیرینہ ز سر بر کشیم
ہیم جدائی سرت ششہ تشویش تیغ

گر کشم ایں پیرین از سر چہ پاک
شرط بود اشک دعا بی بسوز

خیر کہ گیریم کنار ہر بد

نہ سفرہ روزی نہ زان نفس نہ رہ نہ سرزین نہ تافتم

نہ آب نہ ہاں نہ ز نہ پاک نہ بگیریم

ماکہ ازین قافلہ دامادہ ایم تا تو ندانی کہ خدا مانده ایم
 نیست کمن الملق عالم بیاں کس توانا ماز کیتدن عنان
 گریه بظلمات زمین نورست ره که تب و در روی دولت
 گریه صحبت دوسه گلے سیم ماقت الامر دیشاں رسم
 آکمه رما کو کس روانی زودت چیمه لصحر ، حدائی زودت
 مژده صلت دهم لے جاں یک خاک چو آمیخته گردد خاک

حکایت صیاد شمشیر پوش که در پنهان پوسد و
 روباہ او فرستاد و عاقبت پویشن شاں کرد

صید گر ، دام لصحر اکشید رر مرده رحمت تمنا کتید
 مادہ مکر تنه دران سادہ دشت تار فلک جیمه رخشاں گشت
 گردش آن جیمه ربالا برفق کردیمت تنه دهم رآ غرق
 از طرف دشت دور ماه پیر گشت رباں اش سگ روباہ گیر
 تنه سوے صید گشت آمدند دام مدبدہ نہ تهن آمدند

لا حیاں لا لیک تب و در دریم دولت لا صید لا این صبح
 لا ارنگ

درو که در حق زهر است بود فتنه خوں موجب به اوست بود
 غنچه که ز سبزه زلفش پرز زانکه که پیو ز کفن چوں برز
 زخم که خوش بود میدان بود گریه زلفش ز برپایان بود
 تیر که ز پیر بهشت بگس جگر ز بدانی است که دار فغان
 شمع که دوزخ و فتنه از نگین فتنه و گریه زاکش بدین
 زنده که بهشت گریه چینه دوزخ گویند زین در دهر سبزه نبود
 مشک که شد این باغچه یاران کجا سر و دل انیکه است ز یاران کجا
 گز گزدم و گریه زگرده پهن دل به آب آرزو به نوشیق
 گل که نه و خلیس یاران بود گل نتوان که است که خار آن بود
 شمع پر از فتنه و بهان پر زیار بنان خورشید بر پرده قرار
 زگره ز شمع به شمع به برین رسید دور بقایه به سپه یاران رسید
 آن شد که زان بود و دراز وقت به نیابند که آیند باز
 قدم زین غم که بخوشایم رام کاشش میرم که با ایشان رام
 زانکه که بر زنده رسد و نیک است زانکه که با ایشان و بقا اندک است
 لیک بدان به که باهی رسید هر سه ضرورت که بخوابی رسید

بن جمیع دیهل موم که گفته یزدی چرخ مجازی از آن وقت نماند
 از زلف ایشان زلف بقا به دلا نماند زلفی بر جوت

آنکہ مستند در ایوان و کاخ راں ہمہ یک مرغ نہ بنم بشاخ
 یقین کہ از دور دکنم سببہ چاک خاک نفقہ انگنم ارد دست چاک
 حال کرا گویم و ہم حال کو ہمیں یار مسال کو
 رفتہ بچار آن ہمہ یاراں یار اے من میکس سگت یار غار
 خاک شد آن صورتِ ریا، تنہا - اے سر من خاک کویاے تنہا
 دے سر در دیو آشفتگان گام ز دم بر سر آں نھنگان
 خاک بکاویدم و آم نہ بود نعرہ ز دم بیج جو اہم نہ بود
 سس آرا دہ کہ ریرِ معاک خاک شد و ما زیاد ز خاک
 قطرہ کہ امتاد در یاد رو مار ہماں قطرہ کے آید رو
 ہمہ نیست دریں بوستان ماکہ تو اں گفت عم دوستاں
 فاحشہ ہر صبح کہ کو کو زند سوختگی ار گلر شش بورید
 وہ کہ ماند ایں دل بدحوکتاں گم شدگان را کہ جو تم نہ تاں
 سوخت دل دلتین و فراہم گشت آروے دل قدر کہ گشت
 آں ہمہ یاراں و حریفانے رفتہ رہا ہے کہ بیت ایم یے
 لے دل اریں جو کہ تو داری حاکم دبدہ رہا کن کہ سریر د تمام

لایمی لاک سر بر گم، بچو خاک لاک جہاں شد لاک ایں لاک بایم لاک آردہ
 لاک لاک گرم تو کہد لاک دایسم لاک رین لاک یاسد لاک اراں لاک فرید

چوں کشد تا آخرازاں گل کسے
 کورس فرورفتہ تر از تو بے
 گرچه بے دام بریشم بود
 دام بے مرغ سریشم بود
 گر گیسو پا رهند بر سریش
 سر نبرد تا نهد پاے خویش
 ہر کہ بچربی خورد با ب ہر
 پر کشش نیست بجلاب دہر
 مور کہ بر شد چناں پر کم ست
 ہر چہ بود چرب گرفتش کم ست
 مانگس خشتک و عمل پا نگیر
 کیست رہا نندہ چو گشتم اسیر
 ہر کہ کراں جہت رہا شد ز جنگ
 با کہ توان ساختہ دیں پردہ سنا
 کس نزند تا رختیں ز جنگ
 کسیت کہ با او بتواں گفت از
 دہر کہ از خویش دور نگشت
 ز و نتواں محرم یک رنگ حب
 و آنکہ بیک رنگ بر آرد علم
 دشمن بے مغزشد ایں ہفت پست
 ز و نہ بیک جا رہ نخواہد دوست
 دولت آں یار کہ یاریش ہست
 رونق آں گل کہ بہاریش ہست
 ماہم ازیں پیش کسے و انتیم
 ہمدے و ہم نفسہ و انتیم
 زان ہمہ گلزار گیا۔ کے نماذ
 اہل چہ جو نیم کہ جاسے نماذ

۱۳ پر کمی میں یا۔ مصدری ہو پر کم۔ کہ معنی بیکار ہونا۔ کسی کام کا ہونا۔ جلاب
 بالفتح۔ کھینچنے والا مجازاً مشہور کرنا والا مطلب یہ ہو کہ جو فریب۔ سے لوگوں کو مال کھا لیا اس کی۔ بر قدری
 خود بخود ہو جائیگی زمانہ کو اس کی شہرت کی ضرورت نہ ہوگی ۱۲ تا پر گیسو ہست بجلاب زہر نہ بجنگ
 لا دورنگی کے از

گہ دہت ملک بدر پورہ
 نقش ملک خواندہ شدریں حیراع
 گہ کدار کاسہ تو کورہ
 لکھ کسان را لب آمد نص
 دانه خشخاش چہ آگہ رماع
 کاکہ درآمدہ تن و رفت کیت
 سرسرای حرف نندہ بچکیں
 پیکر آراستہ این عصیت تن
 دامن در فتن او ہر عصیت
 غرقہ ما دیم دریں چاہ لیست
 رفرمہ ساحتہ این حیرہ سخن
 غوک چہ ار غلغلہ ہوشش
 ہیج سر رستہ نیامد بست
 آہ کہ فرصت ہمہ بر ما درت
 بیج تنو دار لب دریاس
 باع ہاں لو وفا نہ داد
 کیم تنو دار لب دریاس
 کارہ بر قاعدہ دادرست
 گروتس گردوں رخاس کرد
 سزہ او مہر گما - کمداد
 ہادیہ جو بخوار و مرطل حرا
 عمر حیاں فک کہ رویں کرد
 ہر کہ ہمراہی عولان تناسبت
 قافلہ مگر تن و مسافر خواب
 چوں توان حش ازیں تیرہ حاک
 کم شد و از حویش تشاریہ ریاست
 ہمدہ تا بخد رنی دست و پا
 ہر کہ کہ تسلیم فرد تر شود
 سہدہ تا بخد رنی دست و پا
 ہر کہ کہ تسلیم فرد تر شود
 یاسے سیرد کہ گلو گیر دت
 ہر کہ کہ تسلیم فرد تر شود

لا دیرہ - لا رقتس لا عوق

لا حوکلہ

لے تہہ معرور مجھ تہ خیال
 پرورس مادر گردوں میں
 ہر کہ ایں تیشہ مکر و نون
 مادہ بامدارہ بود حوشت گوار
 ہر جہ رسد ہر رادت میو
 ۱۔ کہ بگڑا بہ حوشتی ماسرود
 لاہہ میں ریں سگ و باہ گیر
 لقمہ طرار کہ مستی و راست
 نو سلامت مدد ہر باغ و ہر
 باغ چہ پئی کہ ہاربت میت
 سادی عالم کہ سر اسر عم ست
 ایچہ دیریں دیر رونی درست
 چیشہ کہ میی سراب سیہر
 ہر کہ ہر سس گرد بہر تاب
 ہر کہ راکہ چیں ست حوسے
 مردم بیانہ رہد ریں و د کور
 جلوه کناں در تنق ماہ و سال
 کانت حاس گس ست آبیں
 خون لے از سینہ بر آورد حوشت
 میت حوری میتز آرد حار
 ہیں کمی عمر ریادت محو
 تا مکی رخص کہ افقی و رود
 گرگ کس ماتہ و قصابیر
 مستی سہل ست حاربت ہاست
 راکہ شتت نانت بر ہر
 ہیچ گلہ ست کہ حاربت میت
 آکہ بود تا د بعالم کم ست
 مرحلہ از مرحلہ حوشتی تر ست
 سوحت لے تشہ دلال بارہر
 رشے سیہ ماند و دیدہ پر آب
 کینہ و بچوں بود آہر گلوے
 مالا کورات و مرد جاہ کور

لک آب لا او

لا تینہ لا گوسے لا لونی لا حتم

هر قره آش سوز نه انداخته دیده بدایان فلک ، دوخته
 یک دشت از انباش که روز بربود نرگس مستش سوس بالین غنود
 پهلوی رنگین بزمی نرم کرد دیده بختن قدر ، گرم کرد
 تارخ ازال خوار بستم گشاده آمده بود و شده و قهر گشته
 صبحدمش نه تنه آواز داد کانه چه شد اکنون نتوان باز داد
 آن همه بیداری چل ساله پیش چشم تو بفرخه ، بیکه خوار خویش
 خواب ، دم بهره چو زیباں بهد خواب ، همه عمر چه حال بهد
 خسرو اگر زنده دلی زنیای این - نفسه چند بجان زنده ده

مسماله نوز و هم در شکایه ، گردون دور که مهر او در
 بیابان به آبار ، آفتاب بکار ، میرساند و دور او
 پوشیاران را خراب ، به آبر ، میگرداند و بر آوردن
 دم سرد و پرا ، به همدان ، گرم خوں که از آید ، بهر تنزد
 پیوند ، به ایشان ، جدا جدا گشته ، فرو بردن ، به دست
 از یاد و فروز فغان ، خاک ، که گوهرها ، ایشان ز زیر گل
 ناپیدا گشته

یاس خورشیدم دگر آں دستان
 آنکہ بود خواب گراں لگرتن
 کے ٹوڈا آنکس چو مرتے میراں
 جو تن ماکہ بخود برکت
 لنگر خود خواب گراں دستن
 مار دگر چوں کشد آخر مرتن
 کش شود ادم رنکر گراں
 لنگر خواب گراں کرت
 خواب بسر پائے بحر دیکھا
 اریئے پیداری حواس ہا
 وارے ریشائی خود روتو
 خواب دآن دست لتویدرے
 کے رد دآن بھٹ خواب ادرے
 خفت الف کو حرکت ہم شد
 زہر تین ہمہ ریں خواب گت
 حکایہ تہا جویندہ شد قدر کہ سالہا دیدہ را از خواب
 و دختہ بود و چون نغمہ آں شبش کرید خوابش بر بود
 حارے از رمدہ دلاں دہشت
 تاجیل سال شہا خفت
 گرجیہ کہ ہم عہد ہم درد ت
 آورد و لور ت قدر دشت

لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ
 لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ لکھنؤ

در همه جا حرد^ن که با هم بود
 هر که زند^ن پد^ن به پد^ن ره شناس
 هست^ن پد^ن را هر او^ن در گزر
 پد^ن چو ز شارع بدگر سو کشد
 به سری اندر همه جا هست^ن عی^ن
 چو^ن همه جانفش^ن بشر با شتر^ن
 لیک نه هر سورد^ن شنه پیشه گیر
 راهبری جو که کم آسوده گشت^ن
 گر به چنین راهها^ن رسی
 روز تو شب^ن شد طلب^ن نور کن
 بر بصر^ن اندر ز قافل تقارب^ن
 کاہلی و خواب^ن چو شد یار^ن مرد
 نفس ترا کاہلی از پانگند
 کاہلی که^ن نشکند آ^ن سخا^ن
 دانکه کند آدمی از گل کلا^ن
 مهره نباشد^ن رسو^ن بیمار
 حرد^ن نختی^ن کون کم بود
 ماند سر^ن یمه چو کا و خراس
 راهبر^ن راه^ن جردان دگر
 گم شد گاه^ن را تنگاپو کشد
 خا^ن ربرا^ن به که کشد سر لغیر^ن
 پس چو بشر^ن به سر گرد^ن دشت^ن
 پیر^ن یک گیر و باند^ن به گیر
 سبز^ن چرخ از قدمش سوده گشت^ن
 در پد^ن او رو که بجا^ن رسی
 پرده^ن غلط^ن ز نظر دور کن^ن
 بسته شود دیده^ن بینا بخواب^ن
 شخص چو گل کرد^ن و در خسار^ن زرد^ن
 بسکه^ن همی بشکند^ن بند بند
 نشکینش^ن بیخ^ن ز^ن به ناتوان^ن
 آدمیش^ن خوانی و باشد سفال
 صید^ن نگیر^ن و سگر^ن نختی^ن شکار^ن

لا باخم^ن لا برگزر^ن لا^ن به سر^ن لا^ن با^ن لا^ن باش^ن لا^ن دائره^ن یعنی تهنیل و زند^ن
 ۸ کرد^ن لا^ن حصار^ن لا^ن نختی^ن ذخیره^ن ۱۲

معده سگدار که ره رفتی است
 بیت پیرار مارِ گران سوده گشت
 گاؤ بیگ گویِ حرام افستد
 دره چو در رقص شود در هوا
 میل که گوهر تواند رود
 تن که گران است شود در بکری
 حای گران لیسگر آهین رود
 راه درار آمد و مارت گران
 در شه در محله دل ری
 راه روی را که درین ساحل است
 تانستوی عرقه نگرداب تیر
 ره طللی کاں سود روح محنت
 ساگر کشتی که نه تسلیم رقت
 حرقه صد معنی او تاد هست
 مور که حادیر میر مرغان گرفت
 راهبر اندر همه جایا یک مست

چاره سرکن که کله رفتی است
 هر که سبکبار شد آسوده گشت
 مور نر بخد چو رام افستد
 بیت اراکاتش قادل را
 یمنه بحر طومر تمامد بود
 آمله گران حایست محمد رجا
 باد مخالف حمل تن رود
 بار مکن دره کس از ره کربا
 هم درد هم مار مرل بری
 عمره و رایے فلک مشک است
 در کف میر معلم گریز
 حقه کشتی و شسته بر حق
 حقه را قلم با قلم رفت
 کشتی نه بحر بر اهل نیست
 ره رقت تا محنت آساں گرفت
 کاخی از راه روی نازک است

لایقیت سر ^{۱۱} گویا مع اول و سکون داد محاک و درین شب ^{۱۲} معنی رحمت اسباب
 در ره طللی کاں سود روح محنت حقه را قلم با قلم رفت

جلوه گیر دست ز تان شد نگار
 آنچه ز دست تو دهن می خورد
 آبله باشد که مردان کار
 گز دهن از لقمه بخواد فرید
 گز نرسانی بدین لقمه
 کشتن آن شعله دوزخ شراره
 چند درین کنید گردان بگشاید
 آنکه نرسد شکم خود به پوس
 برین از گاو پرستی خرس
 کم علفی زنده بجانرت کند
 فاقه ده روزه نه چندان بود
 دشمنی تا این شکم دایم دار
 پیشه قوی دار که کار از روی
 فربله جوید شکم زله چین
 مرغ نه بینی که پرز چوں دلیر
 راحت مردم بلبک سارست
 از شکم جیفه ستوده تن برست
 آبله باشد که مردان کار
 رشوت آسایش تن می خورد
 معده ز دندان نتواند گزید
 هر سر مو شعله بر آرد ز زیر
 کار کن و چشمه زهر مو بر آرد
 خوردن بیکار چو گاوان بدشت
 در شکم بین که چه معبود اوست
 خر ترازا و هندوی سرگین پر
 معده چو پرگشت زیانتر کند
 هیضه یک لحظه غم جان بود
 دایم شکم به که بدوزی بخار
 ترک شکم گیر که بار از ولایت
 پیشه بلندان نرسد بر زین
 پیشه زبرد دارد و شکم بزیر
 آنچه گران فرزد گران بارست
 پیشه که صلب بر شکم است

لا زبان نک مردان بکار نک - نشانند لا چشم زهر مو بر آرد نک گنبد کوزت نک گردان بخت نک بگشاید
 نک چه معبود اوست نک لا ازان نک اگر نک لا اسنوه بمعنی تنگ آمده و عاجز شده و بمعنی مصدق نیز آمده

حیح گرا آئینہ آہن ست را کہ دروں تیرہ دروں ترست
 صورت آئینہ ریائی شمشاد کاسیہ کہ نمود عکس ست کار
 یوہ کہ این گرگ چو سگ میزند در دحیات ست کہ تگ میرد
 ہر نفسے در دیئے عمرار ہوی ست در کہ او عمر دردد قوی ست
 مادرہ درایے کہ یئے سور را در دوا زین گوہ تب در و را
 میست عجب در دی گردوں رو وین عجب آمد کہ دود نشت کور
 جید برانی کہ یرا عم سگ اردوسہ تن لکہ رده تن حدنگ
 تست اصل بین کہ رس کیسہ ہا دخت یک تیرہ ہہ سینہ ہا
 یک دم عمر تو کہ حیرے کم ست مادروت تو ہاں یکدم ست
 تانستو کم ز روت تو دم کی شود این مادروت تو کم
 رور حوالی تدویا دستس کن این دم پیریت مادرستس کن
 سہل میں گنبد پیرورہ را قدر ہاں فرصت ہر روزہ را
 اریں مردن رعل لاریست عید دگر اریں غاتور میست
 س کہ دارد قلم گشتہ سر خاصہ کہ در ظلمت سیاطر
 سر جو رد راست دگر گوں تنو درجہ تارے مگر یچوں تنو

لک کائینہ آہن لک صفت مادروت گنبد بکمر لک نمود

سایہ صفحہ ۳۰ چند توان خفتہ ۳۰ چند
 خیر کہ خورشید بر آمد لبہ ۳۰
 صبح قیامت بجاں دردمید
 سایہ تو تماشای نخواهد رمید
 خاستہ ز اوج فلک آوازِ صو
 هیچ نشد خواب اگر آن تو دور
 مات زمانہ ز عری شہ نخواست
 باید از ناگہ دہر خاست
 صافست مہیں شربت دوراں دما
 کہ تا نگوں آرد چو فروشد بکام
 منج مشور فقہ تنگ دہر
 چون زویت شربت آبہ مہر
 منج فقہ ۴ گرہ پیچ پیچ
 چوں گہش باز کشايند پیچ
 شعبدہ دہر زرو ۲ دلیل
 چوں گہش باز کشايند پیچ
 عشوہ عال شد و عذر بخیل
 شعبدہ دہر زرو ۲ دلیل
 عجرہ کہ جوید بخراب اندرون
 تشہ چہ نوشد بسرا اندرون
 کم شود از دہر فروغ عیاں
 کش نبود تری رگی در میاں
 نہ و آدینہ بیکجا مدوز
 یکہ ۳ فرق ست میان دوروز
 زینت دنیا چہ ۴ تمنا کنی
 بہ کہہ بپایانش تماشا کنی
 جلوہ طاؤس مہیں در قبائش
 موزہ کیمچہ ۳ سیہ مہیں بپاش

۸۵ عری - بالضم شکاپن - شرط پنج میں بادشاہ - کہ سا - مہر اگر کوئی مہر نہ تو وہ تنگ کلمات - ہا اور ہر
 مہر کی شہ اس پر پرکشتی ہا شاعر کتا - ہا کہ کیسی - سے پہلے غزم آخر ۱۲ اچھا ہی ۱۲ ۱۳ نگوار دچو خود
 ۸۶ منج بالضم وہ ہر سرنگ کی کہی کہ جہاں وہ - بیٹہ وہاں کیٹر ۲ پڑجا - تمہیں - فقہ - گوز سٹری ہوئی ہوا
 جو پائیں سے خارج ہو - مجاز اعیادی ۱۲

۸۵ عجرہ عبور کر - نہ کا محصول مجاز ہر محصول یازمین کا لگان ۱۲

۸۶ طاؤس کی قبا پر نظر مت کر و اس کہ پیروں کو دیکھو کیسا برا موزہ پہنہو - ۱۲ ۱۳ در قبائش

حوی اراں یں کہ ساد۔ سہ نس کہ سائی و سہ مید۔ کہ
 رستگس راہ ہائی ترس ییری من میں رجوانی ترس
 حائے نظر ہست ملامت کس وسدہ لردائے قیامت کس
 تادیر عمارے حوانی دروش ق کردیو دیسائیہ عارف گوئن
 دید باری سوے یتیت دوتا گفست یگوں گستہ یہ حوی را
 یحمتہ کہ سد سوحتہ راں حرفیٹام ق دادا مادیتہ حوا۔ بے تمام
 گفست یہ جو نیم سرا لگدہ میت لحد حوانی کہ یاسیم سیتس
 گم کس ایس یافتہ لحد عسیر میت کہ حوی دیانی تو سیر
 حدت ییراں حوانی یدیر مات جو خسرو کدایام ییر

مقالہ ہیجیم در دوا و راہ نجات و جات کہ اول ہر
 دولت سر ، و خیر اخیر از خواب غفلت و عطلت کہ
 آخر ہر دولت سر ، و بیدار کردن مردمان تا غافل نہ باشند
 تیغ زدن قطع ایام کہ الوقت سیدہ ، قاطع الناس نیام
 لے رتب ہجر گراں سایہ تر در حق سر و مایہ تر

حکایہ پیرہ صاحب نظر و جوارہ تعبیرگر

صبح مہ لالہ رنج چوں چراغ رفت خراماں تماشایہ باغ
 نوش لبہ قہقہہ شکر نشان بعد جزیر بخیر بیایہ شش کاش
 فتنہ خورش زگریں بیارہم اشکنہ زلہ بحر وارہم
 راہ روی در چمن باغ بود درد شش از کثر کلمات داغ بود
 میشود در گل نظر ہم میگردد وز شش بر منع سر ہم میگردد
 فرق فروزہ چو ابرو زینش پشہ رنگوں کردہ چو پیلو زینش
 گرچہ ز پیریش تہ بود کوز میل جوانانش جواں بدہنوز
 سرور خرامندہ کہ گذشت سرت مستی او تو بہ صوفی شکست
 گفندہ درنگی کہ تہا شہما گفتم سود خود اندر سود اکفتم
 لالہ کہ امر و زنجیرہ مدد باغ تاشہ بد فرداش نہاند چراغ
 رخ ہنایہ صمیم خندہ ناگ پیش کہ از خندہ بغلطی بجاگ
 گل کہ بتری نہد گل فروش خشک شود سود ندارد و خوش
 تازہ کوئی قدرہ ہوسوی تہ حورو ملک در ہوس روی تہ

لا محمد ماں ۱۲ اشکنہ چین اور شکن ۱۲ نہ طرف نہ نظر نہ
 نہ کہ لا سود اپد ہر نہ کہ نیم نہ باغ
 نہ تاشہ بد فرداش نیامد چہ مانع

مطرب کہہ جیہ بگیر در کس
 کاہلی آئینِ گرا ناں لود
 ہر کہ چراغی سخاوی سوح
 نقد قمار غسل اندور کس
 چہر رکوتے سخاوی مدہ
 حیث رکوتے تن آراستہ
 میں ہمہ راستی اندر خود
 تارے دتس دیں ہر ماں
 نہ سخاوی کہ کماں قدتوی
 جدت دم را نگرانی رنی
 را کہ جویری حم صورت کد
 تیر قدے سر پرے ترید
 گفت کس برج تنی مانگاں
 عہد ہمارا رگل سنگیر برس
 میرتہاں کہ سخاوی جہ لود
 فارغ اندر سخاوی کہ حیث
 یوں نئی اور در تامل
 رنج کستی کارِ خواہاں لود
 خانہ میریش بائید فروخت
 قیمت فرداے خود امور کس
 کیسہ پرستہ اینچہ توانی بدہ
 راستی اندر سخاوی حاستہ
 میں حدایت حم اندر خود
 شخص تو ہم تیر لود ہم کماں
 را کہ جویری رسدت خود توی
 کوست کہ رکعت سخاوی رنی
 خواہ رکوعے ضرورت کد
 گفت ساری کہ کمانت یجد
 رو کہ ہم اکوں رسدت مانگاں
 دوق سخاوی ردلِ پیر برس
 تارود از تو نہ دانی جہ لود
 تاتوی پیردانی کہ حیدر

لے ماید لے سخاوی لے پیردانی لے تاتوی پیر

پیر که بر سر جوانان زید
 و آنکه جوان پیر تنز ویر گشت
 نسبت پیری و جوانی نموست
 موی که سازند سپید از گلاب
 عمر و از حیل و نوحه مدفزد
 خنده چه بینی بچنان ریش تر
 پیری که از لرزه برآرد علم
 ۱- به حرف الحمد چه جوانی بتن
 هر چه چودوران فلک تیزرو
 بی تو که هر پیرنگون در مغاک
 راه مخوف و آرم مخزن پاهای جوان
 رخسار گراں بنگین و بزرگوار پادشاه
 خواب و تو بسیار شب اندر گریز
 تو به گمراهی روانی خوش است
 پیر که خوابانش نیرمند باز
 مرده بود گر چه بهمد جان زید
 طفل بود گر چه بمو پیر گشت
 هر چه بهنگام بود آن نکوست
 سخره چومو سیه است از خضاب
 بلبه رنگین بنگه چه بود
 مرگ که او خنده زند آن نگر
 فاتحه ریس شودش در تلم
 نوبت یسین سه کنون جان بکن
 دانه بدست آس چه کمنه چه نو
 چند جوان دیده بود زیر خاک
 خیز که بگذشت ز پل کاروان
 تا بنحس راه سخانی بجا
 آت سپیده نه میداست خیز
 دولت تقوی بجوانی خوش است
 دل چه کند گر نه هند در نماز

زان پوست تر گم کن بدتش تو بگذار
 که که امروز توانی

اریں بچاہ در آید تک ۱۱

دلے بدیگو کہ رقی بشت

اریں بھاد بیا قادی بشت

خدا قاراں سوے ہتا و نیت

در لود آئیں حیات اند کیست

ریتیں و مرگ نہ نیت یکیت

در صد امتد حد یا نندگی

مرگ کو تر حیاں رمدگی

مہلت تو گر صد و یا بچہ است

از بے آرائق را درہ ہست

چوں تو دریں نختہ نزاری تبار

عمر چہ دہ چہ صد و چہ صد ہزار

چوں رودت رو بر رو دوترا

رو کہ ہم اندر عدمی ہست جواب

بیر کہ او در وسیلی حو رو

نعت عید است کہ سیلی حو رو

بیری مداف کہ ارمیہ حاست

راست مذاں لیم ریمہ حاست

بیر گیسر مد موے سید

تا بر پیراں ہو در و مید

مانق چو کاور نہ پیرا نہ سر

یاک ریروں و دروں سر سر

ماہ متو کرنیے حوں تہاہ

موے سیدش لود و دل سیاہ

چند یہ تر شت تو ہر ہس

نور حد و مد جراع مت ولس

کور شدی ہس مکن حیفہ حوار

رمدہ لود دراع کماں راتسکار

بیر شدی میتہ پیراں یدیر

رشت لود و لب حوا ماں ریر

۱۱ چوتواں اریں بچہ نیت ۱۱ راں گوہ ۱۱ صورت ۱۱ صدیا
۱۱ دران ۱۱ لاسر ۱۱ ایک کیل ہے کہ عید کے دن کوئی کھلوا ہوا ہے اسکے
دھولیں مارنے میں ۱۱ ۱۱ ماں ۱۱ جراع نہ ۱۱ کماں کے گوشتہ کی نوک ۱۱

کند شود باد هوا را سناں
 از مے و گلزار فراغ او رفت
 بر همه این دور و مادم رست
 آه که ایام جوانی گذشت
 داعیه کم گشت و ندامت افزون
 سینه بترید طرب را امید
 ماند ز رفتن قدم ره گرا
 آئینه زانو به پولاد ساز
 رفت تا هوا به زو نوشتم برون
 نه فلکم جز چرخ افرود و هشت
 رسته شده راه سپنج کز شاد
 گرچه مہ چاروہ من بکاست
 عریضہ بازی و نادانی است
 از دوع و زہد رسی تا چہل
 چوں ز چہل پا بہ فراتر نہی

میل ز معشوق بتابد عسناں
 زہد ضروری بدماع او رفت
 از ہمہ بگذشت بہتہ بہا ہم رست
 عمر بیاں گونه کہ دانی گذشت
 رفتہ ز سر باد و عورت بہ برون
 لالہ کہ بودم شدہ سبزہ سپید
 تگد بہتگد پا بہ برون شد ز پا
 گشت چو بزم آتش آہن گداز
 کرد قہنا پنہ زگوشت بہ برون
 تن کہ دورو بود و توانا گشت
 ہفت و نہم در شش و پنج اوقا
 دل ز سر چاروہ بازی نخواست
 بہتہ شد آغاز پریشانی است
 ہر چہ کنی خوی پذیرستہ دل
 سکہ محال تہ کہ دیگر نہی

لک باد لک آن لک رسید لک بگذشت لک رسید لک ایکہ چو
 لک گشت نہ دامت لک جوہر لک جوان بود و مو لک ششدرہ دہ نزد کاہرہ
 ہم جو حرکت نہ کہ سکہ سپنج مستعار چیز دنیا بہتہ و نہ آرایش شش و پنج معرض تہ نا اور بازی کا نام ہی ہے
 معنی صاف ہیں لک لک لک لک چوں متوال از پس پنچہ لک لک لک برائے گونه

رگس تو ماده نذا ندگر	عجیہ تو خمر مہ نذر دنگاہ
تاب دہد چہرہ ررٹائیت	میل کد شمیمہ رعائیت
دیدہ سوے فتنہ پرستی کتد	دل ہمہ در توحی دستی کتد
مار کئی یار کتد ت کال	دل طلبی پیر دہد ت رواں
رورچہ حوئی نہ نت آں رسد	ماتب تویر سیایاں رسد
لویت پیری چوز مد کوس درد	دل شود از حوت ڈلی و عیش ہرڈ
گوہ رخسار زردی رسد	آتش معدہ دم سردی رسد
موسے پیدا ز اعل آر دیام	یست حم ار مرگ رساند سلام
درش و امدام در آید تکت	لرہہ کدیائے بستی چو دست
جیتم شود سردی ار حاسا	رحمہ شود رشتہ ڈید اہسا
قوت دل شکد و رو بر تن	یوست حد اگر د و چون ^{نظار} پیر ہن
چگ صحت رگ حدار تیت پیر	تار محمد و جو کن ستد حریر
عشق مآں مار بریر در دوتن	دیگ ہوس باز نشیند ر حوتن
تیرہ شود مست حلقہ پور میں	دل مصلاکتدار کھنچ تین
شک شود عمدہ مار و چو کلک	ست شود مہرہ گردن سلک

لا عیہ ک ریائیت ک کند سرمہ ک مار ک مار ک ارد
 ک ارہ ک محمد ک تارہ ہمارے ک سلک

باغ دهد حله رنگیں برباد
 غنچه بہ بند دلہ شیریں کشاد
 سر و سرافراشته پسند، او قد
 در ورق لاله شکست او قد
 نانو، شکوفہ نہد بو، مشک
 پرتکند فاختہ از شاخ خشک
 مرغ خورد بر گل ^{۲۰} زین درین
 نترن از شاخ در افتد گون
 بید یار دہر، سبزہ تیغ
 سر شود چشمہ چو افسردگان
 خشک شود در جگر لاله خوں
 شاخ بنفشہ کہ ز جابر شود
 زرد شود جز چو گل خوردگان
 بر ہنہ گرد و چین حلقہ پوش
 کژدمہ دیدہ عہر شود
 خنجر سوسن چو فرستہ بر زمین
 شاخ دہد مژدہ بہنرم فروشن
 ابر نیار دگر، از پر
 سایہ بر، مرد ز سر یاسین
 عہد جوانی کہ بہارتن
 خار نثار دسیر، ریں بہر
 تا بود اسباب جوانی بہ تن
 نسبتش اینک ہم ازین گلشن بہت
 زو، چو گل باشد و تن چو سہر
 تازہ بود مجاہد، یار ایں بہت
 رو، چو گل باشد و تن چو سہر
 رخسار، ہوس بر سر کویت، نہند
 زنگ، بنا گوش چو نسرن تر
 شیفگان دیدہ برویت، نہند
 نگہ، گیسو چو نیم سحر

ک بخندہ ک نافہ ک سر سرن ک بر گل و نسرن
 ۱۵ کژدمہ کہتہ ہیں بس کہتہ کویہاں مراد ہم کہ نرگس کی آنکھوں میں تکیہ نہدہ ہو جاوہ ۱۶
 ک کہ ک نبارد ک ز تو ک ز تو

کہ روزِ روشن سے توروں سے خورشیدِ دل سپید درموں
سیاہِ نابستن کہ تیرے دل سیاہ کر دوں موں سے سپید

موسمِ گلِ مارِچِ یاراںِ خوشست	ماعِ درایمِ ہاراںِ خوشست
مرگسِ ہرست درآید سار	چوں گلِ نورور کسِ دماہ مار
اردل میں مدہ رنایک	سر پر آرد حلقہ عاتقِ فریب
آبِ یکدہ رنایکِ دماہ مار	مرگِ تنودِ مرگسِ سرِ فرح
ارحوبے تارِ میو شد قسا	سرورِ تارِ دماہ مار
عمیقہ جو حیرتِ گنجِ دیوت	نارہ تنودِ لالہ چور حصارِ دوست
طلوہ کہاں دستِ برآورد چار	ترجِ گلِ غارہ کسِ دلالہ راء
جاکِ چمنِ عالمیہ تر تنود	ارحیاسل کہ معسر تنود
ماعِ محمد دیولِ دوستاں	امرِ مریدِ روحِ بوستاں
گلِ ہمہ ارناؤد فروردِ چراغ	تائیدِ رگِ لالہ دواع
ماحتگانِ راءِ مرود آورد	نظرِ ترانہ کہ مرود آورد
میرہندِ سرِ گلِ یا ہوتس	گرچہ کسِ مرغِ رستیِ حردن
حدہ دراموش کسِ دلالہ راء	مارِ چو گلِ رحمتِ مریدِ رحار

را دم لا کند لا ارس دماہ لا لے یار لا تر لا گل لالہ لا آب کند لا راء
لا کند

او بخصومت همه نفرین فرود
 وین ببطافت همه تحسین نمود
 گرچه زداو خنجر برپلو گزید
 بود ز عیسی نفس جان فرا
 گفت رفیقی که نگونید چید
 پیش زبوں گیر زبونیت چیست
 زو چو بروید ستم افروز بود
 تو سخن از لطف کنی چوں بود
 گفت مسیح از دم روح الهی
 کاه زد و دم جان تو بگم آگهی
 هر کس از ایا سکه که در کان است
 آں بد را آرد که بدگان او ست
 او خم سر که است کجائی دهد
 و آنکه نبات است بدل که دهد
 من نشوم چوں زو را فروخته
 او شود از من ادب آموخته
 من که ز دم مایه ده جان شدم
 این صفت داد خدا زان شدم
 خلق نگو باد میعاد بود
 پاسخ بد مرگ با مفا جا بود
 خسر و اگر خوشد از همدان
 رو که توئی عیسه آخر زمان

مقاله هفتم در تفسیر و اشتقاق اشعار که نور افراست

مشعله حیات هر قیمر و دامن قوت و تاب که رنگ

زدا را آئینه دار است و بر تمام زندگانی امین بود

دور تو سس عارضی و گلعدار	آئینہ سیتیں رح رگی مدار
رشتہ رے مصلحت آراستہ	مصلحت این لود جیں خواہند
تدختی رعتی حسدہ ریر ق	داد و حواس حتی ارستیر
لقطہ ارمس تنو زیب تن ست	لقطہ ار رنگ تو عیب مس ست
گرچہ سنگ ار حلق بہ نسبت فرو	عاقبت اربع متاعی دروست
س دم گاواں کہ یئے چاہ را	گت محاسن مس ستاہ را
گرچہ فرو دہمہ مرغال ست راع	حال حال ست رحسار راع
میں ہراؤ کہ لود عیب میں	تا تو گہر جیں شوئی او مہر جیں
آکہ دہد رہر ماتن رساں	واکہ گتہ آب حیاتن رساں
تا شود ار عقل سلامت لہ سد	حطہ اطلاق سامت لہ سد

حکایت دہم زندگانی بخش عیسیٰ روح اللہ علیہ السلام

صح دے رمت سیجہ دشت	سرہ صحرا دشت رسدہ گت
بجروے در رح آل گچ رار	کردہ ستام رماں رادرار
ہرچہ کہ گت ادسحی باصواب	رین طرقت لود رحمت جواب

لا گر لا است آکہ جیاں لا کس لا لوی لا لود لا رمتس

بر زربِ بیگانه مخور زنده - سیر نشد مردم زنده - مار خوار
 حسرت و افسوس نه بهر خورست - دانکه خورد بیش گرسنه تر است
 بهر ترا کردن حاسد مپا - کاهش او بس بود اورا سزا -
 تو ادب بنفس بداندیش کن - به ادب با رابادش بخویش کن
 آنکه بدل ذوق ادب یافد پیش - بس که کند به ادب را چو خویش
 آه و خستی چو چو - نه خورد - دیگر ز برون صیه بد کرد
 آنکه ادب بهرست به بسنیاد - فکر ترا ادب بود اس - تا داد
 طوطی که آتش و مقال خود است - ز آئینه شاگرد خیال خود است
 آنکه ز سختیش خمی کمره ترست - با ادب آموختگان خم ترست
 پیش کماں نسیمه تو وضع کند - پیش کماں نسیمه تو وضع کند
 پنج بزرگی با ادب محکم ترست - عیش حرامست چو حرمت کم ترست
 خنده و طبع چو گل و لاله کن - نه سخن دشمنی پر از زاله کن
 آنچه بود بحیرت در آن را غرض - پر خرداں راست نه در سلاح
 طبع و خاماں که ز ندبوی خوں - نافه که خامه نه نیز در زوں
 ریش تو گر هست مثل پر زارغ - سبله پیراں نکن از بهر لارغ

۵۳ سختی سه خم دینا شاذ به بلکه خود حقا که
 اگر

۵۴ ادب خویش را طوطی اس تا
 جمکالینا آسان به ۱۳۱ که چه دهد

فخر کہ لقب رن ار کاؤ کاؤ دوق مقام لو دار ستب او
 یرده دری کاہل جزو راستیم یرده دراں راستے عظیم
 طاس یک حصہ کہ اقتد بہت حصہ لعل بہ است رصدت
 آن کہ نت در تن خود یرده و سوختہ تدار فلک یرده سور
 چہرہ کہ چو تودے نقاب تیغ رعد حصہ رمد آفتاب
 سحر اگر بایت لہدی میں تیر گرد و سبک کرسی تیس
 رمد قضاوار کہ مال رسید ہم رقا حوارگی آن حاسید
 آن کہ یرد ماتن بیلاں لہدی سیلے یلتن بہ لہدی و سگد
 ماد حسان ایو سالار بود حتم کھو اماں کہ دراں ست بود
 دیدہ درود سرد و رعنا تار حسانت برسد حار حار
 راہل دست کتہ ماں اگیر اسب کماں یلے یوید جو تیر
 کز صفناں است گردن نام رترار ارباب نصیرت مقام
 حتم را بر دست لے ریرد ماطر مادرتہ حاجت شست
 یر بہر ازلے ہماں لقمہ حیات تیتہ و ریرست و تر باد تاست
 ہرچہ کہ آرد ترار کار حوین تیتہ کہ حج ہماں حوین
 اہرار میں کم ست اردرم ہم ہماں سار لگو ستیں و کم

لا مقرر بود لا دور لا رمد لا سلا و لا حوین ہاں کے سکھائے کے لیے بیڑے کا تیکہ مانتے ہیں اس میں
 کچھ بھرتے ہیں ہاں سے اٹھاتا ہے اور میر کو لیتا ہے اس لیے تار کتا ہے کہ تیکہ کی لہدی ہاں کی ردی
 ہاں میں اس لیے اس پر کیا کھانا ہے ۱۱ لا موتاں لا یوید لا رار و لا ہیں

دم که بمر آشوره جولا کنی	باد تپی را بتی گه کنی
خاک که دل نام و قارش کند	همی باد غبارش کند
باد چو بیا بر سر یافت راه	بگند از فرق بیهی سلی کلاه
سر بردار باد بسر در فساد	تانه فساد بسریده سر باد
آنکه درو باد سر راه کرد	هم پیرین سرش آگاه کرد
کاسه که بپایه خاک است و بس	باد چو بپائی از و نفس
یکه مشو خالی از آب گونه نیز	کار نماید بوجود است غریز
گرچه گشته خاک به است از وقتا	گشته چو به آب شود پر غبار
ایکه زین خاک قدم یا پیش	بین دل صد پاره ز به آتش
مرد که خورشید بر وقتا بازو	سوخته گردد چو رود آب بازو
آنکه بود صد به سر اندر تنش	سر زده ماند چو کنی سر ز تنش
میخ کز خمیر چنان بر رود	سر ز تنش زیر زین در رود
و آنکه دهریش به سبیل کمان	که به داز بازی سبیل زنا
منخره عید که سبیل خورد	کس بسرو مبله یاد نکرد
آنکه خورد و سپرد پیاز از هوس	رو ترش از د بکند نفس

له آشوره جولا هوس کی تلکی جوله چولاینه باد تپی بهوده مکوس تپی که کوکه پائش شکم و پیلو اب معنی صافه
 باد سر یافت را د تا بوجود غریز تلک گرچه به خاک نه شود به غبار تلک آنکه تلک پاره و
 تلک مرد که خورشید بر وقتا تلک جوهری آب بازو تلک - گردود تلک بازی سبیل زنا تلک خورد سر که پیاز

سو د کساں جوتے مد ہر کس نفسِ مدار مع کد مع کن
 تئمہ۔ حلقہ تئمہ را در تنست لیک نہ تن نفسِ جردن نہ تنست
 س کہ رسد صندل تر حاجا بارش اگر سلسلہ نہد بیتا
 خلق تہی کا سہ مدار استوار راکہ چو شد سر لعس ست کار
 سگ چو شد آسودہ لتید رشت مردم آسودہ لود قہ کو ش
 در ہمہ حانگ محک از رست ر محک مردم مد گو ہرست
 مکرم اگر چید کشد کوہ دہر ہم دہد از مسعت جوت ہر
 دُر کہ شکستہ مائل شود سرمہ چشم و مریخ دل شود
 ماکس اگر ہست نہ شان و باع گدہ کند جیبہ ماکس د باع
 ہست د ماغت ردل تیرہ گول تدریہ د اہ ر کامت ورد
 یوتن تکبر چہ دہد ما نہ بیج مادوے رایہ لود مایہ بیج
 چون تست ار حکمت عالم ہیست گر چہ کہ یر ماد کنی ہم ہیست

لک رسد صندل تو حاکمے لک سلسلہ عید مایہ سے ملن سے اگر کاہ کے عدد نکالیں مائتارہ تہی
 ۶۴۴ دہاتے ہیں جس کے حرف د-م ح ہوتے ہیں ان کا عکس جد ہو ایسی اس کا کاہ حلق کچ گ
 ک کاہہ حالی ہوتا ہے ۱۰ سے اس مصرع کے معنی صاف ہیں لیکن معانی قاعدے سے اگر سیر کو الٹو تو رہیں ہوگا
 اور ہیں مایہ بھول اور ہیں مایہ معروف تعمیل حلی ہوا دیں مایہ معروف کے معنی حتم اور حصہ ہیں
 یعنی دہ حصہ لود رہیگا اس کے علاوہ اگر کار کو الٹو تو راک ہوتا ہے راک کے معنی آئینہ کے میں ابرار مدحایا
 عمل کی دلیل ہے ۱۰ آسودہ خود قہ لادوس روک لک نہ تن باع رہت دما س لک لود اریح
 را اراکم حکمت نیت لک کریمہ کیر ماں کی

آنکه یہ روی خلعت در دست
 سخن کجا گردن از غازه پوت
 چہ ہندو کہ سیاہ و تار
 سخن ز سرش نگر و کند در بہا
 خلعت آں کز پے کار بدست
 او ہمہ تن آلت کار خود دست
 مار کہ رشتہ بہ ہمہ تن براہ
 خواہ بکنز شود خواہی بپاہ
 شیر کہ کرد آفت صیدش خدا
 نخر و تیغ بہ ہمہ دست و پای
 زان بدی اندر دل و گشت و دو
 کاس بدی خود نیالش بکوس
 گر کہ نوشد ز دل میش خوں
 مردی از مردم بہ رو کہ دید
 پیشہ مبارک بہ بنود شوم را
 از تن بدسیرت زیبا نہ زاد
 سایہ ہمایوں نبود بوم را
 سرخی رو دزدی را محو
 کز ملک المورت مسیحانہ زاد
 جہہ نہ پوشی بختیاریا
 پور کش اورا کہ شود سرخ رو
 جہہ عیب و دم خلق تو خشک
 برہنہ کن جبہ دیگر بخواہ
 اور بہر دور کہ بمقدار خویش
 آہو ہر بے مشک نہند بوشک
 بہر بغیر دہ از کار خویش
 نبض کہ گیرد مکہ بہ استار پیر
 تر زوہ را می شود او د تگیر

زاکر از غازه ز مار کہ رشتہ بہ دست
 زاکر دانند کہ چوں نہ یست کش آں را نہ چہ پوشی تو بختیاریا نہ خلق تو خشک نہ زاکر
 زاکر آں د تگیر

صحرای کرم سرت، گوهر خویش از دسده نه گزاشتن

هر که در دسیرت، نیکو بود آدمی از آدمیاں او بود
 و آنکه فرجش همه زور سر، دور زماز آدیمالست دور
 نیکی مردم نه نکور دنی سرت، خو، نکو مایه نیکوئی سرت
 مرد درون تیره دیروں سلیم زرشما بودا تر دیبا کلیم
 بخل عیاں به که بعشوه نوید رو، سیه به که ز پستی سفید
 پس بد بد خو که نکور و نمود باخدا بد کلک منقش چپ سود
 باز با تلخ که جوشد چو، لیک صفارو نماید زور
 ترش و ترش ترش، به لیلیه و لیک، روغنی چشم شد از خو، رنگ
 الحذر از تیره دل و پر بخفا کوز پس و پیش نماید صفا
 آئینه را پش، چو روشن شود وجه درویش معین شود
 سید ازان سر، دورنگ از برو کش دوسه دل سر، سیه از دل
 هر سر، یک رنگ به طرب کشت مقیم یک دل خسته سر، سپید و دونیم
 در تن بد خو کرم و لطف، ریز خشم و جفا خود بوکش خانه خیر

ک دران ک زما و آدمیاں، ک ز سستی ک چو شد جو، ک
 ک ز ترش و ترش رو، به لیلیه، ک دل و با صفا ک کرم لطف

دراز خود گفتن با مرغ دیگر دارو سخنها نصیحت به امیر

در حدیجین بود بدشیت، فراخ
 گشته در ختم بفلک، برده شاخ
 برگ و برش رنج و ملالت، شکن
 دارد، بنیائی و اکسیر تن
 بر آس خانه زان کهن
 در کهنی کرده ز غنقا سخن
 ناگمش از چشم بدروزگار
 در گم دیده در آمد غبار
 گرچه ز سر تا بقدم سرمه بود
 سرمه به بنیائی پیراں چه سود
 چون اثر در دغا، کردید
 بر سرمه ز غنقا، بکشاید
 هر چه که از چشم رسیدش لبر
 باز ترا ویدیم از چشم تر
 محرم بنیاء و بصیرت، شناس
 در شب، به نورنگه داشت پای
 گفته، ستاره بجاقت اندرست
 زهره زکیواں بطلاق اندرست
 به آرزو، که خیزی ز پیش
 باز شبانی بوطن گاه خویش
 بر سر شاخ که سکون کرده
 عیش بیندیش که چون کرده
 برگ، به برگ آنچه گزشتی برآ
 در نگر آلاش ز خود را درآ
 آنچه نه ز نگه بود از بولست
 دیدم برو مال که دارو بولست
 زان در ناسفته که بنیاء کشید
 آں شب را رسته به مینا کشید
 زان سبک غم شدن ساز کرد
 بال بهم بر زد و پرواز کرد

ناله پین در ختم ناله ملالت، ناله گریه که ناله در سرمه ناله محرم بنیاء، به بصیرت
 زوال ناله زهره دورصل کاقران عیاشی اور خجاری کی دلیل هر اور اکیلاصل عیش ناله نهد

ہر جہ کہ مخدوم لٹا بدیشہ کرد
 بندہ ہمہ حال ہماں بیشہ کرد
 رد کہ ادیا نہ تباہی نہند
 گام کجش رہت گواہی دہد
 گر جہ کہ مدرانہ کہہ دریت آ
 جو بہد آخر ہمہ جا باوی است
 درو کہ ماسرہ لود لقب گیر
 واروے تیز تر چہ خوراند تیر
 خلق ہماں رہت لغراں دہں
 کو بجا دست مساید بکس
 لٹ ہمہ را خم کند از سجدہ لیت
 سجدہ انگشت مگر پیش مشیت
 تا کے ازیں کو کلمات روی
 سجدہ جو آفتن قدری ڈود پاس
 خاک مدت لہر حلق دار
 ندہ کہ با خلق فردت لود
 چون تور کو۔ عکنی در قیام
 دوں کہ ہدیہ لہر قیام
 حس کہ ہر ماد گردوں یرد
 یا جو نہد سر سرور با۔ حسہ
 لے اداں را بگہ کس مکن
 لطمہ خورد از کف دریا۔ بسہ
 نہ حرکت نقرہ دے سخن

لٹا بدیشہ کرد لٹا مدہ ہماں حال لٹا حہ خوراند دیر لٹا پہلے صرح میں صرف یہ دعویٰ ہے کہ مار کے آگے
 بصوت معانے دوسرا صرح دلیل دیکھ کے ڈرتے منشی کے وقت انگلیاں باک رگڑائی ہیں ۱۲
 نہ لقمات روی نہ لاچند آفتن نہ عود مکتس نہ عکس لود نہ سیلی گردوں خورد نہ اہر کساں
 نہ لٹا حس کہ نہ آخر لٹا اہر ماس جو د

تازیدی خامه بخاریدن ^ن عیب نگارنده نگاریدن ^ن
 هر چه ز تقدیر بر آرد ^ل مو رنگبند بشکافد ^ل لم
 اهل سینه گر بشار ^ل در اند ^ل بهنرا نیز بکار ^ل در اند
 نه که تهنی بر دمد از طوفان ^ل گردهد باده ^ل آید سرود
 سودنی از نیشکر افزوده ^ل تر ^ل کین قلم و تیر دهد ^ل و شکر
 قهقه زود کبک ^ل بر قنار ^ل زان ^ل ق ^ل کز چه تهنی گام پریشان ^ل باغ
 زان بدو گن ^ل که پرواز کن ^ل گر گرواز من ببری ناز کن
 سحکس ^ل نیک ^ل زیبا ^ل و زشت ^ل کش نه حکیم از به کار ^ل زشت
 چشم چو در خوش ^ل تن آید همه ^ل زشت ^ل تی خود خوب ^ل نماید همه
 نیک ^ل بدانی که نباشد در ^ل زشت ^ل در شکم مادر خود خار ^ل زشت
 شیر کسان ^ل خور ^ل نماید چشم ^ل زرد ^ل مین کابر ^ل در آید چشم
 زنگی اسود که برانی ز پیش ^ل از چه نبری سرپتان ^ل خویش
 سرمه که خاک ^ل که ^ل سید ^ل در نظر ^ل روغن از دیافنه ^ل چراغ ^ل بصیر
 پیر چو در ^ل با ^ل گران ^ل بود ^ل تخمه ^ل تعلیم ^ل جوانان ^ل بود
 دزد که ^ل در ره ^ل بخت ^ل تازی ^ل آ ^ل نقش ^ل پیش ^ل دفتر ^ل غازی ^ل آ ^ل

نک بخاریدن ^ن نک نگاریدن ^ن نک مید ^ن نک نیزه ^ن و د
 نک زرقار ^ن نک هند ^ن نک بدیس ^ن سال ^ن نک هیچ
 نک که خاکینه ^ن نک راه ^ن عنان

دستِ رہاں تاتِ عقوبتِ گرت دستِ رہاں ہمِ عقوبتِ درست
 گرہیہ کہ یولادِ سودن کم است سودگی آہیں و سواں ہم است
 سہ کہ حلقی نووش درہاں نہ لودار خواہ یادہ زماں
 سہرہ گرہ کہ دود متک دہ از دہیں شیر کہ گندہ سہ بہ
 ار تہ دم عن ہر تر ڈاد کاو زاوہ کاست لبِ مردم رداو
 یک شاسد خرد ہوت مند کر دم آں تالساں فق چنہ
 ہر کہ دستِ نیتِ رفرانگی باشتِ حمدہ است ز دیوانگی
 نہ کہ بد حلق کوئی۔ سہ تا بد تو نہ نہ نکوید۔ کہ
 ہیں تو بد و یک ہم دم مر ہیکہ را بجاں کم فرن
 آنکہ خدایت ز کوئی سرتست کہ ستودار گشتِ ریتِ توست
 دوں مکنہ عورِ سرگاں تہا کز نشود ار لکد عوک چاہ
 آنکہ خرد مندی اوئے۔ شکست بدستِ دشنامِ نردن یکے
 ار بد و بد گشتِ رنخ مد حکیم پنج چو بختِ ست بصرِ صرہ ہم
 گر ہمہ خود خار نہ مندت حساں دیدہ بدوزار بد و یک کساں

دستِ رہاں تاتِ عقوبتِ گرت دستِ رہاں ہمِ عقوبتِ درست
 گرہیہ کہ یولادِ سودن کم است سودگی آہیں و سواں ہم است
 سہ کہ حلقی نووش درہاں نہ لودار خواہ یادہ زماں
 سہرہ گرہ کہ دود متک دہ از دہیں شیر کہ گندہ سہ بہ
 ار تہ دم عن ہر تر ڈاد کاو زاوہ کاست لبِ مردم رداو
 یک شاسد خرد ہوت مند کر دم آں تالساں فق چنہ
 ہر کہ دستِ نیتِ رفرانگی باشتِ حمدہ است ز دیوانگی
 نہ کہ بد حلق کوئی۔ سہ تا بد تو نہ نہ نکوید۔ کہ
 ہیں تو بد و یک ہم دم مر ہیکہ را بجاں کم فرن
 آنکہ خدایت ز کوئی سرتست کہ ستودار گشتِ ریتِ توست
 دوں مکنہ عورِ سرگاں تہا کز نشود ار لکد عوک چاہ
 آنکہ خرد مندی اوئے۔ شکست بدستِ دشنامِ نردن یکے
 ار بد و بد گشتِ رنخ مد حکیم پنج چو بختِ ست بصرِ صرہ ہم
 گر ہمہ خود خار نہ مندت حساں دیدہ بدوزار بد و یک کساں

مردی سفلہ مدار، توار
 آں سہمہ فتنہ، در انجام کار
 ز اقل کار سہ، عوام تر م دورا
 نرم بود خار در آغاز خا
 و آنکہ تنہ یافتہ، نیرداں شہر
 بہر چو گل اول و آخر لطیف
 باز کند دیدہ چو خار - نہند
 پیش نہد فرق چو بار - نہند
 کوزد می شعلہ بر آرد بلند
 پارہ آتش بود آں پُرگزند
 سنگ گراں گوہر مردم بود
 مردم - بہ سنگ، بخود کم بود
 خس ببار برود از جا برخویش
 کویہ زد امن نکشد پا - بخویش
 مردم با اصل چو دریا بود
 مردم - بر اصل چو خارا بود
 تن کہ بہر باد بخیزد ز پا
 سنگ بہرونہ کہ نہ جنبد ز جا
 خشم سراں دفع سلامت بود
 تن کہ بہر باد بخیزد ز پا
 خاک بہر آں خازن افلاک شد
 زلزلہ در کویہ قیامت بود
 خاک بہر آں خازن افلاک شد
 نظم رہا کن برہ داد باش
 زانچہ ملامت رسد آزاد باش
 ہر چہ کہ اول ہلاکت کشد
 آخر کارش بندہ مہ کشد
 کوش کہ ناید ز زبا نہار، غم
 لیک، نگہ دار زباں را تو ہم
 زاکاں - عوام بر وزن سحاب لڑائی جس میں ایک مرتبہ قتال اور جھڑپ ہوتی ہے
 اور پہلی ہیانتہ، گار یا گھوڑہ کی اور شوہر اور عورت اور ادھیڑ عمر کی عورت یہاں
 ہلہ معنی مراد ہیں " نہ زار نہ کار نہ ہنی نہ ہنی نہ کوزہ
 نہ گراں نہ خاشاک نہ زباں با غم
 نہ گنگ

ہر کہ مرہ ہر کہ چاہ کرد
 ارے خود زیریں راہ کرد
 کتہ تنو در و عقاب دلیر
 در رید مع کم آزار دیر
 گرہ کہ مر غم بر ناں آورد
 گوشت و دم خود برباں آورد
 عصہ محو زانکہ تقاوت در دست
 خنجم فرد حور کہ حلاوت در دست
 زہر کتہ کہ رہا بت بود
 چون کشیش دارے جات بود
 ہر کہ رہ رویت بمسلمانی ست
 حاقبت کار بستانی ست
 ہر کہ مسلمان ست یتیمان ست
 واکہ یشیاں نشود کافرت
 بادل سکاں نوو خستہم یار
 ہیچکہ گرم بن باشند خیار
 سادہ دل ار گرم بر آرد نفس
 در تہ آن می لطف ست دس
 طفل کہ گرمیتس بر آرد مرد
 آتشکہ مانند آہ۔ بر درو
 شتم گرم ار چہ گدازت کد
 ارے آزار نوارتس کد
 محل کہ حرمانت ہمہ مایاد
 یرورتس خستہ کد حائر او

لکھنؤ
 اُس کے کہ کر دم اور کاں کاٹ دیتا ہے اس سر سے وہ پیر اس گھر کی طرف رج نہیں کرتی
 لکھنؤ
 وہ بھی کتہ اکثر موی اور عید ہر ماہی ۱۲ رات کی لکھنؤ گراہتس
 شہ کچور کا حوتہ لیے پتوں میں حوکانوں صیہ ہوتے ہیں جیسا کہ بتا ہے اس میں قدرتی
 حفاظت کا ذکر ہے ۱۲

برد از آن آبِ طلع بشیر
 روز از آن کوه بصر بخا
 نقره چون شیر ز برنا و پیر
 میل در آدرمه را برپا
 آنکه جهان سوخته بشیر کرد
 سوخته شد ناگه از آن شیر سرد
 شیر خشک از ته دیش آبش بسوخت
 جمله آن شیر ز آبش بسوخت
 خواجہ پوشد با غم و آزار هفت
 کار شناسیش در آن کار گرفت
 کاس همه آب تو که در شیر بود
 شد همه میل و رسته را در بود
 مرد شایان زان سخن آید ستو
 ماند سر افکنده چو سیلاب کوه
 خسرو اگر دین طلبی از خدا
 زین دل خان بدیان نه سحر آ

متعاله پانزدهم در ملازمه موزیان که بغیر و تعجب
 جوشند و ملازمه موعود بار که بعلم و حلم در تحمل ظلم کوشند و
 رفیق خار خار دلا و متن غبار گلهای و کند کرد
 حدت آهین دار از خراش سینه ها و روشن کردن
 جدت پاکیزه گوهر از تراوش کیهانها

۱- بجای کرده دل خلق ریش
 پیش آزار گرفته به پیش
 که بجای بار بهیبت اند
 مشته نهان مشته تهنیت اند

رست زانديشه يرداں تنوید
 پير سرانديشه سلطان شوید
 ۱- شده ز سلامت و سلامت پری
 دین تو فارغ ز دیات گری
 آستین رله کثانت دهاں
 استره کیسه برانت رباں
 ترس مداری که فنايت هست
 ترم نداری که خدائيت هست
 رو بر قیامت بخطا و صواب
 گرز تو پرسند چه گوئی جواب
 چند سربایه حلقه گماں
 یحیٰ نظر در گروه مردماں
 سحر کی سرور ریگانه شم
 غرقه خوت شود ارخانه تيم
 دزد که کوته نکند دست کار
 تنحه که کوتش اردو القار
 حجره که آراد لودار گزند
 در نکشد سلسله و تحته مند
 سله چو در زاویه حاکد
 بنیرین در دیده بکالا کد
 آنکه بدزد و نظر خولت را
 رو که مکدهت در رجولت را
 ماین رزاق که ره لود
 قلمه طرار عمه الله بود
 هر که دعا لازم حان دست
 عاقت الامر زیاں دست
 حکایه بکب بخیلی شیر فرو
 و آب بر دگی رمه و
 ایت سا بر رمه در کوبها
 پیر و جوان گشته اروتیر خوا
 تیر که از سر سورج تیر
 آب در آں بنهر در آ میخته
 سلامت لا در دکت لا در دود لا در راق لا در یالے

بیشتر آدمی کز بنو - تہ دشمنو باشد و آہستہ گو
 آنکہ نترسد ز خداوند پاک - از سخن آدمیانش چہ باک
 عہدہ و نالہ کم حاصل - نغمہ چنگیست بر عیال
 جانور را کہ بود سنگ خوا - طعمہ دہی گر کنیش ز نگہ سار
 حاملِ عامل کہ نہ پیش چہ - آہ ہمہ زنجیر نہ کجہ ہم بند
 سگ چو برغبہ شکند استخوان - تو دیش ریزش سفرہ ز خواں
 آنکہ بردار جہاں رونما - پردلی خویش بیک سو نہا
 گرچہ ہمہ نہ لکس کرد قوت - قہ نکند پیچ گہ عنکبوت
 سفلہ کہ دل بہت زنجیر ہم - زامن زنجیر تنش را چہ بیم
 آدمی از بند شود دل فکا - سگ چو بہندی شود امید
 شرع کہ بنیاد صیانت نہاد - قاعدہ دیں بدیانت نہاد
 کیست بد انسان کنوں از خاصو - کش بدیانت بتواں بردنام
 پیچ دل از حرص و حسد پاک نہایت - معتمد بر سر اس خاک نہایت
 طائفہ ہمہ کہ بینی بجا - گبر دلا ندہ مسلمان نما
 نادرہ یابی کہ دریں روزگار - کس بود از ترسِ خدا رشتہ کار

زاکوش از دوری نہ بیشتر نہ باشد آہستہ نہ چنگ نہ سنگبار
 نہ دنیا نہ اس ہمہ نہ توبہ و بد سفرہ ز پیش خواں نہ بار نہ پیچ گہ قہ عنکبوت
 نہ بنحوں میں زامن لکھا ہمیر ز نزدیک آہنی زنجیر چھٹا چاہیہ نہا چو نہا چو نہا رشتہ کار

لیکے راہاں کے آں دست	رخسہ حیا طسیر سورس دست
حسٹ تاحرر را حیرا دست	وردی کاس کہ را طاس دست
لک بخسٹ چورما حوارہ سب	گرچہ کہ را درم حارہ نیت
عمر ریاس لود و جیفہ سود	خواجہ کہ حشش بر بارہ نمود
منظر آگہ مہی - کہ روڈ	ہر دوسہ داک کہ روڈ
یک مہ عمرار یہ ٹیک ہیم	کے دہ آحر دل و عقل سلیم
مال را ناخوار و مقام حلال	در ہمہ مذہب نشود بیج حال
سگ بخش لود و در رخاک	نس کہ مقام لود ار صدق پاک
دزدی و طاری وقت گنی	مرد گہگار مقامر - صہ ق
دام شان با شد و عشوہ فروس	تا تو اند دل عشوہ کو تس
نیت برآں دل کہ دہداریس	والکہ کند و ام بحر ص ہوس
لابداراں شومی ادا کم لود	چوں نیت رہن خرم لود
م نخورد چرب بود چوں حال	بادرم استام نگیر و حلال
سہل حواسے دہدت از کرے	عشوہ دہ از کو تس افاض گمرے

۱ سورایت ۲ آں سورایت ۳ دروایت ۴ ماہر ۵ رعیت ماحر
 ۶ حلتے ۷ حریق ۸ لود ۹ اراکہ ۱۰ لود ۱۱ ماہہ فارسی میں ہستہ
 کو کہتے ہیں یعنی ایک تولہ کا ماہر ہواں حصہ ۱۲ اقامت ۱۳ اکد گاہ ۱۴ اتواید
 ۱۵ امان ۱۶ تعف ۱۷ استود ۱۸ او کم شود ۱۹ کو تس ار ۲۰ داری

آنکہ دہدینی از و نیست باک ، وانکہ بردینی از و ترس ناک ،
 چوں خورد اسب^ن ، چو دهنان^ن پیر ، ناگش^ن اسب^ن بگیرد بگیر ،
 آنچه کہ بر خود نہ پندی رواں ، بردگر^ن ہم پسندار توان ،
 قوم دگر ہم کہ ز ہر پیش^ن اند ، چوں نگری^ن رہ^ن ، گزاندش^ن اند ،
 در روش^ن عام محو کھیا ، زانکہ ز^ن رہ^ن ، بشارع گیا ،
 راستی از عدل کہ سازد نہاد ، چو بہ^ن گزو چو بہ^ن ، ترازو نہاد ،
 سکہ بخت^ن مال ترازو بود ، جدول^ن خط^ن رہ^ن ، سازو بود ،
 او خود از انگیزش^ن بازو^ن خویش ، سازو خاکرد ترازو^ن ، بہوش^ن ،
 ہر چہ کس الفتح^ن بہ^ن از و کند ، طعمہ^ن رہ^ن ، ترازو کند ،
 گشت^ن ، چو شاہین تو مردار خوا^ن ، زوہر^ن مردار چہ گیری^ن شکار^ن ،
 باز بکار گزو مقراض^ن نیز ، ہر^ن ، بخودار^ن دیانہ^ن ، غریز^ن ،
 رستی و رہ^ن ، روی گرد گز^ن ، حاکم^ن از اں گشت^ن ، بہر کسوں^ن و نر^ن ،
 کرد چو مقراض^ن ، بہ رقعہ کم ، ماند ہی^ن چ^ن ہم دگرہ در شکم^ن ،

نہ آسید ، نہ از نہاد^ن میر^ن ، نزدیک از معنی اگر اورا^ن ،
 بسین مہلہ^ن آسای^ن ہی معنی صاف ہیں ۱۲ نہ زہم^ن نہ کج^ن کہ سازد^ن ،
 مضبوط رستی معنی یہ ہو^ن کہ جس^ن نہ جل^ن متین عدل^ن کو اختیار کیا^ن اس^ن نہ زمین^ن او^ن ،
 اجناس کہ لٹو پھانٹ^ن اور اوزان مقرر^ن کہ ۱۲ نہ بدل^ن دخط^ن نہ کردہ نہ سازو^ن ،
 نہ شاہین ترازو کی وہ رستی جس^ن کو پکڑ کر ترازو اٹھا^ن۔ تمہیں ۱۲ نہ روخ^ن نہ کردہ^ن ،
 نہ لبر کسوں اور خردو نوں رشتی اور قیمتی کپڑوں کے نام ہیں ۱۲

صیتلیاں تیغ کہ روش کشند تیرش از آلائی روش کشند
 احد در مہارباں لے حدست تیغ درم گیر یکے از حدست
 رہت بدش در حور بار یک نول کو حور و از بوالعجبی حور کول
 خون کساں محور و آں بیدرد مے کہ حور و شاہ با واریک
 درد بحراب کہ تہارود از یہ قندیل و مصارود
 گرہ اگر صندج اکر کد ہم بحر مرم صید کو تر کد
 گریخت چرنی خویش ست و نس آخست ار تو نخور و بچس
 آب کہ رنجرہ روغن حورند خون دل و دلولہ تن حورند
 گرچہ ہمہ خلق حیات گرد یک و قوم از ہمہ حائن ترند
 راں دہ۔ یکہ عالم ترویسیست تالی ساں حاکم تحریریست
 گرچہ درس بہر دورہ وادست لیک ز تحریر کس آزادست
 باز مبادا کہ مد شہر شاہ در قلم بہد و مامہ سہ
 راع نساید بچس بے شمار حال۔ یکہ نہ برے لے ہر
 لکراں خود ز دل ناساس شاہ تساند نہ ایر و شاس

راماں راجہ اس توکا طلب صوبہ ہوسکا کہ ایک نول کماہ ہر دس دے گا
 سے جو گری اند پر دس ماوں سے ملائے آرد وہیں اس کو ملے چڑی مایں کہے ہیں وہ رنام
 کہتے ہیں کہ یہی مامی اسی لائے ہو کہ یو قووں سے مائیں ناکراں کا حوں جو ہے۔
 لکچوب کول دہ نہ وجود لک ار دہ مامولوش لہ اور دلولوش لادوم
 لہ بہد وکان لہا حوں

گرچه خورد آتشکده مر غم تمام
 آدمی آتش خور د از حد فزونی
 خط که به پیشانی خاکن بود
 در شکم باز که چندان خط است
 آتش از آنجا که خیانت گریست
 خاک این شد که بهر کشت زار
 آنکه دو دهر کم و بیش را
 کار سیه کن پنهان باری است
 پاس چه بینی ز سنگ لقمه خواه
 بهر درم حیل خاکن - بسم است
 آنکه ندارد بخیا نشین هوس
 چوب نه گیر دبه آب چاه
 و آنکه بود ترش نه بال کسان
 سنگ که ره نیت هوارا درو
 آنکه شد از قطع گره گرم خیز
 زانجود زان برون زان پس
 شک نه که نپر مهره بر آرد ز کام
 کز دم او دو دنیایماید برون
 جائزه غصب خزان بود
 تذکره جان تدر و و بطاعت
 بهره کارش همه خاکستر است
 دانه یکم هفتصد آرد و بیار
 رست نماید رکوش خویش را
 آنکه نیرنگ سیه کاری است
 رونگر از دزدی و گیش نیاه
 هر که دمش خور و چه ابله کس است
 بیخ امانت نه پذیرد ز کس
 سنگ نباشد هوا دیر پا
 در رود از حیل بحال کسان
 در رود آتش بند اراد و
 چرب زبان باشد و بران دیز
 زانجود زان برون زان پس
 زان زده ده زان زان کسان
 زان زان کسان زان شود زان باشد بران

یک حریصی که سوز در رخ	که دود دارد در کفش افتاد گنج
از یک آتش خوردار آفتاب	شیر کجا گردد از آستام آب
چینه خورشید دریا - هولین	تشت قطره هست ز کرمای جوش
مردۀ زرا که نذر اند دوست	دوست کس دشت که محتاج است
هست سِ مرده که سود بگور	مردم یک جتیم شگالان کور
آدمی است نزد حراں	گوست چو حرد در تیر بار گراں
گر همه بگست که مالیت هست	در لطف خلق حمالیت هست
و حریه - بود مومس ویر هر گاه	هر که در شست میت دارد دعا
تاریگی رود در تمول بود	بخندۀ گل یزده در گل بود
حاک سر مرد تنی جتیم را	کر نه زرد در تندر دیتیم را
- ا، بابل مانده چو موراک اسیر	در تیر ماری چو ستوران اسیر
مور که حرصت بود از حد رفتن	زنده رود در میر رهیں سر گون
حاک خرد مار ببالا - گنج	لاحرم از سر رست آید برب
آه که دلت کور شد از حرص مال	فرق مدار در حرام و حلال
گاه حورست در دهن مایگان	دانه نهانست یلید - بهان
فرق لظیری و ماریگی است	جتیم چو بستی همه تاریکی است
لا رب لا لیک لا یتیم	لا دود لا تیری

نخب ترا ز خاک ، با سودگی
 دوله یوز ، که ترا داده اند
 گر خرد این ، که نشاند ترا
 گر درم بد نبود ، گو مباد
 آنکه به پاکی حرکت ، نیستش
 قطره که افتاد بگل ، درنگش
 در تن مرد از پیری دل بهی
 شد شکم و حلق حوال فراخ
 مال کساں گر چه که حاد خوش
 شعله که از شمع زباں کش بود
 آتش سوزاں ، چو مال حرام
 بهر رمی نبود مرد تیز
 زانغ سید ، بود جینه چین
 زر که بزنگ ، چو پتر مگس
 کیسه که این لقمه توقع نکرد
 پاک ، ترا ز باد ز آلودگی
 عصمت چا نک ترا ز آلودگی
 درم ، آفاق که ماند ترا
 صدق تو بس در گره عقد
 هر چه در آرد بر که نیستش
 وز نم ، بگیر سوپر نگش
 سیر نکرد و شکم ، اردل هتی
 باز شکم تنگ ، بود دل فراخ
 چون بنمای ، نگری آتش سر
 آن همه موم ، که آتش بود
 خام بود نختن سودا ، خام
 شیر کند ز آتش سوزاں گریز
 چرخ ، چشم بود دور بین
 لقمه مکن ، گو نگوار و بکس
 آنچه فرو برد و ترجیح نکرد

ندادده نماند نماند نماند
 چرخ کو اردو میں چرخ کتہ ہیں باز کی قسم
 نگوں آرد ناکا پنچ ناکا تراج

ستہ کہ تسلیم سر، بیٹ کرد
 تیج تیغ گز، بخویش کرد
 راں زرد لولاد کہ میوست گشت
 راہ بصوت زمیاں بہ گشت
 زال چو بد آں روت عدل و را
 - نختہ از آن بخودی آمد بجا
 گشت کہ حوں نختہ گیر از تورود
 مردہ من زندہ گرد و پیہ سو
 تو کہ علط زحم رنی حوں بود
 مسکہ بعدا کتقت حوں بود

برو خدا حرم لومایحیر باد
 مس رتور اسی تدم او نیر باد
 - ابر کہ ترا سحہ دیں کردہ اند
 داد حیں کن کہ حیں کردہ اند
 راطہ حسودی از داد بد
 تا کی آوازہ چو حسود ملد

مقالہ چہار دہم در تحسین بیانہ اصائن و نفسین دناست
 خان و تحریح شو کتاب کہ در صدر گراید و منورہ قلبہ اعمال
 کہ لامع نماید و گرم خیزی نچکا۔ نہ کہ لعل و یاقورہ آبدا
 بیگانہ را نکشتہ، افروختہ دانستند و از بیم سوختن نگشتہ
 نہادن نتوانستند و دود انگیزی سوختگا۔ نہ کہ ووزخی را
 آستام می کنند و آرد غم و دناک نیارند

اے دیانت دولت آراستہ خواستہ خلق و ذول خواستہ
 لا بود و میان و ردی و لا حول

فتنه محابا - ر بلا - نه کرد
 مرگه دلرت چو بدالت سو کشید
 خسته و دید جگر سوخته
 داور پیکان قضا آنچو در
 ماند زبان بسته بدان داور
 که تبارک اله بخدا گزید
 یافت خبر مادر یکه کباب
 بر سر آن خالی خونی نه داد
 آه چنان کرد که صحرابوخت
 شاه چو دید آن شعله در دناک
 طشت طلب کرد و یک تیغ تیز
 تیغ سیاهست بسرخویش برد
 گفت بکش ماتم خود سور کن
 حکم قضا را برضا در پذیر
 و رگنه ام را بطلاره بری
 این رو این طشت مسلم ترست
 زاموگ زابراست پیکان قضا
 نه بودیم

کرد خطا - خطا - نه کرد
 باز بدنباله یهو کشید
 شیر ملاکش به زمین دوخته
 قطره آبیش ز جاک کرده سرد
 بادل بدخو بزبان آورد
 که سرانگشت بدندان گزید
 خون شدش از سوز جگر گوشه آب
 خاک بسر کرده در آید چاد
 هر که دشت داد دلش را بست
 گرم فرو بست ز لوسن خاک
 طشت دگر کرده برد گنج ریز
 در نظر هیوه درویشش برد
 دام خود از گردن من دور کن
 جرم بمن بخش و بها در پذیر
 خرده زین دانا نه یکده بری
 وین ده اگر شتر شود هم ترست
 نه بجا نه مانده نه خوبی

رر کہ ستانی لستم دایمی ست ور چہ دہی مایہ مدامی ست
 نذلِ ستمگار شد سودمند نام ز الصاف سر آید بلند
 بیشہ قصاب چو گیر دشاں گرگ مسلمان شود و بے پیاں
 قدرِ من از قدر تو گرامد کے ست خوئے من و تو سحر احتی کے ست
 گر تو ستوی رنجہ رآسیبِ خار یستم و دلِ غیر ہر تیر دہیں خار
 ہر چہ کہ بر حوش ہداری روا بردگِ میر نہا شد روا
 در گنہِ غیر کرم بیست گیر در محلِ تیج سرِ خویش گیر
 حکا پرِ مخطا کردن بادشاہ ہر وزیرِ بے خطا زدن
 بر بے گناہ

تاجورے ار ملکاں دمار صحنے حاست لعم تمکار
 رختِ بڑوں راند لُصحر اودشت صید کماں سے دے ہے میگشت
 دیدیکے کودک سیوہ سرت بر سرِ رہ لود لگہاں کست
 ماگہ راں حاکہ قصار دتہ لود طفلِ رآسیبِ صااحتہ لود
 دیدتہ اردور در اں حردساں در لطفِ مرغ نمودار حیاں
 یاسخ سوزاں کہ در آرد عرق حسرتِ برائے سوختہ حرمنِ بوق

لا میراں لا درد ماتہ ددا لا لعلے گشت لا لودیکے لا قضا
 لا یاسخ بیاں لا رتیر لعی جکتا ہوا تیر کو لور کھیلا لا سورں لا ہداں

گرد مہر نہ گر نہ پویش ش تی
 تیغ بیگن کہ کم از سوزنی
 سوزن پوشندہ بدیں یک ہنر
 گر چہ فرد بردہر آورد سر
 نہ کہ نہی گنج ہر گوشہ
 یاد کن از فاقہ - بر توشہ
 ناں خورش - در مہاں چسپہ
 مشعلہ بیوہ ز ناں - ماہتاب
 میر ہمہ گنہ دم دہقان خورد
 ہذر گہ از قرص جویں ناں خورد
 مہر ز مین تو زد و پر پہر
 در ہمہ یکساں نگہ کرد ہم مہر
 گر پدہر گشتہ - ہما - نہ غریز
 کوش کزاں پیش - گنج تو نیز
 مو - رنہی چو برون رنیش
 کویہ بہ گنج مد چو بجنجائیش
 خار - یکہ را چو بپا در رود
 گوشہ - از انجا - در روش ترود
 گل گل اندر - نزد از کوبہ میخ
 خاک - تہ خاک - زینر نہ - ریخ
 تاجوراں را کریم خاص و عام
 از پدیشکی - نہ از ہر نام
 بر ترازاں شد بہ بزرگی سریر
 کوشود از نام بزرگی پذیر
 در تو کنی نام بزرگ - اعتبار
 بحر سہ حرد - آمد و قطرہ چار

لہ اس شعریں بوجہ تجنیس کہ اشکال ہی معنی صاف ہیں پہلہ لفظ تنہیں یا بر مجول
 ہواورد و سر بہ ہیں یا - معروف مطلق - یہ کہ اگر تو کسی بدن کے لئے کپڑا نہیں ہی سکتا ہو تو
 سوئی سے بھی تیری کم وقہ - ہر تو نے ملک ستارہ کیوں ہاتھ میں لی - گلہ شعریں یہ کہتا ہے کہ
 سوئی چونکہ کپڑا ہی کہ پہناتی ہی تو اگر چہ اس کو مجھتا ہے پڑتی ہی کہ سر کر بل - نہ جاننا پڑتا ہی
 لیکن پہنائے - تم عوض بھر اس کو سر بلندی نصیب - ہوئی ۱۲ نظریں سلطان
 نہ تو گر نہ بگزد نہ - مینہ نہ بچند نہ بروں نہ نیروب نہ تاجوراں
 نام سر

رو بہ صحرا بہ سب حاکمی ق گفت کہ جید از دم بجائی
 داو حواش سب رواہ گیر تا مگر ت م رہ تو راہ گیر
 فاحۃ با گرہ می داد کیت ق گفت کلن تو نم طوق حواش
 گرہ لحد عجب نہ دسرا حدکی گفت ر تو طوق در ماندگی
 نعمہ ز دارنا سطر ماعتقا رت یک رخمہ جگش بواب
 گرچہ عواں لغتہ بہ سکو حورد ہم لودس نام مدایحہ او حورد
 سینہ مرماں کہ جہاں پاک تند نام و راز اشکرہ حاشاک تند
 ظلم ہداں کے شود از نیند پاک حک لشو سایہ پھر ر حاک
 ظالم مفس چوسگ کوچہ گرد لاء کہاں شیش دن دہر حورد
 یکدم اگر حیف نہ فرد تر مزید گرگ درندہ است برائے گریہ
 تھنہ چور دہشت کمال تم زہ کہ کد آ مکہ حیاں شست ہم
 ساد شود سگ چور و دہر جگ دست بد تل چو کد رھل لنگ
 بیس تہ نگارہ مکن لیت کور راکہ ورا داں سریدہ شست لوز
 کے لطر تہ سواراں رسد یرویش ار کار گر اراں رسد
 درلق حور شید بصر ق جہاں سایہ رابرست نہ ار آسماں
 لاسیدار لاگوہ لاچکل لا رود لا رسد لا کرمد لا چو
 شہ جیتہ کی سواری کا گھوڑا سیلو رکھتا ہے کیونکہ یور جیتہ کو کہتے ہیں ۱۲

صدفن بوجہل فرت نہنند
آئکہ کند خانہ خلقہ نواب
تہمت ایس لم بچید رنند
وانکہ جو روش بسور حق سر

خامہ صریہ رکہ سگالہ ہم
کردہ و لم رانچیانہ لم
از فن شاں زار بنالہ ہم
ہر ہمہ رادہ سنا ہر قلم

ہم قلم کاتر جی خدا
وہ کہ ازاں پایہ چہ حال کنی
خواجہ خور دلقمہ شیرین خویش
زخمہ خور و خوش منش از بد حال

کار ہاں چوں بکڑاں گشتہ سرت
خس چوپرا گند لہجن سرت
کوش نہ نرمی کہ درستی خطا
رفتہ سجاروہ شود نر عسا

ہیچکساں چہ م ز کس کم زنند
ظالم اگر خود بزماں میر گشتہ
مورچکاں پلکہ نہ بر ہم زنند
تا نشوی خوش کہ زبوں گیر گشتہ

کر دم اگر خود تہ خاک و جنس
گردہ تمکارہ بخویشی متن
رہ ہاں کش کترئی در پست
کزر گر تو بہر تو با فد کھن

ناروہ ر نامہ نامہ لا خویش نہ زخم خور و خوش چو زنند قال
لہ ہرہ رنجوم زہرہ سیارہ کو برج عقرب میں دہال ہوتا جو ۱۲ بجگی نہ عیش
نہ بہ ہر دں میر لست ۱۲ نہ لست

تا بیلماں نہ رود درِ مود
 منہی کرناشد و حاسوس کور
 شہ کہ بود صمت عالم زدو
 آفتِ قلندر است سراپا حضور
 ہیرم سوراں کہ آفتن دست
 لوریہ منیق کہ خاکستر سہ
 لوریہ بر آئینہ ممکن کد
 طاق سہ زاویہ روست کند
 تا مکی خدمتِ سلطان دلیر
 تیج و ساں ویدا از اندام تیر
 گرچہ ملک نہ بود ویر خرید
 مد شود ار کار گزاران بد
 خواہ کہ دامن ملکایت کتد
 میرس ار میر ولایت کتد
 گر بہ کہ شد عطشہ شیرِ ثیاں
 زو بہد طوطی لخم مدحواں
 تاکف دستور در اگیرتست
 نوکِ قلم ستیر حوں ریشست
 ابتکہ را از نہ چہر و کلنگ
 بہت چو آدینش قصاص حک
 آکہ مرادست درم لہنچست
 ییشہ او سوختن و سخنست
 شعلِ سلیمان چو بدیواں رسد
 بہت رود عتیق محرر رمار
 سر در رگاں دماست تعار
 طائفہ حامہ کتاں دودناک
 در رقم خویش خود افکندہ خاک
 یک جہتاں لے تنک و پیچہ
 حاصل اراں حستو دگر پیچہ
 آکہ خطر است کتدار قلم
 میں جیہ کچی ہاست سر بر رقم
 لا دور لا ماید لا کد لا آے لا دم
 لا دور لا ماید لا کد لا آے لا دم
 سخن طال کرمانہ ہمار لا دور لا کد

ارّه صفّه، قسمتی راست، با ش
 دشمن اگر خود همه پیش دین سرست،
 زاد مسافر قدم سخنه، او سرست،
 تیغ بعدل آینه بادشا سرست،
 غم که از تیغ بود قنّه زار سرست،
 آبر، کند گرچه بنار اخرا بر سرست،
 شنه که به بر تخت، بیکس بود سرست،
 گرد پلا، سر که در اسلام، سرست،
 شنه که بشه، تابو سرست،
 رخنه شود ملک بفرمانده سرست،
 گر نبود کن مکن خروا سرست،
 در توزیم ملک، آزادی سرست،
 مملکت، ملک، برفق و عطاس سرست،
 مو، که بچیده ز بر شاگی سرست،
 شانه بسراهم ازین برده گوی سرست،
 استره یک، سرسترون خوش سرست،

نه همه چون تیشه سوی خود تراش
 عدل ملک، حرز روانش بس سرست،
 سنگ، مقامر محک، بخت، او سرست،
 چو، تم رفت، کلید بلا سرست،
 باز هم از تیغ نشیند بجا سرست،
 زود قنّه گرنه رسانی آبر سرست،
 سرشیر، ندرود به پیشین بود سرست،
 از خوی پیشانی شاهان سرست،
 روز بخ، بدغم دین، که خورد سرست،
 ارّه شود تیغ ز دندان سرست،
 خانه مط، لموم بگیرد عوا سرست،
 بوزنه رارقص نه از شادی سرست،
 در همه جا حکم سیاه سرست،
 گر توزنی استره دیوانگی سرست،
 کو بزبان فرق کند موی سرست،
 زان همه زوی سرزند گش سرست،

۱۰۰. بشه، ۱۰۱. همه زین بنده گوی

۱۰۲. درم ۱۰۳. بر ۱۰۴. رود
 ۵۶. کش ۱۰۵. پینه ۱۰۶.

زو سرش از خنجر و سینه شکافت
 سر زده در پیش پیمبرش تماقت
 گفت: رسولش که چو خصم درشت
 بر زمین آورد بصد حیلہ پش
 چیت که بگرفت و بگذاشتی
 بار و گرد و سست بخون دشتی
 گفت: نیو تنده ایزد شناس
 کای زدم آورد بمنغرایس هراس
 من چو شدم چیره بر آن سخت کوش
 آب دهن زد بر رخ من ز جوش
 در غصه آورد مرا نفس نام
 در دهن نفس نه ادم لگام
 کآنچه غرا زین غصه آرم بجابه
 بهر خود سست این نه ز بهر خدا به
 گشت ضروری که رها کردمش
 پس ادب از بهر خدا کردمش
 آنکه جادش ز پله دیں بود
 ایں کند و شیط غرا ایں بود
 مرد غرا جز ز پله دیں نکرد
 دید به خسرو اگر ایں نکرد

مقاله سیر و هم اندر اندر ز شاهاں در رعایه
 به پناهاں
 واعانه داد خواهاں و تجلیه اعمال
 ملکی بهمنه نصفه
 تجلیه اعلام ملکی به بدل
 محدوده و دراز دستان
 ستم را بازو
 تهاول بریدن تا کوته
 دسه بوند وزیر
 تالان کرم رایت

ستہ ہاگس گرہمہ گریو د زاکہ یلگے رس برود
واگی کنتی مرد بے آرمائے یرکتن حر صاع حد

حکایت آن سگ کہ آب بہن بسو شیر خدا نذاذ

خشم حید کرار کریم آوجہ ہائی یافت دیگر بار اوراہہ کہ

مدا سدا اللہ نو عا در مصاف بایکے ارکیہ وراں در طواف

حملہ سے کرد سوار دلیر گریستیرہ سیاہ نریر

تاجیاں کتن بکتن اردست نرد تندرد و سوات یکار حرد

ہرد و دلاور چو کیس آ مد گرم رتوس بر میں آمد مد

دست ہم برودہ راں داوری یاسے مسترد مد نرور آوری

حیدر کرار۔ لہ کر حمد کا حرد تمن نر میں بر دمد

یوں گہ آشد کہ بچوں کردلن دور کسدا سرار گردلن

رود لیری سگ رود آرمائے آب دہس رنج شیر حدائے

سخت نہ پیچید سحر ہم از دہا کرد رتہ صبیہ مد مخالف رہا

س کہ در آویخت درو حتماک کاٹں رودہ را مار دگر ز دجاک

ک لہار مصاف ۵۲ گر بر مد دل۔ ڈریوک ۱۲ لہ ر رے
ک کہ لا پیچید ک کار

از تھب یک سگ جبک آرمے دہ سگ دژندہ سماند بجائے
 سگ نہ تو نہ گری گئی ار سگ سحک حواہ تو آہو کس و خواہی ملیک
 دل طلب از مرد نہ اندام ویت مار بک ناستد لگ لگ دیت
 تیر بیکل نہود چوں ستر استکرہ بر خرد بود مادہ یز
 معر حوصل عور ستر بود یرہ تہی تیر میاں یر بود
 مرد مہیں کو سطر کمتر ست مورچہ تیج یلارک حور ست
 میں کہہ خرد اسباں دلیر کور دلیری سحور دچوں ستر
 دتس باجیسر سحار کس یتہ لیلی نہ چہار کس
 رتو کہ یتہ چو ستر رنی حود تہوی آردہ چو سحر رنی
 تیری سیکاں خورتن کرگس ست یرگس سرکہ ساری س ست
 معرکہ بروی کہ رھاں ست امید گلش سوری بود درگ مید
 واسے راں مردی دام آوری کر تو لغیرے رسد یادری
 مادرول ہمسر تو ریر تیج تو سر حود گیری ار اسکا ریلع
 لے کمی ار سگ کہ چو یوید دلیر مار حود معر حود رار تیر

لکے ڈ کہ ۱۵ ستر مار اور سکرہ کی طرح ایک تنکاری حاور ہے اردو میں
 لگڑکتے ہیں ۱۲ ڈ میں ۱۵ یلارک تہتیر اور حور ستر ۱۲
 ۱۵ چہار ایک قسم کا کر ہے ۱۲
 ۱۶ سحر

باز بس مرد که درجا - به جنگ ،
 ز غصه بشیر بسرخ درست ،
 چند گزین مرد که در کارزار
 آرد که او خیمه ز باران که ۵۰
 خاک بر آں دایره گزینج بار ،
 سر صحن تیغ - کس در خورست ،
 چون سر شکر نبود گردنی
 شه چو دهد دل بد لیران جنگ ،
 طفل و شاهین که چنان پُر دلند
 دل ندهد کس چو چرخ دکنگ ۵۱
 آنکه شاد لیش بهیجا در است ،
 بیضه که برایت از جا به خویش
 حمله به صرفه مکن و نرسد
 جنبش کورانده که شد جا لعن
 شیر دلا - نه که تگ آموختند
 زرد شود روشن صفرا و جنگ
 شیر که زرد دست دلا در ترست
 رشک تر سنده نیاید بکار
 دایره از آرد سواران که ۵۰
 گردنه خیزد سواران آرد ،
 کوز - پرتیغ همه تن سرست ،
 تیغ ضروری ست بسر خورنی
 شیر شود بچه روباہ لنگ ،
 شد دل شاں داد از آن بلند
 حوصله پُر سنگ و دندارند سنگ ،
 گرچه صغیر ۵۰ سرست توانا ترست ،
 لشکرش پیل ته پا - به خویش
 کشته - بس گشت ز نامرد - مرد
 دورست زند طعن و بدخواه طعن
 حمله شیران ز سنگ آموختند

۵۱ - بر غصه ۵۲ - بردی ۵۳ - چیده ۵۴ - دایره آرد ۵۵ - مقه بلند

۵۶ - چرخ - چکاوک - یا تگداری چو پند جانور ہیں ۵۷ - شادی یعنی ناب - ۵۸ - قدیمی ۱۲

حملہ کدستیر برہمہ دواں
 چوں ریئے نرم خرامی بڑوں
 چوں تورونی کمی اربابِ جویش
 تلخ گورں ست سہ گرامت
 ہست نہنگ آنکہ رُسے جوتی
 ماخہ سلاح اردلِ ترساں کد
 تاشکودہ است دلِ صعداں
 ہست بھاتا سرتاہیں شاہ
 مادہ دتس ارسینہ مدارِ دول
 آنکہ ستدار مست ملہ رود و کبود
 در صف کیں گوئیک زرد و ک
 مرد کہ رویت ز غراگتت رود
 روداراں گرد و مردِ یلم
 آنکہ ہمہ جوش گریز و زروے
 مرد تک رہرہ بخویدستیر
 کرگ شہ صندتہ برگستواں
 جوے سلائے کہ سیانی رباں
 کے فگی سر سرننداز جوت
 تیریک نگشت ویکے ناحش
 تسکدار ماہی یا صدمی
 راں سر حلت گریباں کد
 خودہ زیاست لفرق غراں
 سر سیکل مرغ زیرہ دکلاہ
 نیست نہ پتاں راں استواں
 خود رود تیج کو دوش یہ شود
 رود کد گوئہ صد کیہ جو
 سر جی روایدش از عازہ کرد
 کر بخ او حوں نگریر دریم
 او سچہ ساں ایستد آخر بگوے
 ارشکی لرہہ کد تیج تریہ

لا در سرامت لا نی لا شکد لا تن لا حول
 لا عر الہی دُر پوک رول ۱۲ ۱۳ صغ کرگدن ہی گیندا ۱۴

چو زج آنسوست، تجارتش
 کعبه طفسیله بود اندر رهش
 آنکه غراخوانی و جوی احب
 گر غرضی هست، نباشد عز
 رو بقراد دل غرض آلوده
 جهد خودست، این نه جاد و خدا
 تا حق غر که عیار، گر لیت
 از پسر عثمانی و غارت، گر لیت
 جلوه گر، کو بکند جرم
 هست چو پیکان ز راند و ده کند
 تیغ که دارد لب، علم حرد، تیز
 زبیر، عروسانه کند ارملوک
 زبیر، عروسانه کند ارملوک
 مرد می گر زبیر، بسروتن بود
 آنکه نه از صدق و سیر، ری کند
 زن صفات رانده و دشنه چند
 مرد نه بیند، گر اندر خدا
 پدزل اگر سازندار و بچنگ
 گیر که تیرش بدو گشت، نیست
 مرد که آهن دل و روئین تن است
 تیغ نه بینی که بهنگام کار
 بازو از آهن که شود صد من
 غم نه خود بین بود و خود نما
 بازو بر تنش نه نسل باب جنگ
 تیغ بمش، از نبو مش، نیست
 نه زدهش حاجر، نه فی خوش است
 بر بنه گرد و زپ، کارزار
 کار مجاز، بود آه، سمن

نکند که عروسان نکند که هر دل گزینیب
 نکند که در مسی و نه بس از (۶) چو نکند

بس عرگو یا کہ چو در می بست
 چون شود اردو در حریف آرمے
 تو نگہ معسر کہ تختیر گریه
 مست کہ در کوچہ زند لافِ جنگ
 حلوہ لے جنگ بصر او رود
 گر چہ تی مرد مژدی برست
 یں کہ را نگشت ہنگامِ تست
 گاہِ عزتِ زباں عینِ یور
 لے ریے دجل زیادت کمد
 لاسرم آں تیج کہ بر سر جوڑ
 درتہ این خجروں سیہ
 نامہ کہ شستن نہ دریا نواں
 ہر چہ حسراں بست بمیدالِ لاف
 کتہ کہ رحمتِ لغارت رسید
 یمنِ گردہ ہر صحرایِ تاب
 عازی زہمی کہ لغارت رود

کم نہد خویشتن اریلِ مست
 یا می چو ستالین لغو در حائے
 کیست کہ در می شود گیر گیر
 سحرہ طعلاں شود از زخمِ سنگ
 ہست چو یا کو فتن لے سرود
 زیتِ اسلام اراں بر ترست
 درتہ گشتِ شہادتِ بست
 حاں کہ کُند ارشِ مردانہ دو
 کر یے اعلا شہادت کمد
 مترتہ ار حشمتہ کو تر حور مد
 حاں مدہ درتہ ہادید شو
 تیج بیک قطرہ لتوید رواں
 مردوں مردار بود در مصاف
 عارتی کتہ ساستد شہید
 کتہ شود وہ رعس اریک کہاں
 ہست چو حاجی کہ تجارت رود

بگیر دو او پیش خویش از حیا پرده باو .

ابر بغراب ته مکر بر میان باخته سر در ره سود و زیان
 جد تو گم هست تا ز بهر خدا بانیست به مدق بمیدان در راه
 عریده و لال و ز سر دور کن بلکه ز سر ز نظر دور کن
 تیغ ع . ز امر و نکور بود تیغ زبان لوی کور بود
 مردی اگر شور فغان و دم زال بی بازار بهیست و هم
 گز صف از خصم بجا آوردی مردنی چون زبان آوردی
 تیغ که او جمله زبان سست است آنچه کند باز نگوید بکس
 باری اگر نیست ما و او این او آموز هم از تیغ خویش
 تیغ بود نزد زبان در و تیغ زانکه نگنجد بنیا . م و تیغ
 زان لب سوخار بزه در خور کش هنر افروز و زبان کمتر
 کرده که گویند نباشد . بسم خاصه که کرده بگوید . کس
 مرتبه یاز بود . بهر شکم زانکه ز صد کرده بگوید . یک
 نعره بیهوده زند ما که یان زان خورد آلودگی خاکه یان
 لاله ز پر مغرب جو . ابر لویه م باد شکن باشد چر . بے ششیر

دورِ جو ساقی رس کر عار کرد جیتیم حریاں قدرے مار کرد
 مستِ بختیں کہ سحر و آں تراب گشتِ مراجِ ار سکر آتشِ حراب
 حواصِ صلا گشت و جوابتِ بود خاک شد آں شہ کہ آتشِ نمود
 زگر اں سردیو آں آبِ سرد آں ہمہ را نیر نہ اند آبِ حور و
 آبِ رد کاتسِ ستاں مردہ بود حالِ زمیاں رحمتِ حور در وہ بود
 ترستِ حور و حور تفسار دلِ تاش واسیہ رلب حور و ترگاں ستاش
 ماند بحیرتِ ریاں مردیئے کامیست جدا گاہ حواں مریئے
 ہست حوا و مردِ دم صد ہزار کاریو ما حواں فتد آسماست کا
 لے کہ نزاری روتسِ آں سراں جمد چو حشر و صہ ۳ دیگر اں

مقالہ دواز دہم در منزلتِ شہیدانِ مغفرتِ نوتس کہ از مقابلہ
 غزائشرفِ رجاتِ برآیند و مذلتِ شاہدانِ مقنعہ یوش کہ از
 مقابلہ و غابطرتِ رکاتِ گرآیند و شکستنِ آں شتِ گوہر
 کہ نرم آہنِ اورا و مومِ روی بتابد و تیغِ گوشتِ ینسِ سنگ را
 بشکافد و آبِ دادنِ آں دریا کہ قطرہ موجِ او ہمہ رونی میں را

حکایت جو انروزان تشنه که شربت آب زندگانی را
 خدا بیک و دیگر کردند و خود با خشک جانی خشک
 آوردند و خشک گشتند

کعبه رو به چند بگرامی تریز تشنه فتادند بدشت حبه پیر
 چو بقدم طاقه تگا - م نماید ق خوں بجد جرحه سجا - م نماید
 بر لب نسیده قفا - م زدند زانده مردن سرو پا میزدند
 دواجل خاست زهر بندیشاں بخودی از پا - م در افکند شاں
 ناگه از اطراف بیابان و دشت ناکه سواری سوی اشیاں گزشت
 سوزش شاں دید درونش سبوت از تن بهر سوخته خوش لبوت
 گریه کنان آمد از استر فرود بر سر هر تشنه رواں کرد درود
 شربت از مطهره در طاس ریخت زانچه خنجر در لبه الیاس ریخت
 پیش یکم برد که این را بگریخت چشمه حیوان خور و تشنه پیر
 او طرخی کرد اشارت بیایا کوسه زمین تشنه ترا و را سپا
 چو سو آں برد چنای کوثری کرد رواں او بسو - م دیگری
 جسم چنای هر یک از ایشان ریخت مرگ خود و زندگانی یار خویش

لا بگرامی لا برتن لا قی ریت کاسل ثلثه ۱۲ فرجاد لا ناکه از اطراف لا بر لا زندگی از یار

داگ توچوں کوہ گردن بند
 ہر جید ہی مے دہ دستہ
 میتیز از داد کس اندریت ہر یاد
 کار کہ امیدتہ کمی میش از ازاں
 ہر چہ کہ تنواری از ازاں خواست
 کس در میں باز نہ لیسد لعاب
 حل بود کر حسر و ماتواں
 یست زین وقت خنداں آدمی
 محتر ماسد دریں روزگار
 گاہ سخا ازینے مان نبوں
 دانه تہاں مرغ مدار د امید
 نقش درم تہاں رنمائی دل
 گر چہ خدا تہاں رزومت سیرد
 پاک روانی کہ در دل رسد
 چوں دل پاک از کرم آراستہ
 مال جیہ پاستد کہ رجاں جاستد

لاکند ک نام کہ دارد کہ بر ایں تن کہ

لا سوخت

هر چه که امروز تو نگردهد
 قطره باران که بصر اگم سرست
 هر چه دهی مزد طلبه بکن نه نام
 باش در خسته که برآرد ز شاخ
 نام سخی بر شد دو پرواز کرد
 نام بخیلان بزمی ماند پست
 هر چه کرم بهر خدا گرتی
 واسطه بنا مکنی از خویش دور
 زرز به نام نه بخشد کرم
 سائل اگر چه بفریاد و فسون
 از خرد آنکس که تو نگر بود
 آنکه در داد و میسر است اگر
 بیک چو پریش نفس را ندو بس
 واسطه دهی چونکه دهنده خداست
 و آنکه متاعیش بمنت دهای
 بار که مزدور چو سپه یل برد
 روز دیگر عاقبتش بر دهد
 چون برسد وقت جو دگدست
 نام خود اقد بلبل خاص عام
 سایه خود از برگ بیابی فراخ
 زانکه ز خود برگه نگر زرباز کرد
 زانکه زوش نگر اگران هر گشت
 مزدبری نام نکو بر سر ری
 حاصل نام تو چه با شد غرور
 نام تان میبچ ستاند بسیم
 دم دهد و مال ستاند ز دول
 زرد دهد و نام خرد خرد بود
 مرده نه میبچ دمش را خرد
 عیسی جان دانش و بتان نفس
 منته بهیوده نهادن خطاست
 اجر به بار نیست که بروی نهی
 یک من یک دانگ بیل بر

دستِ حواں مرد بود گنج ما	دستِ گوں هیچ نگید ز قرار
دستِ تاں مست تاسده را	دستِ گوں ست رساده را
یعنی اگر تو دہی از کف درست	سجدہ کند دستِ ریتِ بحرِ مہ
سہ سہار دامنِ یر آدمی	یلہ جو یر گنت ہوسد ریں
یتیں تاسده کہ یرد روں	گردِ چیدہ صردتِ گوں
گرم روی کس کہ رآئی لمہ	کچھ کی دریں افقِ تریہ
تعلہ کند سر سوے مالار حاک	قطرہ گو سار قد در معاک
یادہ آجیت دہا حتر ستر	یا ستاں ہر جہ ستاسد ما
سرلِ مہاں سود ہر دے	باہرِ سیراں کشتہ ہر سترے
حس کہ کند یر ستی گرت گیر	کاتنِ حاتاک لودر و دیر
لوم شت طعمہ جور و دوار	مار و دسل رہاں در تکار
مرد لیر اریہ ز حوں گاہ سیر	سج کد ر دے جور و دے غیر
کارِ حواں مرد نہ رچ زردی ست	مردی در یر حواں مردی ست
دور بود ہلہ رجو دوعا	ہیچو حے ر عرق و ارستا
می طلسی ار فلکِ یتہ کوں	کاسہ ستاں دار و صراحی گوں
سوحۂ ستاح کہ مدار دخی	ریحۂ دیتہ کہ مدار دے

نامی راسدہ کد متی تو دست بخت زرار لاکرے نہ یرد

زشت بود مر در اسرار دانه
 جودنه از پیری بل سر دلبس
 نیست تقاضا بر جوانمرد جنگ
 پیل خور و چون عله نه نشه بزود
 شیر که بخشش همه خندان دهد
 عربده مسئله که احسانش نیست
 عشوه ز راق گنجینه نه در
 برگد از حد ملی عشوه فروش
 خواجه که لوزینه بگوش آیدش
 و انکه شد از عشوه دهاں عشوه
 کس کند مایه مدخل تراش
 تا نخورد تیریش بر پولاد سنگ
 آن که بدادن دل تنگش بود
 کوزه که باریک بود باریک
 دادین مدخل که نباشد به
 شید کلا بد که چکاند بس

می بجوانمردی و او بی خبر
 قسمتی از قدر منال سر دلبس
 شاخ چوپخته است چه حاجت به سنگ
 بس که فتنه دهره کنجند دمو
 قوت کلاغ ازین دندان دهد
 غفلت بر هرست که بارانش نیست
 عکس درم هاست بائینه در
 کوفتند لقمه مرله با بگوش
 که بدهاں لذت نوش آیدش
 چون بط کورست بکولار بدور
 جز نکه دشتنه بستم و تراش
 تم کند زر ز جگر گاه تنگ
 تنگ دهد هر چه بچنگش بود
 زو همه باریک بود آری و
 میل نباشد که پذیرد کس
 هم بدو سه قطره بگویند بس

۱. بکوروب ۲. آهین ۳. دهد ۴. نول ۵. و ۶.

دیدہ کہ از سرمہ لبیش نیند
 وادں مکرم تر نفعی شد ملد
 آنکہ دویم جامہ ندارد سیوت
 تقہ کہ سحرش پیدل سرافقہ
 صحن ہاں تند جو خزان نشان
 آنکہ تو نگر نرست و مسال
 اردو یکے حتم کرم رہب نور
 بردلی آں کہ طاقت لود
 حکم سخاوت نہ ہار چیر
 کیت سخی آنکہ روانت و ہد
 کس نہ روش راک و ال ترکد
 آنکہ نہ بخش دہار بادہ روے
 واکہ گرتن خندہ رلی حاتمیت
 لے حرد اندایں ہمہ بہت مد
 ابکہ سخاوت ہمہ در۔ مہ کی

سرمہ نہ از حیحہ بمبالتیں دہد
 وادں مسرت ترہ و ریشخند
 سحر دست اردہد آراستہ
 رحم مکن گر مرد گو مہر
 باغ بود برہمہ و زرقاں
 گرہمہ مدہد لود اسراف مال
 وز سہ یکے قسمت خیر الامور
 بردلی از و ام حاتم لود
 از درمہ دالگ ز دالگے نشیر
 ہر جہ دہد ہم برمانت دہد
 کاخہ سیلہ ہمہ۔ راترکد
 و ام تاں باتد و بدوہ سحر
 نخست دواہ و طہلت مست
 گرہمہ خود سحر کہ لے حرد
 و لے اگر مہ بخوری کے کی

لہرہ گماہ ، لکھوت لکھوت لکھوت لکھوت
 و تیسرا لکھوت لکھوت لکھوت لکھوت
 لکھوت لکھوت لکھوت لکھوت لکھوت

بسته بود خیمه اهل جزام
 را و چو کف بست گرد آشتی ست
 بسته نخواهد گره خود قسطنطنیه
 گرچه کشائی گره مردوزن
 خامه تراش ست بهر جا سر
 تیر گراں رشت بازار نام
 تیشه که یکسر سوخته خود رانش
 از صفه تقسمه راست باش
 لطف بجای هر یک که دوری بود
 کیمیت کرم آنکه بمسکین دهد
 هر چه تو نگر بتوانا ننگند
 آنکه دهد پیر سپهر و کم بکم
 گر تونی از راه کرم زرقاش
 خاک برابر که ز کشت خراب
 هر چه به نسبت نه فشانده که
 گرچه عطا در همه جا دلکش ست
 نازده ناکجا پیش نماند نه گرانست نه شهوت نه زانکه

گرچه بریزد نکشاید تمام
 بند قلم موجب درویشی ست
 شد بچا آمدی ازین و سلم
 به که نه بندی گره خوشنشین
 زانکه ترا شد بسوخته دیگر
 زانکه ترا شد سوخته خود دهم
 خنده زنده از دندانش
 نه همه چو تیشه سوخته خود ترا
 بر زن و فرزند ضروری بود
 زنی به شهر نشانی و بی دهم
 و آنکه گهر باز بدینا ننگند
 زایل نفاق ست نه زایل کرم
 پیر بگدا کم بتو نگر رسا
 رفت بدریا و فرور خیزد به آب
 بخل ز اسراف نگو تر به
 هر چه بهنجار بود آن خوش ست
 نازده ناکجا پیش نماند نه گرانست نه شهوت نه زانکه

کردن من زن قدر پیشتر
 و آن دگر نشانی گفت که فلکین بهم
 هر یک از این گونه در آن دستبرد
 مرد بسیار است، گزشتن شیرگیر
 گفت: چه نویشتی سر، شمارا بهم
 هر دو نمودند که یاریم و بیش
 کرد برادرش نظر کی
 گفت: بر میاؤ، که شمشیر کار
 دوستی بد جان خود از بر دوت
 هر که بدین گونه فتد در وبال
 و آن شعبه کان دوسه تن خلتند
 داد ملک آن دو جوان اخلاص
 مرد که با خون خود آورد دوست
 شمشیر از اهل رحم این لاجو
 کوزید از من قدر پیشتر
 تا هم و مردن او شکرم
 جان زبرد، دگر بر می سپرد
 ماند در آن حال تحسیر پذیر
 وین چه طریقی است؟ قارابهم
 وین دم یاری نشد و آن نفس
 سر بگیرد بان، تمهکاری
 از سر نشان بگذر و بر من گزرا
 من بکشم جان برادر ز پوت
 عیش حراشین و دوزخ حلال
 قصه بگویش ملک، انداختند
 کرد بدل این دگر، اقصا
 چون نگری دشمن جان خودت
 قطع رحم را رحم الله لگو

مقاله یازدهم در فراخ فیض انانیت از مال فیض انانیت و

از آن دگر که مردم از من زده است - نایبیت زده به
 نه این نه او را بدست نایبیت

رنج کست طفل تکیا لود سرور تس نار نہ رہا لود
 بچہ طاؤس چواڑ مصیبت داسہ خورد حبست رمالاوست
 بچہ کہ کھتک و کوتر کتد لرہہ کہاں دانہ زماور کتد
 صید ہماں نہ کہ نشیت خودست راحت مرد از کف دست خودست
 حواجرہ ساداکہ نہ پیراہ سر سدہ فرزند شود ہر پیرور
 دہ پیر از یک پیر آسودہ گشت یک پیر از صد پیر افتد تبت
 ما حلقہ را کہ لود شوم چہر سر پیر و ماور و جوشاں چہر
 سگ چو گہ خرم ہم فعاں بکتد لقمہ زدمدان سرا در کتد
 حکایت مرد برادر کش کہ قصہ خون برادر خود کرد و گردن
 بر تیغ داد تا گردنش زد و خونِ خصم او در گردنش
 اریئے میراث۔ یکہ ختمناک کردند رنجت یکیں خون سرا در سناک
 بیخ نخل تہستہ رہیاے دست پیش در میر و لات گرتت
 دید و درناے چور ویر بلند یافتہ راسیت گنا۔ بہ گرد
 تیغ بر آوردہ ساست گرے تا ہر آسیب را مید سرے
 کردیکے ار حکم ہر زائے روے سیاف کہ ہر حداے

چون همه مردم ز دودیده خوش اند
 دوری ازین میوه گرانی بود
 پرورش زاده دشوار زسیت
 سهل نماید بر آتر و نایاں
 گیر که مادر کند از بهر خوشی^{۱۲} ق
 چیه میوه را که ز جان و نیم
 در ساقها کیس همه با هم نهاد
 گرنه دو آتش زده درخوردند
 زاده که شد جانور از تو بپوست
 آدمی از سینه مفتون خوشی
 گشت چو فرزند آماده خوا
 سفره زبا شد چو سگر خانگی
 حاضر مرگ تو و پیر کرده دید
 لقمه چو به غم بد هانش نهی
 خام خورد و پنجه به مادر دام
 زاده و زود زاده مرگ مرادی زهر
 کی میراث مرده کا اناش^{۱۳} زستی نه کو

پنج بد و دیده به دودیده کشند
 میوه دل میوه جسانی بود
 آنکه نه زاده است چه داند که هست
 محنت زاییدن آبتناں
 پرورش زاده بامید بشین
 پرورد اندر دل دیر میتم
 از پیر آبادی عالم نهاد
 دهر پر از جانوراں که کشند
 دشمن جانی سر چو پینی نه دوست
 دشمن خود پرورد از خون خویش
 جان طلبی نان آماده دا
 طعمه برد به حق پروا نگی
 تا پند از تو علف مرد ریک
 لقمه شدی که ز د هانش نهی
 پنجه که آن خورد همیش خوش خام
 زاده و زود زاده مرادی زهر

گرتو ہی خون تو در گ پیرست در نہ سگی زادہ تو سگ پیرست
 میت و حراحت نہ مردم دند اردم مار و دم کز دم دند
 یوں تو مدی گرز تو زائد تر خوں حکر گوشتہ نہ تہمت مخور
 گرجہ ' مہود سحور دگر گرہ مار بچہ انور نہ شود بچہ حوار
 میوہ کہ در تیر بختش توئی حارر رخ و حور کہ در خشت توئی
 حوں کہ بن چیمہ حیوان ہست گشت چو ماسد حلل حال ہست
 شواد آموز لیرار ریتس کو یو قوی تند تو امیتس
 حیر کئی شائہ لورار ماں مور گستن نہ فند در ریاں
 زادہ مد در مکن و کن مکت ماحنہ ازدیدہ ساحس مکت
 را کہ مداں گفت پد رنستود ق ہر سحی حویش دگر رنستود
 این حدت مد راند حروش آں ہمہ تن ہرب مر رند گوش
 زادہ اگر خود ہمہ خاکسترت سر نہ چشم پدرو ما درست
 حرس چو در خندہ کشاید ماں بوسہ ہرب کہ رمد حرس ماں
 گر چہ لیر مدہ پیرا حوں کد مردش ارخانہ بروں چوں کد
 درد کتد گر حیرہ کہ ازدیدہ مرد دیدہ کتدن نتواں بہر درد
 حوں حراحت حوں حراحت
 رہی قتم کا سب ہی رہی قتم کا سب ہی
 کھوسٹے گا کھوسٹے گا
 حراحت حراحت

گر شرف در رگ نیکو شست
 هر که بخر تست دعا گو تست
 عرق بپاکی بد عاضم شود
 رسته نبغویذ مکرم شود
 دیر زید گشت چو شیرین کس
 آب خج رو شربت شیرین بس
 مامنی باید رخویش چند
 کز سر حلیل برونته فکند
 آیه نکت پاره از جان اوست
 قطره از چشمه حیوان اوست
 او چو نذر دز ترنیا جاں دریغ
 لطفه کز و کام رحم تر شود
 قطره آب است که از تن تاب
 یک شبه رنج از تو که ماور کشید
 یک شبه را که دو عالم بهاست
 زو که بشیریت فتوت بود
 سوخت ز تو ماور فتوت پیر
 وعده دوزخ چو بهیج برشت
 لاجرم آتش چو زند شعله تند
 تا تو خستی دل آبا به خویش
 گرز تو چشم پدرت دید خار
 ز زبانی ز آنکه ز آس رنج
 ز تو شد جو شیر

ایکہ صد عہدہ ما۔ نگہ زنی
 عرف بخوابی۔ علمہ سرگیر
 گرتوئی از ہمہ خویشاں برگ
 یاسہ بر خویش ز حدیث
 سیم پدر سرج مادر مر
 گر ہمہ تہمتس مدہاں آوری
 آکہ سر احام زنی لتترست
 آکہ سر ماتحت آزار جہ
 ماتحت اداختن رستود
 ماتحت از گشت حداجوں کہ
 گریہ کنان دست خود از قے بستو
 گریہ بسیار کتاید رحیم
 کوردلاں راست سزاوارت
 رشتہ پیچاں نکشت گشت رست
 رگہ لود کرکتیدن سزاوست

لے تہمت کر لے نام پیدا کرا، جیہاں میں دیکھو ہم صیر کو الف لام کی حاجت ہیں
 خود معروض ہے اس کے علاوہ قاعدہ معنی سرگیر کے لفظ سے لفظ علمی پیدا ہوتا ہے اس کی
 تحلیل کی جائے تو رم گیر مرکب ترجمہ ملے اور رعل اور یلو کو بھی کہتے ہیں اب یہاں
 حرف میم ماسادہ گیر ثرا دو علمی ہو گیا ۱۱ ہم ۱۲ ماتحت ۱۳ رشت ۱۴ کورواں

جا بلندانه، نباید کشد
 پیچ نخیزد ز بلبل مدی شاخ
 خویش تو خود را چو بود پیش خوا
 خازن به عاقبتان شده اهل
 گشت و مدبر چو بخویشی یک
 بهر عروسکه چو شود بوم شاه
 بیچکس ارسایه کند لا شته
 ز رخو فزون گره تنگ چله
 یابزه افزا رکاب به که تنگ
 زه طلب اول کله آنگاه خواه
 نه غلم زر که دہی بر زه
 شمره مکن هر چه بخویشاں دہی
 ہر کہ دم شہرگی اندیشہ کرد
 سفلہ کہ دا نگہ بہ فقیر آورد

چوں ز تو بہر گشت دزیر دست
 برگ کشن سایہ فشانہ فراخ
 خیز کہ خود خواہ نشد خویش خواہ
 بوزنہ کاں اسہ گلوتوشہ دل
 خانہ پرادنیار شود بہ شک
 ہزدہ ویرانش جہاز مخواہ
 سایہ نشد دافع گرما کہ سرست
 سر چو بزرگ سرست کلتہ چست
 یا سر خود خرد کن از زخم سنگ
 بزہ تقویم کمن داس کلاہ
 قیامت زہ شدہ عطا ہر فہ
 در کفر اسہ انچہ بریشاں دہی
 ز انچہ شود شہرہ ہماں پیشہ کرد
 شش جہاز و بنفیر آورد

۱۱۔ کش اور گش دونوں مترادف ہیں اس۔ کہ معنی بہتات کثرت ابنوہ کہ ہیں ۱۲

۱۳۔ از نار نہ بود ۱۴۔ جہاز کہ معنی ساختگی اور آج باب و

رخ کہ ہیں کما قال اللہ تعالیٰ ﴿فَلَمَّا جَعَلْنَاهُ حِجَابًا﴾ ۱۵۔ زہ نفس

نہ تنگ ۱۶۔ عہدہ مغزی گوشت ۱۷۔ نہ تنگ ۱۸۔ زہ زیادہ افزاں

۱۹۔ بریشاں

کورہ کہ نمود رہ نولت^۱ فراخ رو نحمد خزیم باریک شاخ
 - لود^۲ مراد ارتق رگیں محو رنگ ہد کاسہ لالہ نہ بوج
 رویہ تو اس حور د کہ گاہ نوید کاسہ سیاہ دارد و مطہج سید
 حلق دعا گور یہ فائدہ است حلق لایف یس از ماندگ است
 کم بود ارحیب زماناں فراخ دیگ کجایمتہ شود سر حیراع
 آنکہ کشادیت نکار ادرتس مانگ در نیت صر بردتس
 آنکہ صلایتس د مادم لود نقد خیر برہ تہتس کم لود
 و دمنہ دیگ د مادم صلاست زمزمہ چاہ سر مر م صلاست
 گندم و حور کہ صفت ناں دہی حوتہ یو بر سر شاخ تہی
 ار پد ر مردہ ملا لے حور گرہ سگی حور خوشی اراستحور
 گردیت انت کما لے ریت آن حق او بود اراں تو پیت
 از ہنر خوش کتابیلہ را مایہ مکن سبت دیر یہ را
 در تو دمنیت جو زان مشکا بد لود الحاق خطا صواب
 بچرد آن را رخیماں حہ ماز حوہ کد ماس تراں یاد رار
 یس ہمہ سل کریاں غیز تخم حارست سہ تلخ نیر
 رشت لود وسطہ کا - ملد کاسہ خالی و صدا ملد

۱۔ لول صم ہوں مارہ مسرہ ہمدی ٹوٹی گوید لولہ ہم حواسد شاعرے گوید
 ۲۔ آں اور لولہ کورہ محورہ داسریر د حور

وا از زخم زباں و سہ سوزن خلہ نکرد

راہ نور دے ز نزرگان راہ	در طرف دشت شد ار حاقاہ ^۱
ار اتر سجدہ غمار ہلہ	ورے دوشیہ غمار ہلہ
سوں نخر استیے کار گرفت	دست اندر سہر حاکے گرفت
اول شد مار لہجہ برم طواف	دامن ازاں سوزن دشت گاف
رانو رعظیم زد اندر میں	گشت بہم رانوسے خود ہمیش
گفت کہ ماس سہر کار تیں بہت	ور نہ دماں میں اور اہجہ دست
آکہ کتہ دامنم ار سہر تنگ	من دہشت گوے گریبان بھگ
ازیش یک سال کہ آں خارس	حاک شد از گردن حیرت کمن
حاست نشیندہ صحت شناس	گفت کہ بے تقدیر داریم یاس
ایکہ آمیدت نوا آرمود	ترک وفا میں کہ رسو برکہ لود
صحت تو داد جو دستوریم	ہم تو دہ الصاف معذوریم
ہر کہ ازیں یایہ وفات کست	آں نہ وفا ملک فیب دمست
آنکہ در آفاق دفا یار اوست	ہر کہ در آفاق دفا دار اوست
سحر و من سوسے وفا کس خرام	تات شود ترک دفایشہ نام

کال همه بودند به پهلوی من
 چوں سرشای یافتند ز رفو یکلاه
 من هم از آنجا که عیار من است
 آنکه علیه کلم نه بگوید تمام
 کوه که سنگ برست سخن کم کند
 آنکه تلک وید بسلامت جوار است
 مردی آن را که نه زایز و عطا است
 هر که بتی گنی کند از تو گریز
 میل کسه کن که وفای است کند
 بهر چنین دور که جانی بود
 جان که از دبه بجا یار نیست
 سگ که وفا به بری نیستش
 یار توای یافتی بگیتی به
 صبح آن کن که لصدق و صفا
 ریزه خور من چو سگ کوه من
 بیش نه کردند بسویم نگاه
 میل بهر سفله نه کار من است
 به که سلاش نه کنی و اسلام
 گر تو سلامش کنی ادهم کند
 سنگ به از و بر بطریق صواب
 دیو بود صبح دیوان خطا است
 تو بفرایش رواں کن که خیر
 جان پیر تیر بلای است کند
 دوستی جان ز گرانی بود
 پیچ نیز زد چو وفادار نیست
 ز آومر به که دوا نیستش
 لیک وفادار نیابی که
 دامن او گیر که اهل وفا است

حکایت پیر وفادار که دامن به صبح بخار و خور

ز یار نه به نگوید نه دواں نه بگرانی نه اوکن

۱
بیدود کو چو کند سر نہ منیع

سایہ نشیں را رمدار برگ سبج

مات متاعے سہ مار ہست

رحمت بروں نہ کہ حریدار ہست

خو بدہ آن مایہ کہ داری سیا

- و رمد ہی خود سرد و درکار

کوش کہ چوں داد حدایت سے

بر حور دار یا مست تو کہ

حیثمہ حیواں کہ پس برودہ ماند

رہ بر پاک مست جو ما حور وہ ماند

دولت آن سر کہ چو شد بختیار

مر سرے بخت فتاد سار

لیکن اراکھا کہ دل مردم مست

گر چہ جہانے ست سائے کم ست

کیست کریں اترہ لا حور د

دستگھی یاقت کہ یا کم نہ کرد

باد تکر چو شود سر گرا -

ستمہ - حلقہ نہ گزار دجلا -

کمت مردار نہ معر کلا ع

راحت معر آمد و روح دماغ

لو ہگل دلالہ خرد وک را

در سر و در مغز حلد وک را

سوختہ محنت اگر ہست دوست

یشیہ شود یاقت جو چری ہست

آتش سورندہ جو در تن رسد

یشیہ شود یوست جو روع رسد

ہر کہ درخت و سیلاب سیم

مر قدم حویش ماند سلیم

کوری مس کر فلک آمدہ پیش

چند حساں دیدم و در حشیم خویش

لاستہ یار لا چرلو

حرد وک وہ حاور جو طاقت کی گولی سا کر بچلے

یروں سے لڑھکاتا ہوا لیجاتا ہوا

یہ نہ یہ نہ

ہرگ ملی ۱۲ شیبہ

۱۲ شیبہ

تو دہی اور اقد ح خوشگوار
تو نہیں / مینہ بطور دہن
اونہ خور دہر ح مگر خوشنشین
وہ کہ شراب بے بھنا چوں خورد
آنکہ شرابش دہی خوش خورد
مگر کہ حرام سر مہ وبالہ تہ بود
چوں نمک تہ خور و حالہ تہ بود
دہن ازاں گندہ نمک دہر خورد
کو نمک تہ گندہ کند گاہ خورد
درفک از کشمکش خستہ مراں ق
پس مجہ از پیش نشینان خویش
تخم تکبر مفتشان / مینہ را
میل ہم صبح بدرویش کن
و آنکہ بود نقد مرادش بدست
چشم برو نہ کہ مرادش نیست
آہو / صحر کہ خور از خویش داد
غرق درم ماہی دریا تمام
و / ہر آن مدبر ناقص عیار
تمام تہ صندل چو بر آید بلند
نہ او نہ شود نہ شود
نہ آنکہ نہ بہ بخشد نہ شود

اوز جم و مجلس تو در خار
اونہ خور دہر ح مگر خوشنشین
آنکہ شرابش دہی خوش خورد
چوں نمک تہ خور و حالہ تہ بود
کو نمک تہ گندہ کند گاہ خورد
پایہ بلند تہ دہ از ہر / اں
د / مگردان ز قریبان خویش
پیش تہ مدہ صبح تہ دیرینہ را
پیش او از دگران پیش کن
پیش او خود بکند ہر کہ ہست
وز ہمہ سو چشم کشادیش نیست
مغرب تہ پوسہ تہ بدرویش داد
نقد تہ بخار نہ بخشد بکام
کو کہ قہر ال نہ بلند بیار
صد شجر از بو / کند بہرہ مند
نہ از دگران پرشاد

گرمیِ نوحں جوید پیوندِ جاں کارش آید عمر مہ پیوندِ ناں
 دیدہ مد دورا راں ارجمند کو شود اندر سرِ یاراں سلید
 دل کہ نہ پیوند کو تند دور یار کہ دل سور نہا شد سور
 خاطرے سوز بود پیرِ حراش مردم پیر سور بود مہرِ پاش
 یارچیاں باس کہ مامت نڈ لوئے سلامت سلامت برید
 ترک بھاگس کہ چوتیسوں بود مام تو دیباچہ تخریبیں بود
 میل کسے کن کہ صفاؤ دست لے گل رنگیں کہ مائے دروست
 آلبہ آں نہ کہ راہن کعد رنستو گرچہ کہ روتس کنند
 میل تو ہر سو کہ نہ پیوندِ نخت آدمی اردیو ساید ساخت
 دوں کہ شکم سیرِ ناست کعد مہر جوئے قصدِ محاسن کعد
 سعلہ خواہد دگرے را بکام جس مگر ارد - مکسے را بکام
 حاسد پیرت نہ ہار مدگی مکرم والا شوارد مدگی
 دستِ ترن تر اندر سخت سایہ کہاں بر سر و رویشِ درخت
 سورتیں گلِ حستہ گلانی رو گلِ خستہ حسدہاں و تازہ رو
 گدہ ہماک را جو کھالی کھول بیشتر از ماں خورد افسوسیاں

لا کامدس آمد لا رسو بود لا دیباچہ لہریں لا کس مگر ارد

لا مار مدگی لا بر سر و رویش لا حوتانی

آدمی از مردم است مردم است
 عود که بوش نبود همزم است
 لطف که بار به ترش کرد یار
 بر دل یاراں نبود خوش گوار
 سر که با آب در آمیختن آب
 نه فرقه سر که نه ذوق آب
 نایقه به ارتلج بود میسب زبان
 کور به ار خفته بود پیکر جان
 کس به تکلمه نشود دوست شاد
 تا طبعی نبود دوست محو
 عکس تو کاینه پذیرد درست
 که چو تو هستی ارجه بصورت چو
 ز اهل صفا و امن تر ارجه تا
 گرچه که رنشنه تر آب بے بود
 آری بلور شایسته شایسته
 اگر شتری دور است کس را شمار
 چونکه بود تیره خلاص بے بود
 دوست که در شادی و غم غیبت است
 کو بود اندر غم و شادی یار
 یار چو در کار نباشد غم است
 زوچه شوی شاد و غم خود هم او
 یار غرض جو به فراوان بود
 کار که بے یار بر آید کم است
 غرت باز است ز بهر شکار
 آنکه کشد بار تو یار آن بود
 اشکره بر لب بازده مهر سکوت
 در نه همه مرغ بود طعمه خوار
 می ننگد هیچ سخن جز که قوت

ز شاد که غم خود هموست

زانه شود

ز هیچ سخن سپه نه فدا

نیشہ سرا رچہ مرد و نسست
 ہر کہ سلائے کدت یا ریت
 چوں ستواں یافت دیریں درگا
 تا ملک اریدہ دغا۔ ز نخت
 کس رگت دور نہ ایواں تہی
 سطلہ ز دشمن ترست لے عزت
 ستوجی مادہت رجلا دہن
 یار و روں تیرہ بروں نہ زیاد
 راغ دلاں راقص شوم دہ
 یار کتر استہ لود کتر تاں
 مردی ارکس مطلب میت و کم
 نفس تو ہم ما تو موافق کم ست
 حتم کرد مرد میت ہست امید
 بر سر دگوتن آدمیت آدمی
 کرسی تخت ست لقوۃ حرت

لا اراں لا ساید لا رگت دورہ
 لا مادہت علاوہ اور معصوں کے چہا
 خیر کو بھی کہتے ہیں لا یرماو لا یاد لا بر لا وہم لا دورگت و

لیک آرویرس کہ گوہر کس ست
 ہر صدے را در شہوار ست
 یار کہ آں را ستواں گفت مار
 اہل رنا اہل ساید نہ نخت
 نار تر گرہ عالم رہی
 کو نمود مادل خود راست یر
 کو تن غیرے مردایں را خویش
 گر ہمہ لالہ ست رواں کس ساد
 مغر علیوا زوسر لوم دہ
 حواہ تو رختیم چو اسروستاں
 گر مثل قرۃ عین سر ہتم
 دیدہ در گ ست دیہ دل ہم ست
 لور سیہ دارد ظلمت سید
 دیو لود مردم۔ بر مردمی
 کدہ لود ماتدہ کرسی و تخت

خانه کاشا شس بود از خشت خام
 هر که حق صبح یاران شناسد
 دور نگر دشمن کم نغز را
 دور مگو آنکه زد و پوختی
 پ بود یار و فادار نغز
 آنکه چو خرماسه رفیقش فحوا
 با که و مه صبح از انسان گزین
 چند چو آتش که آهنگرا
 باش چو عطار که پیلو را
 آدمی از خو رنگ خوش بود
 همغا نه که درین عالم اند
 تا تویی از رو به تو باشد نشا
 ددتی از هر که گمانه بود
 یار نکو هر تیغ به مشت
 تیغ دورو هر چو پنی گهر
 مشرق و مغرب همه پیر هدم
 پسه شود از دوسه باران تمام
 عمر هم اندر ره ایشان ببا
 دزد شمر مخلص به مغز را
 باز نداند او دوتی
 کو بود آگنده لبالب به مغز
 کوسه برون مغز درون استخوان
 کز تو خردم شد شود بهش
 دود و شرار بهی از هر کرا
 جامه معطر شود از بو را
 خس همه جاد و نور آتش بود
 پیشتر به محرم صبح کم اند
 چون تو شدی پیش نیار ندیاد
 چون نگری دشمن جانته بود
 دوست چو آئینه نداد بهشت
 آئینه از پیش دگر پس دگر
 لیک از آن گونه که باید کم

نه بود نه شود نه باشد نه دارد نه بشود نه باشد

سختن دید جو معشوقِ خام تا مدد و سوخته بود او تمام
 ایکہ بمیری زلفِ یک شرار لاف جو حسد و مرار عشق یا
 مقالہ انہم در مرافقہ و موافقہ یہاں اتفاق و معاند
 مباعدت، قریا بہ بانفاق و استدام مجبورت، محبان
 مع الاحبار، دہ غنا و غناؤ مقامہ، قلوب موعود
 مصاحبان مع الاصحاب دہ خلا و ملاو بہ دیدگی آں
 تہی چشماں کہ از خساں چشمِ مردمی دارند و مردمی آں
 دور بیناں کہ خار و دوتاں را بدیدہ قبول کنند و چشمِ بخار

زان ہمہ کا ادبِ لکوکاری ست	یایہ اول ادبِ یاری ست
زا کہ در آفاق زہر باو یہ	ہیچکس از دوست ندارد گزیر
چوں نتوان دہ صحبت گراشت	ماید اندیشہ صبحت گماشت
دوستے ماید آں گوہر ست	کاں امدالد ہر بامد درست
ہمدے کش نہ در راست امید	ہیچو خضاب ست موعود
گوہر خود رنگ نہ گرد ز تاب	رود و در رنگ تکلف آب
دیدہ جو گرد در سیدی چو شیر	کے شود ار سمرقہ سیاہی بیدر

دل که بسوزد رخ دلکش بود
 هست چو مو که بر آتش بود
 کرم که مردانه بر آتش پرد
 بوسه از شمع بجای نه خورد
 ای که زجانا کنی افسانه
 کم نتوان بود ز پروانه

حکایت گلشن تاب که پیش چهره معشوق از گرمی مهر

سوخته شد

گلشن کرد بشا به نگاه
 رفت دلش در خم گیسو شاه
 شمع چو بکرابه رسیدی فراز
 سوخته بردیش برابر نماز
 در رخ شاه دیدی و بگریستی
 گاه بمردی و گه زلستی
 شاه در و دیدی و دریافتی
 در دل از آن سوز اثر یافتی
 کردی از آن گریز دیده جوش
 خنده و ز دیده نهفتی بنوش
 روز رازان غم که عنائش گرفت
 جذبۀ عاشق رگ جانش گرفت
 رخ ز گرما به دگر سوختافت
 گرم سوخت گلشنی خود شناخت
 گلشنی سوخته کال سوخته دید
 تاب نیاورد چو آن سوخته دید
 او شده زان سوخته بنظاره غرق
 سوخته زان سوخته چو برق
 سوخته زان سوخته و بر خاست و
 او تماشا ز خود آگه نه بود

نارود نارود نه پروانه نه در دل بکراں شاه نه تافته نه لاک آں
 نه که بود

نقد و عاشق شمار دہ ہوتس
 جاستی دارد ہر کس حکام
 مارہ فائل دل ہر مردم ست
 در رود آتش بدلِ سگ تنگ
 و آنکہ بود آتش او حاسہ چیز
 شوق ساندہ تما^ل سرم
 یوست چو تند یارہ وار سد ماد
 دوست کہ مہر تہ تمامی بود
 حردے ار آکس کہ سر ندیاک
 قدر غریاں بود در حضور
 دوست نصحت چو فراواں بود
 آنکہ لقب حسد و تہمت کند
 عاشقِ مطلق کہ دلت بر تہ است
 گریہ سور ددل حرارتا
 لیک چو حور تید بود حلوہ گر
 سوختہ را دل بود از سر دور
 روے کو حتم تناسد نہ گوس
 شہد لب پیرس گلات رتنام
 لب دل مردم کہ لعنت گم ست
 راہ سیام بدل ہیو سگ
 رحمت فے ارتقلہ مدار دگر نیر
 تا سود چو شش جو ہماے گرم
 خوش حو شد سرد ریوید ماد
 حردی ار ادا م گرامی بود
 مردہ بود گرہ شود در دماک
 جاستی وصل مدار دصور
 حوار تہ دگر ہم یہ سلطان بود
 رہست کہ اردور نگاہت کند
 گر طلب وصل کند المہ است
 کے دہشت حیمہ حور تید آب
 دژہ ساچار شود گشتہ سر
 آتش سور مدہ ساندہ صور

لا کست لا حوین لایس لا حرا لا بود لا سوختہ دل

هر صفت را که نمک ، بیش تر
 حسن نیکوئی رنگ ، بدست بگو
 نیست ، غم از رنگ و صفای که ،
 باز چو در آینه گشته ، از جمال
 آنکه درو شوخی خواب کم ،
 نافه که بولیش نباشد پیوسته ،
 خور که او حسن نداند فروخته ،
 باغ چه داند که چه چیزش خوش ،
 لاجرم آنکس که بگل رو ، کرد
 آدمی است ، آنکه بلا ، دل است ،
 هستی این طائفه سرتا قدم
 آنکه دماغ بشر این بوی فیتا ،
 فیض ز قالد ، که نداند گزشت ،
 آینه وار ، بود عکس گیر
 دیده نه خود دید ز نزدیک ، دو
 گوش که صد شعله باد ، بود
 نخت دلاں رادل از وریش تر
 هر چه کند جا ، بد لمانگو
 ناز و کرشمه ، بلا که ،
 شه کندش خون کبوتر حلال
 میل بدو هست ، یکدم
 خون فسرده نتوان داشت ، دو
 سینه ز آتش نتواند بسوخ ،
 گل چه شناسد که چرا دلکش ،
 داور دشتش چو دمه بود ، کرد
 آفتاب پوشیده برادر دل ،
 عاشق و معشوق شد و عشق هم
 قابل آن بود از آن سو ، فیتا
 بردگر ، خود نتواند گزشت ،
 نیست ، گل و سنگ ، تصور پذیر
 قابل آنست ، که بیند ز نور
 نیست ، چو قابل نظرش که بود

نک هر چه بدل جا ، کند آن نگوست ، نک آن کو بگل نک قابل

طرہ شاں در دولت بست
 گرچہ ہمہ تیم و جراح دلید
 مایہ مہر ابدو نہ کیہ جو
 آفت تقویٰ لب می نوت شاں
 یوں خطاں سر مہ دہد سرا
 دل شدہ گاں رخ ریاضت
 گر سود دیدہ سہوت گرا
 دین خجماں ست ہشوتہ وال
 گر مگر یاک رخ لالہ فام
 آنکہ رقی یاکی حتمش عطاست
 دیدہ کہ در فے نظر یاک نیست
 دیدہ ساشد کہ نظر بر پیش
 مددہ مادام کہے نور زیت
 دل جو ریح حوب تمنا کسد
 رایجہ کہ دل را غم آدارگی
 راں دل آردہ حرانی کہ

لا طرہ لکھل مادام نہ گریہ

زگر شاں آہو شیرا گست
 سوختہ داند کہ حیہ داغ دلید
 دسمن حامد وے دوست وے
 رلفائے نہ بنا گوت شاں
 کیست کجاں بادہ نہ گرد و چرا
 مستی بلبل نہ رمل کر گلست
 حسرت نہ اردیدن صبح خدای
 قد جو می گشت ساشد حلال
 نیست گل و لالہ مدیدں حرام
 مع رر حسارت باس خطاست
 سرمہ آن دیدہ بحر خاک مست
 کورچہ میند کہ لصر بر پیش
 ارگل بادام چہ آگہ کہ عطیت
 دیدہ ساجار تماشا کسد
 دیدہ حہ آگاہ کہ نظارگیست
 کوچو نمک مافت کمانی کہ

پاک بود آنکه با گاهی اند
 به که دریں ره برضای ایتی
 گر همه بردیده زند و دستیر
 چون تو فغان از سر خار کنی
 دل که اسیر رخ زنگین بود
 خار اگر چه مد بود تیز تر
 رو نکور احیر، نظارگی است
 آنکه تو بینی رخ زیبا، شمع
 صورت، شاید اجل معنوی است
 کس ز رخ خوب، وفا، ندید
 هر چه زیبا که جانش بود
 مردن عاشق نه زغم خوارستی
 نرسوس نه این همه آشوب دل
 دل که بود شیفه نه از خود است
 سیمبر آنکه تو بینی چو ماه

کشته حق چوں ملخ و ماهی اند
 رنج شونی چوں بقضای ایتی
 منزه، بردیده نه و در پذیر
 به که جز از عشق شمار کنی
 موم شود گر چه که سنگین بود
 آتش سوزنده از و تیز تر
 بر دل عاشق غم و آوارگی است
 سوزش پروانه شد و زیر جمع
 خط مسلسل رقم جادوی است
 کیس که آن دید و جفا، نه دید
 فتنه نیاز زاده خاکی بود
 کز پنهان غمزه بدل داری است
 همه تپان را قره جاور، دل
 حاجتی ابرو بر خوبان بد است
 عقرب جان اندر زلزله، سیاه

مشو نه تیز تر نه عاشق که نه جان داری نه دهر نه چوهار

نیابا لکسر جلد یعنی پدر پدر و معنی قدر و عظمت نیز آمده - نیاز زاده عیص اسحاق بود ۱۲

داد سگای را ببلانک رات
 حامیہ آگہیہ صہباست این
 ہمت حدیقہ چہیں این گنند
 چرخ کہ ریرست در بر ہر نفس
 طبع کہ میلن سو بر مر کرد
 روح دریں راویہ بگاہست
 آگہ چشید این قلی تلخ قام
 ترست شیریں سحرے خورد
 چاشنی مادہ تلخ آگہ یافت
 فیضہ ار لوسے مافت خراب
 حاس۔ یکہ ہر جہ کہ این نکست
 زندہ نہ آنست کہ جانہ درد
 جان کہ عشقش بود آن باریست
 چہد ری عشق بباری بسر
 مرد کہ در عشق بجائ ورنست
 رمدہ دلاں خوش رعیم دل تنوید
 کرد بدل لار شہادت بلات
 عوکت و اند کہ چہ دریاست این
 چار فرشتہ مکتس این مکتد
 ریزد مرکزہ عشق ست دس
 ارگستن مرکزہ آن خربود
 عقل دریں سلسلہ دیوانہ است
 تلخ شدش حیمہ حیوان بکام
 بادہ تلخ ار پئے کارے خورد
 رو بہ ز شیریں عالم تافت
 عارف ہیشار ز نو برگلاب
 کرد خرد حملہ و سردوں گر حیت
 اوست کہ از عشق بیتا ز دروست
 عشق نہ بازیست کہ حان بازیست
 عشق دگر با شد و ماری دگر
 گر صفت کافر تنکند مرد نیست
 حانوراں یک نہ سہل تنوید

عشق زبانی زهرافسوده پرس
 ذوق نیکو گرچه زبان را خوشست
 خون دل سوختگان باشد آید
 گرچه کس از خسته نه کاوش کند
 نافه که بود از همه سوگردش
 آه گواه دل غمکش بود
 موم بود دل که ز عشق سست را
 نه چو دیوار تن زودبهر
 خرقة آلوده ز صدق سر میدو
 سوخته را جنبش والا بود
 مشعل عشق چو رشاد خانگی
 کشته ایس تیغ سیاه بستی
 راند چو بر تخته به هستی قلم
 زله بهمانی انسان نهاد
 راند چو بر خیم کهن کینه را
 قاعده خاک بهرا ختر کشید
 زانید ز خرق

سوزش آن از دل آزرده پرس
 چون بجز این فکری آتش است
 گریه کند بر سر آتش کباب
 ریش نمک خورده تراوش کند
 پوست بجا پرده بود گردش
 دود بغازی آتشش بود
 کو بگذر از افند از یک شرار
 گاه کلی کرده و سنگی بنیر
 بهریم تردد و بر آرد نه نور
 کوشش آتش سو به بالا بود
 سوخته شد عقل به پروانگی
 آنکه اماں یافت از دم کسست
 عالیها سافلهما ز در قم
 داغ به پیشانی شیطان نهاد
 گشته بنجاک آتش دیرینه را
 رایت آتش بنزین در کشید

عاشق کہ فصل و تفصیل ۴۰

حوں تن آدم رگل آ رہند
 حانہ حان بھجہ دل آ رہند
 آدمی آں ست کہ دے دل
 ورہ علف خانہ آں گل ست
 دل نہ ہاں قطرہ حوں ست
 کر حورو آسام برآر دلس
 دل اگر ایں مہرہ آں گل ست
 لیک دل آں شد کہ ہوا درو
 ورطنی بے وفاے درو
 رمدہ بھاں خود ہمہ حیواں نو
 ریدگی دل چہ نو دہو رداع
 رندگی حوز دل درد ماں
 شوق نہ درآں گل قالمست
 سیخ کجا آمد دوق کباب
 گرچہ ہاں لقمہ زنگست حواست
 کچھ زدیک ارچہ کہ حلو اکشت
 چاشنی آراست کہ حلو آہست
 عمر دہ نہ جاں کہ عم اندورست
 سوختہ نہ دل کہ درو سورست
 خوں جو نہ تن سرد شود گل نو
 جاشی آراست کہ حلو آہست
 تانود شعلہ ہی درو
 رادل تکلف متواں یافت سو

رادل رادلست رادلست رادلست

من که شدم آگه ازین کارگاه
 زاویه کردم بر سر خارگاه
 گفتم سوارش که مگویش و کم
 گرتو زنی دسره بفرست که شاه
 پیرنخندید و بدو گفتم باز
 گرتو قناعه بگیا کرده
 هر که بسلی زهاں شاد گشته
 و آنکه طلب کرد حلاوت به کام
 خیزد لا برگر قناعه بسیار
 تار چو خسرو ندواند نیاز
 مقاله هشتم در بلندی پایه عشق که صفه صفور و جانی
 و پلیدی مایه فسق که شهره شهرت شیدا مانی سر کینه و
 ظلم و شهامت فراق که سرمه بخوابی بیداران سر و
 شرح لذت و تنگانی وصال که باده خرابی هوشتیار
 و بیازن رب معشوق که از تفضیل سر بیان محزن

خود ستود و حرم بحلیہ - مگری
 گرچہ کہ توان مد و ناں زبیتن
 تنگ رختکی و فراخ ارتری
 باکم اراں نیز توان رستین
 جید کستی از - یے بیتی گزند
 کوش بخور سندی و ماتس احمد

حکایہ - پیر گراں سنگ - کو ہسار کہ از بنار -
 نختک - حلوا - خرسندی خود ساخت

کار تناسی یے کارے گرفت
 رفت معرفت س عار حرکت
 تدر گرساں کشتی عم ستوہ
 دامن خود بست مداں کوہ
 س رتوہ م سخا - سہاد
 دل ز قناعت بگما ئے ہاد
 حاصلگی ار ملک ایں دیار
 روئے از اں سوئے گشت ارہا
 گوشتہ تین را بطواف اندرون
 دید حوسیمع نقاف اندرون
 یکے ار کرب محس جوں حال
 قاضی ار سلخ فلک جوں ہلال
 رحمہ شدش دل بیاں دیدنی
 کرد رماں رحمہ بیر سیدی
 کائے محس دادہ جوانی ساد
 رو تو پیراں س پیراں مہاد
 کام تو ار لودن ایں گوشتہ حیات
 در رہ وادی طلب تو شہ حیات
 پیرد و گفت کہ - ار احمد
 یحری رآفت چہ - رح ملند

را نامک - را نہ حوسدی - رفت در عرب - را ملکای - را ہکار - را کولکرب - را خیال
 را کام - را دایہ ظلمد و ستہ

شفته سلطان منگر ز زنا ،
 ای که ترا دولت خورندی ،
 گرز خرد پا ، بد اماں توئی
 شربت آسایش تو آب بس
 گرچه خوری شربت جلاب ، نانا
 با شربت جو ز آب ، سست ، نوش
 آب بخور ، شربت حلاله ، بکام
 گرچه میوه نه رای ، بود
 در چه بری لقمه سیری بزیر
 آنکه منش آرزو ، تن بود
 خرکه منه جو یکم دم خورد
 باکم کم ساز چو پیش آید ،
 سیر بسیر ، چو دامد مکر
 شیر سیاهی بگ ، دکان مشو
 ای که شکم دشمن و خویش تو شد

جبه درویش نگر ز آفتاب ،
 شکر خدا کن که خداوندی ،
 چا رنگه دار که سلطان توئی
 مشعل شام تو مهتاب ، بس
 تشنگی دل نه رود جز آب ،
 بهر تنگه ، به تنگه ، مکوش
 فعل تو کرد ، تن تنگه ، حرام
 شربت آبی همه جای ، بود
 سیر نو دلقه ، خور نیم سیر
 سیر بناچار بیک ، من بود
 دل شودش جو جو اگر کم خورد
 تا دهد ، ذوق چو پیش آید ،
 رنج شوی لابد اگر کم ر
 باز سپیدی بکس خواں مشو
 تنگ و فرخ از کم و بیش تو شد

ز درویش نگر ز آفتاب ز بام ۱۲ ز بخت ۱۳ شیره انگور ۱۴ ز مکر

ز بخت ۱۵ ز شکاری ۱۶ ز آنکه ۱۷ ز دشمن خویش ۱۸

لاجرم افتار دہدیت نہ
 یس سر د آت کسدت سے
 حابوے کوست نحر آدمی
 معدہ جو رستہ دودت سے
 آدمی ست آگہ نہ سپری بود
 سر سیری عہم سیری حوڑ
 لے حورتنی کسب رتایگان
 ہست جو مردوری گل ایچاں
 آں کہ گہر دار دوکاں میکد
 حاں ررہا نہ دگر اں میکد
 حید ما فردوں عہم مردوں
 تیر دیت ہست چرا حوڑی
 چوں کہ گاؤ کہ در راں حرد
 تیر ریتاں نہ گد حوڑ حوڑ
 ماد تاسف محور لے ما مراد
 راں کہ ست کم سیر گہر د دراد
 ہر دم حسرت کہ دل درتود
 آتق حوص تو فردوں تر تود
 آں کہ مدہ توے بود ختہ سار
 دہم دار سردی حوڑیو چوں یار
 داں کہ برہہ است جو سیر حوص
 گل کہ سر حاتمہ صد نوہساد
 حارعیلاں کہ نہ برگے درت
 گہر دست ہم یکہ سیر ہں
 لہرہ کد ماتس مارک رما د
 ہں بودتس حاتمہ ہماں توے ست

لا این لا نہ ار لا سیری یرد لا حورتن :

عہ کہ حوڑی حوڑ حوڑوں کا حوڑی ہر ۱۲ لا نہ مرد لا مرد

لا شہدار

بو نه عماره بجزا به رسا
 سوخته را دم آید بر ما
 چشمه بیل آورد از بیل
 قطره کنجشکه بنابر خلیل
 به درمی نقد رضا پیش نه
 محشمتی لقمه بدویش ده
 حاصل دنیا خور و لب پاک دار
 راه خویش در خس و خاشاک آ
 لب که بود ساده عسل خوش خور
 سلبه پیر دام گسگر ترو
 بادکن در سرازین خاک دخی
 خوش خور و با خاک یکم باش
 بی که به پیشیاری خود پیل مست
 خاک بسر کرده خور و هر چه هست
 پرستی و نذا ز پندیدگی است
 حلقه تپی چشم ز بزدیدگی است
 شد شکم و خلق حواهل فراخ
 آس که ز آمال بود ترش نه حال
 ریگ که ترش است نه غایب بهر حال
 نقد گره بر تنه و معده تنی
 از غله را در غله داں کرده کوه
 نیشکر به کوه مننه با بدوشت
 چند گره در شکم و تنه چو مور
 صد گره سخت با بدوشت

۱۰. بغایت

۱۱. خودش ۱۲. بینی

۱۳. آنکه ز به نسیه ۱۴. بر ۱۵. بود ۱۶. بود

و اں کہ متن رارنات ست تا^۱ مطہی اوست مہ و آفتاب
 چرخ دلائی صلاح حوت ازلتالی کتہ^۲ - پوت
 خاک لصد حاتے تکم کردہ خاک آت یکے حوتہ ردن آدہ پاک
 عصر احرام بکار تو یار^۳ کلام لتود مایر جو عصر بکار
 چرخ ور میں ہر دو سیک تاتہ تاجو یکے میوہ میت اتہ
 خادم اسباب تو حیدیں کہاں تو ریئے ررق و اں حیاں
 آں کہ ملک العلایت خوا^۴ ررق تو آخر تو ابد تاد
 ہر چہ کہ ردی ست یزدنا^۵ و ایچہ سات دہر سد بگیاں
 یس یئے آیمہ کوحسید ہر چہ ایتہ ماید دود
 اردل حور سد برآور لہس کایچہ رسد ہر ہاں ست دس
 مردم ناقص کہ کچھ ناقصا^۶ یتہ لگ ست دمارہ عصا
 لقمہ بدانی کہ دہد کردگار تسخ ہی ردل ما استوار
 یا کی آں گچ کہ یاکست ہی خاک براں ر کہ سکت ہی

لا با لا اینکت لا داد لا کار لا تو یک لا دل آخر تو ابد تاد
 لا تو ابد رساد لا حد لا حیدیں لا کتس کر لا جگہ لا مایہ
 لا کت لا رانی لا گچ لا ہی

دسر به شوز آبر کسان تن به
 آبر بخ از جو خیسای جو
 ضامن وزی تور وزی سا
 بهر جو به مرغ بده جا پرد
 هر چه ز اسباب تو پرداختند
 برگ معیشیه که بگیان در ست
 آبر به هوا که دم جان تن
 ز آتش و خاک که نذاری گزیه
 گوهر و لعل که نیاید به کار
 بود را گردانه چو جوهر گراں
 ورنه ز دانه که ز زرنان بد
 زر که سگفته چو بهاری ازد
 تا تو بدانی که کرم کرده اند
 هر دو خون خوار که خون شیر آو
 دسر به شوز آبر به شوق
 کن ز خو به جهه خود آبر در
 دیده کور تو بسو به حساب
 کرم هم اندر دل جو جو خود
 زان چه تو دانی به از آن ساختند
 هر چه که بالیه ترا زان ست
 به در می در همه جازان تن
 خانه بخانه رسیده آرام گیر
 چون نگری قیمه او بشمار
 زنده که ماندی چه گوئی در آن
 لقمه درویش که آسان بود
 جز نظر بهره چه داری ازد
 کار تو پیش از تو بهم کرده اند
 طبع در آرایش بنخیر است

ز هر چه که بایست ز آب هوا که دم جان
 ز که ز دل ز خون خواره

ز دانه جوهر زنده که ماندی که ماندی

تاقہ گرد دیو قدم حائے تو
 آن کہ نہ آساں حوریت جو تہ
 خواہ رہ مانے کہ مدار دہی
 لیت محم جو قوی تند ز قوت
 کرد تہ دیو جو مگر محرام
 حوالہ اریں ترم کہ تہ سائیں
 لقمہ حالص کہ سختی کتن ست
 خواہ کہ داد ردست بدگی
 دار داراں ساں جو دور اغریہ
 آن کہ بود سگ و سغال تو
 زالہ کہ سگتن ریم بود
 مانے اگر بہت میسر جو
 چہرہ حورستیدار اں بایت بود
 ماہ اراں کاست گر اں حاکمست
 تہ ستیم اگتت سردستیں

راکاسہ را کردہ تہ ز کتی

نہ لے را مد را اراں

ہم تو کئی گند و ہم یا تو
 ر و ترف لیس میک سوئے تہ
 کچھ کہ دست بکاشس تہی
 ریر سطرلاب تہر و عکوت
 رقص کماں گشت نصحر اوام
 رفت و دتا کماں در رہیں
 ای حکاں کس کہ بدلت خوشست
 مرد و دوناں کس بدسگی
 کتن بود گندم سلطان بھر
 میل ر ر رستیں بود و رخت
 نہ محک ر محک جو بود
 اریہ لوریہ دوماں بود
 کور جاں گشت تفرصہ صو
 کچھ کہ در در حورستید دست
 کوہ قدہر گدستیں مرج

روحی را کہ و را صاع

کوزه زر بهر تحمُّل خُردند
 قرصِ خود کوزه آید به گنج
 آن که دهن باز دودِ پیشِ پس
 پیاپی مسافر که بخندد از خاک
 مرد که هر سو به جا مودود
 باد که با کوه مناید شکوه
 بهر چرا مچ دوی حیلۀ ناک
 بهر حلا که بود خوب، خوب
 پاک زباید تن آسوده حال
 تیره تر آن خانه که گنجینه فزون
 سوزنِ رزمی بدوداگر سیاه
 آن رسوزنده که چون آتش است
 کنده سبک، بر سر نهیم کشان
 ناز طلسم از تن نازک و نشان
 ریگِ بیابان چو خند افروخته
 آب خوش از مشرب گل خورند
 به که بر دوش شربت سید، و ترنج
 سیر نگرود دگر از خاک، و پس
 خاک خور و زان دهن خنده تا
 پیش نشیننده غلام بود
 بوسه زان بگذرد از پاهای کوه
 بار را اگر تگه، زنی از بهر پاک
 گر کنی آن است، هزاران غم
 رنج کشان راست، مسلم حلال
 پاک تر آن لقمه که بخشش و
 هست، به از تیغِ درم گیر شاه
 که چو دوس پاره هیزم کش است
 صندلِ تر بر تن نازک گراں
 زهره چه دارد خنجر از کمان
 شیر و دود چو سگِ پاستوتنه

ترم دارم کہ مدلق کُشش یکدم تقدّر ترکم تحس
 ۱۔ کہ نہ گردی تو صد گنج سیر چون دم تحریر آری دلیر
 یا، جو درخت بر ہی رہا رہا دست یو خسرور گدائی مدار

مقالہ ہفتم در انوارِ نفس خور نہ کہ روشن چوں نفس
 خورشید ترکِ ایل مال کہ در قلب الم جاویدہ
 وچوں کوہ پائیدار دامنِ گہاں سنگِ خویش کشید
 وچوں بادور مین با، درخسان امید خاشاک

ناو زیدن

۱۔ دم آرا میں قناعت رو مہر در ہاے صاعقت زدہ
 گر قدمت بر است تاتے دیں بر تو در نصیحت است گواہی دیں
 صر جی گنج است کج حراب رو کہ توئی منعم کامل لصاب
 مرد تو بگر لصبوری بود لیک نہ صبر کہ صروری بود
 طالبِ رواں دروں مقرر در حکم مار بود یا مار

لا یکدم تقدّر ترکم تحس ترکم تقدّر ترکم تحس

نقد بسوخته سبزه خنجر
 آنچه بر و راه زین راز گشته
 رو بد کردش اسرار
 راز که در پرتو صبح می‌شام
 چسبیده که با این همه گنج وجود
 من بچشم سد لبه جبین آن
 تار قهر را که بدانی صواب
 پیر خنجر بد که خاموش باش
 من که بگفتار تو بستم ز پیش
 تا تو نه دانی که دل راه بین
 لیک از آن ز که نیرزد سفاک
 بود بد آن حیره در دغم گد
 تا چون از ترکه بر آرم کلاه
 قلعه بدم ز آنچه و بالم بود
 در طلب نقد سوخته خانه خنجر
 داد و هم اندر نفس باز گشته
 کار بد رخیز از خاصان بار
 نیک بدانم که بدانی همه ام
 قفل مرا هیچ کلیدی نبود
 راه در حیره گشتی فراز
 خوانی دانگه من آری جواب
 عریه در گوشه نه و گوشه باش
 راه که فتم بوطن گاه خویش
 همه درین مرتبه کوتاه بین
 یک درم دوشتم از ملک مال
 در که در دوش من نهادم که رو
 خرقة از رق نشود زرق راه
 تا دم این که حلالم بود

از من که رشدم ز را که ندانی
 از از تنگ بر آرم ز قبله زرم آنچه
 ز در گوشه کن و ز لیکن از آن

راہِ رودارِ پانہ سد رہوا	کے پیردارِ چاہ رہیں رہوا
اُن کہ رو دیا تہ لگ گرت	پیردوں او ہوا مس گرت
ناید مر عمر ملا نکیراں	کتن تنو دل لگ دیا گراں
میت گراں تریں یلیاں درآ	یتہ ہم ارماگ را آید ز یا
ہم سکی جوئے کہ پیردار را	مار حلال سرد مار را
کے رودایں ہ گراں تے	لگے عس جو تنو دسور ہ
تدی ار سایہ خود سرکراں	راکہ شدت سایہ دیر ہ گراں
اُن کہ تارک کھ ترک دوت	ہستیں ار میت ساید دوت

حکایت ترک شبلی کہ یکدم در گرہ خود نہ لبہ خود
 در خلفانِ او جا، در مہمتن بنود

تسلار اسکا کہ قدم میں دہنت	رہے بد رویرہ در دین دہنت
گفت سیرس آجہ تو آئی سحر	گفت کہ در ترک میانی مکس
پیردوں دیدہ دیروں تسکا	صرفہ نگہ داشت سحر را سیاں

راستہ ہم ار باد	را در آید میاں	را کہ تہ سایہ را مقصود دہنت
را آجہ تو دانی	را دوں دیدہ دیروں	

از پئے دنیا که نری ز دهنه
 هر که نخبه دید بگریه به
 مرد ره می حنه به نغمه گزار
 کار جهان به جهان و گزار
 سر که سبک شد ز جهان کبریا
 بار سبک دید و ترازد و گرا
 گرتو به تمکین به تر از ایستی
 مرتبه نیست به از نیستی
 بخت تو گرتو به نه چندان بد
 خوار پریشان نگری آن بد
 پاک دوش را کن از فاقه عیب
 گنج آئینش نگه کن بجای
 سهل مبین سختی سنگر فقیر
 گوهر آن نگه نگری به نظیر
 کوه که بندد کمر از خار سنگ
 لعل و زر به هم دهد از کان
 آب خور خاک که اندک به بقا
 سفله چو زین چه خور خود سیریا
 در تبه گلخن بزماں که مخرود
 تا کیه این مزبله مسکن بود
 آں که ازین جفیه برین رفت
 مرد نه زین چو نترند آں رود
 گریه کنان آید و خداں رود

ز گرتونه نیکی به ز که بگرد ز گنج آئین
 ز درچه گلخن ز کن گشت ز گلخن بود
 ز بزدان ز مرده زن جاپو ز نچنان دیر یافت

رست بود صوفی و میل رست	موتے نہ و کوہ گراں سرت
وہ تیرا تھی لست مارِ سخت	خود توی اصلع جو گراں است تحت
ریو سجید سنگ تنکوہ	ہست گراں ترے ار سگ دکوہ
جو کہ لسخد سر تو مار موتے	کوہ یہ ساں می کتہ آخر کوئے
دعوتے فقر و عمل و ریدام	فقر گر ایں ست تجارت کد ام
رید مقام کہ بود یا گسار	نہ رعنا دگر محسوس دآر
عاشق و رعاشق در گاہِ مہیت	راں کہ دونی در حواریں راہ
اں کہ دیانت ساندے	حاصل دیا دھو امد رے
داں کہ گرہ و بدل اودرم	تمت اسراف ہد بر کم
کست رار خود لتعلیت بود	در روتش فقر حدیث بود
تا تو دانی کہ رار است کم است	بر ہماں است ترین ہم است
ایں ہمہ تیجان ایں یریت	بر ہماں دست و پد دست
دیاؤ دیں ہر وہم در نہ ست	رہر ریا رہر سایدت است
کس نہ یکے کفہ کردہ است دل	سلت تیر و مزہ ہائے گورں

ر صوفی میل ر موتہ ترا تھی ر اصلع جو ر ریو سجید
 ر سنگ دست کوہ ر آخر کوئے ر فقر کد امت و تجارت کد ام
 ر رعادت ر داکہ گرہ بدل اودردم ر رار حور -

را که نگردد قدم ز آبروتر
 جز قدم خشک باشد دگر
 تر قدمی پاییه دیگر بود
 گرچه ز آبرو قدم تر بود
 فقر کرد جان عدل مبین نیست
 جمله دم و قدم مبین نیست
 زنده فقیر نیست که دم باشدش
 او ستاده و نه که قدم باشدش
 خضر و مسیحا که مکرم شدند
 مایه عمر از قدم و دم شدند
 بی چه سبک باشد آن بوالهوس
 که نفس خویش پرده هر نفس
 مرده به آن حشر که زهر و جو
 کرده به جرم عسله گرد
 زر که ستانی و دوی چیه نهی
 خامه که دستانی و ندی بکس
 خواجه که آسان نکند خورده خرد
 شهنش خور دبا می و مطرب چو مرد
 صرّه صوفی علامه شاهد است
 زاهد زرد دوست گره کرده
 غم نخورد و کینه بر ننگدل
 موش نه داند که جو زاهد است
 نیشکر که کوگر چه باز کرد
 عقده کشایاں بکس گاه رخ است
 آه ازین طائفه زرق ساز
 کز پیر خواجه شود ننگدل
 چشم سیه شان نه ز آگاهی است
 خلق بدندان گریش باز کرد
 آستنه کوتاه و دست دراز
 دایم سیه از پوده ماهی است

را داند را فقیر را برد را باقی را چه داند را بکس را گر را زرق را
 را دست

دریئے ایں پیرجیہ یونی لہرق	کو بدودیک ماید ر ر ق
مردیہ مامہ ر ر ق و عدد	تیرگی حویس نگار دہور
رہیں ت کہ کدستج سید	تحتہ سیاہن بود و خط سید
مادہ و تسبیح یک لب خطا	مجلس و محراب یک تسبیح خطا
مسجد و میخانہ جو یکا بود	لطیف حریاں ر مصلا بود
طاعت آلودہ سیاید کار	منک حکر سودہ سیاید کار
رمرہ اوتاد کہ داصل شود	میج ر ماسد جو مائل شود
صوفی میخوارہ کہ گرید ر حال	گرہمہ کتفست مدان حیاں
عکس خیالی کہ ماید ر م	ہست سے رشت و تہ تر و
صورت یا ک ارئے رخشاں خواہ	صدق در آئینہ ستیلاں خواہ
حرگروشن ناگروی میت	مختشی لکریہ جو ر میت
در سراسر یہ کہ توداری میت	راہ ر ماسد ر امدارہ میت
حان مکن اندر سر کالاکرد	مار میدار و سلامت سرو
دسہ کہ گرگے نقعاگردش	یڑی دم لکریاگردش
طعہ کہ فرہ برمد سرار	گاہ نگ و ماص آرد حار

رایں ر جو ر ق ر مام مع عدد ر مجلس معراج ر مسجد معراج ر تسبیح عطا ر تود ر تود
 ر تود ر بامید ر تود ر گوید ر لک ر طعہ در کہ

هست ز او تا د فلک ادا
 نورهان از قدیم اولیاست
 مرد به پشیمه در زون کم بدن
 حد بزرگان نه شناسد کس
 زو بفلک تا نگر در جهور
 هر یک با پنجم که بخت است کم است
 آن که سهارا نگر در زره و آ
 نسبت مردان هم ازین جا بگیر
 این همه مردان که ملائکه پذیر
 چند چو نیک بزمین رشوی
 پرتو اشراق چو بخت گشته
 آن که ز مرد ز قمر تاب یافته
 سرتبه و امان کس در بر
 قبله مکن پیرو ارباب را
 ابرو قبله چو اشارت نمود
 کردستون چوں تبواضع قیام
 بام زین بود نهند و السلام

نیمه به مننگیه در قرار
 جان نظر و خیر بد تو تیارست
 کوسه جانی تیر مو نهان
 صبحه نشان تا نگر نیند به
 چشمه خورشید چو دریا به نور
 در محل خویش یک عالم است
 بمقدار زمین هر شده با
 مرد اگر یافته پایگیر
 مور غایب بد سلیمان فرزند
 پرتو شان جو که گوهر شوی
 سنگ سیاه جوهر رخ شده گشته
 لعل تراز چشمه خور آب یافته
 کو کند غرقه ز د امان تر
 تا بخرابی تیر مرد دارست
 خسته بگل آذر بر کوع و سجود
 بام زین بود نهند و السلام

مرد شیمه در زابا گیر زابا گیر از آن همه زو و رند زو شید ز بخت نیت ز زخم ز رنگ ز آید

گاہ و عادی صعب مرداںِ مرد
 مام نہ سرد آں کہ حد گئے بخور
 طفل کہ سوراخ کند تنِ میو
 ہر مردوںِ حق آوارِ اوست
 تا شود حتمہ لحدِ حاد لہ
 پورِ دقایق نہ شود حاصلت
 چہرہ سگارہ کی گوگو
 حواچہ کہ صد مضمضہ رچی کد
 ہست لے صوفی تہیہ پیو
 یوں ریت دور سلطانِ شود
 تہ پیرہ در قبلہ حر دیو
 راہد خشک اریے امدام تو
 گر تو محراب توئی آبِ حے
 ہر حیدر آلودگی اُفتاد یک
 دیدیں جو رشید کہ توان تاب
 رفعت آلودہ ستادِ عا
 گردنِ مردم لہا دستِ ررق
 مصریہ است لہرق اندکے
 مام نہ سرد آں کہ حد گئے بخور
 ہر مردوںِ حق آوارِ اوست
 پورِ دقایق نہ شود حاصلت
 داندہ کجا شودہ شود خو
 ورا کہ آتام ملاکے کد
 کتن برسد ماگ مودوںِ بخور
 تند محراب حر ابراں شود
 صمد مامگ مار حر ہیں
 کت سدا رجو ہکساں آرد
 رد عن دوح شود آں آرد
 میت لہرا نہ بود تاساک
 نس کہ توان دیدیں تیر تر آ
 لیت ماید تہ آر آسمان
 راد میان تا ملاک حیم در
 معرب و تمام ہست معنی یکے

ر حقایق را کہ او را در را عارف پوئیدہ ہوتی را رود را رود راے را مودوں را
 عہ کہ ارباں دیگران تمتع یابی را آریے را کہ را توان دیدہ ریایے آں را را دق مودوں

کن کن بیش گهر تنی آں چهره نرد به پذیرفتنی
 ممتاله ششم در مکرم صوفیا صافی نویش و شکر
 لعل نوا ساز ازرقه پویش و گام گزاری پیش قدم
 خط و تین قد و لعل گفاری با در گل ماندگار طبع
 کالکار فی الوصل و بزرگ در اندازان و تگویی با جا
 و در افزای ح کلم دارا که ماسوی اله

از قدم اندر ره مردان و	هفت در گزید بد گردان زده
بر نردی یک قدم از جان خویش	تا نه نبی بر سر خود پیا به خویش
خاک شواز بار لکچوں گیا	بو که رسی بر فلک کبریا
لنگر آرام یک گوشه نه	راه بلا رانه رضا تو شنه
شده مخمض لعل ساز کن	بر سر ایوان فلک تراز کن
تا بسا کوس ای زنی	دیده نوچه به ای زنی
باز نه دانند زرد و لعل	صید تو از آواز چیر و لعل
نام تو زان مرتبه کافروشنند	غله در گزید بد گردون کنند

را بر نردی لا برد و جهان لا زنده لا بار کن لا فلک باز لا بدانند صید تو از آواز لا زنند

گریہ عمل سے تقیاس عطا ست ہم رعل دست کتیدں حطا ست
 کار کں لے دوست کریں کتیا تخم عمل راست برے متیار
 و رعلت لے سحرانے سراس ت آن کہ حد امی گرد ہم حرا ست
 حکامیر نہ اپد رہ کہ از جملہ مزد طاعت ییدن حق لعا
 قناعہ مکرده

راہد ہار حواں صا تو تیر گیر گتت رعو ماعے جاں گچہ گیر
 تدربے سجدہ نہایت خاک میں صدل بیتا مت
 تانہ لود سال ریں اوری دہت ر تو مین حدایا وری
 صبح دے ہر دھرائے تے سوے ہاں حانہ رارتس گتت
 گتت ر علم کہ مرادادہ ا ق معرفت ہر دوسرا دادہ ا
 می گرم کاین غسل صدق را می کمی دمی سیدیر دخت کا
 پیر حالت جو گلہ تر گتت آستہ ارطراف تانہ دگتت
 گرہیریر در میں سیح کس آن کہ لگہ می کس دام نہ لیس
 میں عمل حیتس کم ہدہ وار آن کہ حد امیت ر اعم جہ کار
 خستروا گردیں طلسی کار کں طاعت ییدواں کں سیار کں

لادیں لڑیے لڑدے لڑائی گتت لڑیرد

نامه چه خوانی چو به پیچی روان
 تا دولت از ترس نه لرزد چو سید
 خونسد و رجا هر دو بایان رند
 گر بر یا ضد همه بچو لای سرت
 تا علم رشت بر عیار و رقت
 میوه حاکم ماند هشتاخ شرع
 طرح درین حرام نه چه افکنده
 علم گرتانیدیت ذخیره زین
 در بودرت علم و عمل هر دو خویش
 عید که در جمعه مهیت باشد
 از تو که حجر این طلبی می کند
 ورنه در آن درگه نملک انداخت
 گرنه بهانه اسیر ز بهر کرم
 تا که خرد مهره رخسار این تیغ
 پاکند ایریم ز رخسار و عتاب
 بس بود از و به بخط و صواب
 هر چه بخوانی و به پیچی - خوان
 مغفرت امید دار از امید
 نور و دخال هر دو تفرآن رند
 رخسار برون تا که میدان سرت
 گنج دو عالم به از و رقت
 تا نگشتی آتین از اصل و فرع
 بخیر در خواج - بن ار بنده
 فاتحه از سر اح - ملاص پس
 پر تو یک شمع زرد و شعله پیش
 نور و عید به که یکج باشد
 از بهر حجر - بسبب می کند
 کرده و نا کرده به پیش یکی
 از علّی ماش چه پیش و چه محم
 تا چه برد آره پا - بلخ
 کار چو با ادر - بر و حجاب
 جائزه آن علّی - سبب

از که به از حالات از فاحات از پیش ز بود ز زحمت ز بحر کرم

آں کہ ہر صہ کس کاہلی	متقی اتن نام کس دہلی
س کہ تدار کھر جہاں یر دود	آں کہ ترارست جہاں دود
کرم تہا دود تہا م چوراع	دود دود آں کہ مایہ ابراع
یکر سیارہ کہ ماریک تہا	یارہ نور رست ماریک تہا
دلے یہ یکار کہ صہ مار دلے	رین ہمسہ گراں مسلمان ما
دعوی دین دل تے ریساک	حدہ من ہیدہ بر دین پاک
ریر لیں جاہ دہراکت	رار کری آتہ جو راکت
دورح سورہ تہا عالم	س بودار گریہ محرمے
دود گناہت جو سیہ کر دود	رہے سیہ آتہ دہ تہا
اہمہ رست گراں رست	نام مسلمانیت اہمہ رست
یکانی ارصہ ہا نام رست	ریور طاؤس نام رست
آں کہ تگ رستہ ورا تر دہا	الندویار کہ رنہ عراہا
رست بودار عراہل تیر	علل کتہ یر دود در گریہ
مندے تہا کہ کس قلعہ رست	راست جو در قبلہ سا تہا رست
دیں جو غارت سید یر دہا	ہر جہاں کی دست نہ گیر دہا
گزر کہ یہ کس رہسہ قراں	رفت آتہ ہم اراں آہا
اتن کہ نامہ بدست ہمد	چوں تنک نامہ بدست دہد

لاہر کہ لاہر نامہ جو لاہر دہاں لاہر سورہ کہ لاہر دہاں لاہر

دیدہ بود مہرہ کش^{زین} دل بعین
 رسم سگان بہ بہر سو نگاہ
 آن کہ بچہ رش^{زین} تہ کش نہ اہد
 کند بود گرچہ کہ دندان گرگ
 چشم پیدی کہ ز پاکی پرد
 پیچ کہ رش^{زین} مدغزہ زنی سازاد
 دل مکن از شہور^{زین} آلودہ شاد
 ستر ملائکہ مطلبہ کا بہ سلیم
 تاکہ رش^{زین} از رخسار دیوانہ
 گر بغیر مہرہ نہ دل^{زین} خوں شود
 ہر کہ درین^{زین} اوید ابلہ دشست
 زنگی ناخوش بکاری دروں
 صندل ہندو کہ بہ پیشانی^{زین}
 ایں چہ زمان^{زین} ہست کہ در ہر طر
 ہر نفسہ کار گد^{زین} ہر پیشتر

نردنہ ہست بدگر از کبتین
 شیر سرانگہ^{زین} مدہ خراہد براہ
 جعد^{زین} ملام و رخ شاہد^{زین}
 ہست زبان برہ سوہان گنگ
 بہ بصر^{زین} آن کہ فریش خور
 کور بود آن کہ خردنا ز او
 خیرہ بدہ^{زین} مدجوانی بباد
 بافتی از سبک^{زین} شیطان گلیم
 وقت^{زین} غمید^{زین} نہ رسید^{زین} بہ کار
 دیو تو لا حول کہ بیرون شود
 فسق مراد^{زین} را بگانش خوش^{زین}
 حور شمار دعو^{زین} ش^{زین} از بروں
 غالیہ^{زین} ہر شیطان سر^{زین}
 ہست^{زین} بفسق اہل جان^{زین} انہر
 خواری دیں باشد ازین^{زین} بیشتر

از مہرہ دل کش بعین ۱۱ مہرہ کش - وہ شخص جو گایا کسی دوسرے کو مہرہ سے جلاؤ - ۱۲ عیج حج اور
 پیچ - دونوں مترادف ہیں ای شخص جس کی پلکیں گرگئی ہوں اور اس کی آنکھوں - سپانی ہتار ۱۲
 زانیاتی - ۱۳ بلوٹ - بلوٹ - رش عیش ۱۴ عجب - مجرد - کوارا - - برباہا ۱۲ زین

گاہ حوالی مسکتاب حوین	رود رود سیل یار آب حوین
قطرہ کازیت دست توریت	گوہر سار مہرہ تیت تود
گوہر سلک فیور تار میا	مہرہ خلل تودار ریسما
نصرت احوت توئے تاب کرد	لطفہ توحوی ترا آب کرد
مست سمدار بودت میل ر	چیدرا گشت تودر عقد سیت
مست کہ ار عقد تو مگر تود	ستت سہار سیت مگر تود
چیدروداسہ توان است چید	مست عقد بود و سہار سہ
مرد دم ار تہوت آمادہ رود	راں گرہ سہ نمہ رودادہ رود
مردی آن مرد کہ کم حوت کرد	ہر دگرہ سر رود حاموت کرد
مرد نہ آن ست کہ رتہوت سیت	مرد کے داں کہ رتہوت سیت
طل کہ ماری دھتس دیت	در صف مرداں نہ ملاعت
مرد کہ تو مالع دیں سارین	ادست کہ شیطاں ہد مارین
رود کجوا ہی ر مار و ہرا	یرودہ گل حیرت ہم را جو ہرا

لہذا یہ تین تہ عقدا مال کے متعلق ہیں جس کی کل یوں ہے کہ امام کا سر سارہ اور دہلی کی کائی میں ہے۔
یہ خاص حالت کاغذ پر ہوتا ہے۔ تیسرے کاغذ پر ہے کہ انگوٹھے کا سر انگشت تہادت کی دوسری یورٹے کی کیر پر کھو
اور جسرا سہرہ دہلی کو مد کر لو اس میں طلحہ کی اور ترک یائی جاتی ہے تراوے کے عدد سے تمام مٹھی مد جاتی
ہے۔ اس طرح کہ انگشت سارہ کو امام کی جسٹیں گول کر کے ملا اور امانی تین انگلیاں مد کر لو۔ مانی معنے
را گرا ر تود را دیتہ ر تود

خوردن و مهربانی راست سر
 بود بر پیشم زن مار عشته دار
 کفشگری چه مرم کهن می گردید
 مست بجز سحره هشار نیست
 خلق و تواضع که زمستان بود
 غلبت می کش نبود بوی طیب
 گل که ز خضر ابرو من پدید
 خانه خالی که پر آلودگی است
 مست بجهان کد اشام نه
 جان بگس هستم نم پارگی
 پاپای بلرز و چو بستر بود
 شراب ز ناتیر کدر لعل را
 شیشه می کوست بجل فساد
 هرمن و سحر کز آن آب یافت
 هر که بکام این قلع از شیشه
 رسته چوبه آب شد از روتن
 و اں که بدش منور آن خود تر
 لرزه آواز بد و گفتم یار
 بود درین گشته بدانش فرید
 مسخره دیوستان کاغذ است
 شجده بادیه پرستان بود
 دیو دلاں ابودار و نصیب
 پوسه از گلشن دیگر دند
 عو که بجل راز و آلودگی است
 پاک هم از بوی و آفت بقیه
 زهر بود بر گنجه آب می
 مستی و ثابت قدمی کنه بود
 شاهد و مست کند پائے
 چسبیت کز آن ام خائرت ترا
 تر گس خود بسته این خواب یافت
 آب هم از روی و هم از شیشه
 شیشه چو آب شود درون

لرزه بران لرزه بود لرزه بتید لرزه قناد لرزه کز و لرزه آن

ہیکل آسودہ بجا۔۔۔ در آں
 خانہ دستارے دیں دادہ
 دار ویتادوں تنہا
 تہتہ تو ساحت سوچک واک
 درعلے کوستس کہ یاکی بود
 کاریو متیں ست لکھ لے حوال
 سیکوئی امور ہرما۔ کہ
 آن کہ دم دادوں معدو تنہا
 آن کہ در افگند دریا لعلاب
 لیک یسیدہ تند صبح و شام
 رجم و داں دل معدو
 دل چو میچا گراید ترا
 گل چو لویا بہ سیاہاں ست
 حیت شراب تر آماجیہ

یستیک راں کہ مادر کار
 برے ماری ست کہ این دادہ
 گدہ۔۔۔ تہتہ سیکار حیت
 کم ریکے تختہ حرف حد
 کہ تنہا یک ہلاکی بود
 حد ملں۔۔۔ اگر می تو
 راں کہ دی ہست حوالہ
 آتیں معدو ددم کر تنہا
 تاجہ دروں کرد دریا رآب
 عرق تند دشت صبح و شام
 رجم و رقص کماں موتیں کور
 حرم و مطب کہ ستاید ترا
 گل و چیدیاں ست
 نقل کماں۔۔۔ بکس ریحہ

را ساتھ لے کر احمد راجہ ہی سے کہہ کر دوسرے ساتھیوں میں بٹ لیکیں کر دے اور کھڑی ہو گئے ہیں وہ
منی بیاں میں سے۔ کہنے چھکی کو کہتے ہیں اور قصہ یوں مشہور ہے کہ جب مرد نے حضرت ابراہیم علیہ السلام
کے لیے آگ جلوانی تو اور اسی قسم کے جانور گرگٹ وغیرہ نے آگ جلانے کے لیے بھوکیں کیں۔ اور یہ
لے آگ بجھانے کو یا بی ڈالا۔ اسی قصہ کی طرف اس شعر میں اشارہ ہے ۱۲

به گهر بخلق که کاں میکنند
 گزنگری هر همه جان میکنند
 دروغ خیمه گوش کا مانتا بود
 کوششش بسود زیانته بود
 نامه چو از آب نویسی رواں
 شسته شود هم بنوشتن رواں
 هر که بر پیر نیز زیر نصیب
 از پله دار و نه رود بر پله
 هر که نه بیزد لیل خویش را
 ساخته شود گو غصه پیش را
 سرمه چو هموار نه ساید که
 چشمش از آن سرمه بگریزد
 مردنه از چربی طینه نکوست
 نورتن از مغز بود نه پوست
 از گل چربا رچه که باشد چراغ
 کز زیدار نیست زرد و غن فراغ
 تاندر مد پرتو اسلام نور
 که شود از جبهه سواد و دودور
 زهد برد فتنه بر مایه را
 خنجر خورشید بر در مایه را
 لورشا چو پیرش بدبلا که کشد
 آری چو بگذشت بنجا که کشد
 خنجر که از بهر تو کردند پاک
 قبله گردون و مصلای خاک
 چونکه زین سجده که رویه است
 چشمه خورشید زین شود تسبیح
 کالبه داد و خدایه است دور
 سستی جانته که گزارش سستی
 ز آنچه خدا داد و نواخته باز
 مرده نه دست بجایه باز
 پیش که آن داده تانند باز
 در منگر رفته تو باره باز
 در منگر رفته تو باره باز

لا چون زانش ز حیل ز بد ز پاک ز چون زین ز جان ز آنچه

گفت می‌توده که چون بایستی
سیله حیراداری اریں گوئیست
گفت چو دل در رهت ماتم
یا سر من سیر دل ساحتم
اے که رست طعه به سدری
هم رو به امور پرست گری
گیر که تیرش به تسانه خطا
هست کمیت کز خود تیر راست
سستی آن کز روی دین
کو کمتری ماند کمیت و دین
هر که درین کمیت از دم رفت
راست شد تا محمد بهت
تیر که در کمیت کمان دین بود
عاقبت تاب را آتش بود
خسرو من کو تن به تیر صواب
تات تو در ترک حدائی خطا

مقاله پنجم در تقویت تقوی و جهاد اکبر و اقوی
و تطهیر نفس از لوث شهوت و تذکیر جمع در احیاء

سند به وجه ماعده

استاده باریجه دست هوا
کرن روانی سره ماروا
جهاد مال این چه یرتانیست
ترک خدا این چه مسلمانیست
ایم کس از مدح و آراست
پیچ دلی را رخسار ایاست
روح طیبیاں لیلست و ص
مرگ نویسه مطلق و قص

را در اریں حم رفت از خطائی که به لعل لعل در اطلال

گرتن بیمار بود گوشه گیر
 در دل بیدار بود توشه گیر
 خیزد دریا و بیابان ترس
 ز اشک اندامش گهر افشان
 لیک صفای تو گرازی بود
 گوئی بتان دل طلسم پناه
 مسجد اگر هست مثل پیش در
 در همه ساله نبود این هوس
 آن که دو گاه مرده سالن بود
 در ره یکساله چه جالش بود
 حکایت حاجیه که در راه رجح
 فرغ تعلیم کرد و بر نهنگ
 از پوسه بدید خود تعلیم
 راه به خسته

کعبه رُ دید به بدق و ثبات
 بر خیمه را برده سوسه و سات
 جان ز دم شوق ساحه بکنا
 خاک ره از سینه مساحه بکنا
 خشکی مینه براه دراز
 از سر دل پوسه بهی کرد باز
 گفت بدو عارف و خود و رجا
 کیں فراخ ز کجای تا کجا
 بر منش گفت که سالیست بهش
 کیں از نیگونه گرفتیم به پیش
 ز تیار ز چو ز زخمه ز اگر

تو بچش چیدن نه ز خاک ، که پری اندوه برهان پاک
 کن به نماز همه ارکان دست ، تا شود خانه ایماں درست
 ساخته کن بار ساز ارکان سر ، بو که دهد شمع حضور خدا
 یافت اساس دین خوی به راز ، محلی از پنج ستون دین از
 سوار تکیه ثالثه بنا خرام ، و آن همه بنیاد ز رکن تمام
 سدا ماں بر دزیم زکوة ، دور درم کن بر مملکت
 مال که احسان بکار دوی ، پنج زد دوی زکوة دوی
 آن که زیک ده دهد به شک ، کمتر از آن که دین از چل یک
 خواست تا خواست داد خدا ، و آن که تو خواست نهش واک
 ز آنچه نصیب بر سر نه بید ، فرد و دار بر لب پییده
 سوخته را درم خوش فیهست ، مهر بد و از آتش فیهست
 چوں سه بنیافت بطاعت قیام ، قاعده حرامی آمد صیام
 روزه گرم نامه روزی ده ، نامه که حرفش انا اجزی به آ
 ماه نوروزه که گردد پدید ، که چو بر غره گه عین عید
 کرده اشارت یکد بار و که ضم ، وز دگر ابر و اشارت که قم

زبیز زنجاک ز شوق زسیم ز زکون
 ز تات بود روز قیامت نجات ز احسان کوت ز آنچه ز روز ز همه ز خم

تاتو دما صیہ رُسخدہ خاص	کے شودار ناصیہ گیرانِ خلاص
نقشِ الٰہی ست بلوچِ حسیں	رد در مخلوق مہرِ ہر میں
ولے کہ تاجید جو اسردگان	سجدہ کی رد در این مردگان
۱۔ کہ گزاری سجادہ ماز	سجدہ نیاری کہ مدار دجوا
رست ہار کہ ریاتباں است	مردہ دیو در ارکانِ است
گشت ستوت جو ردیو کتبی	سستی آن سقف کہ بر دی
این ہمہ حالے ست کہ وصتِ بجا	ہر جہ تحریریں ست چٹے رجا
۱۔ ہمہ در جمعہ و عیدت مار	کے بود آت رد رے یار
تبعِ خطیبِ ارجہ کہ محرابی ست	کند و مہر انگدہ رے آبی ست
آن کہ مدار د دلِ اسلام جو	ہست ہر جا کہ رود در درو
ہست جو ردوائیہ ہمدواں	سُج در و دیدنِ دیو توں
میتہ مردست مار و سیار	رں بودار عدد رنی لے مار
تس کہ بطاعت نہ بود لور دار	عدد رں تسو معدور دار
میت ماراں کہ کمی لے حقوع	در دی ارکانِ سجود و رکوع
سجدہ نہ ماتد کہ رد سر میں	رخصتِ مُرعِ تنوی داہ میں

را ناصیہ سجدہ رُسخدہ مراد ار و تنگن صاب ۱۲ رُمداری رُسخدہ رُسخی
 رُسات در رُسخدہ رُمداست رُسخدہ رُسخو

سنگِ قیودِ دین بود از آفتاب
 نفس که رویه نیک مسلمانان
 دور ز نفس که چو آهر مناس
 چند توان آتش درین یولخ
 یکدم آید بار باد بفرمان بود
 پاکی آن مومن پاکیزه خو
 قطره آب بد که چکد ز آب بویست
 گاه وضو شستن درین آفتاب
 بکار ویری این دم که بدرگاه رو
 مسح سر آن گونه مکن سرسری
 پاک چنان شو قدم رویش نیت
 شگل سر شو چو نیکی قرار
 سهل بود ز آفتاب که شوی برون
 پاک شود راه حلال اندگیر
 تحت پیرش مانی خود کن بکار

بوی شیطان شکنی صد هزار
 خطبه او کلم شیطان سرست
 دم زند از نفس که مطلق عنان
 ز آنچه مجلس دیوان فراخ
 مرتبه ملک به ایمان بود
 کاتب نمازی دهدش آبرو
 در شانه بود بر جگر بویست
 موی عظمه می کند از پرده پادشاه
 در آرایش باطن بشو
 کاتب از سر گذرد از تری
 کز تری آزاد بود دامن دست
 گرچه خاک است بپیر بافت جا
 آب چنان جو که بشوید درون
 گرچه پلیم زمین این پیر
 تحفه خاک از پیر روز شمار

ز رویش به مسلمانان ز تعبیه
 ز بر ز چوپای ز سهل بود آب
 ز نثار

جمع کو اک کہ جیاں می رود
 آتش دماے کہ دریں برده اند
 و آن گله کاں تہ آسودہ اند
 خلق ہمہ رود و آذر جویق
 آدمی ست آن کہ عظمت گمست
 آن کہ سجود سرستش کم بود
 کسوت اسلام در ادا م حیت
 جلالت کسوت و تن دین کسیت
 کہہ گلیہ کہ ماری بود
 حامیہ اسلام را صحابہ ریو
 این لباس ست کہ ظہیر ست
 راکع و ساجدہ تن چون طلال
 ہوتس بمیجاہ و تن باحد اے
 بیضہ دل جو اندہ تو دل اسام
 چوں بوداں بیضہ اسلام چوں
 ہم دست سجدہ کماں می رود
 ہم ریح خواہن سما کردہ اند
 ہم سر طاعت بریں سودہ اند
 ہست یرستہ مقدار جویق
 دیو دل ستاریہ تن در دست
 ماتد ابرائیس را آدم بود
 قوت اسلام در اند تہ سست
 سایہ طاووس نگارین کسیت
 را طلس بود کہ ساری بود
 یز ورتہ است بکس راں دیو
 و آن نہ خیال ست کہ اہلبست
 یویہ راں مرقی و معر حال
 ولے ابریں طاعت آلودہ ولے
 ورمی آلودہ در دست تمام
 کاید ارد و حیثہ طیاں بردن

راہان را دلدارت عظمت را ہماں را حلیہ را دس را ک راہاں
 را میجاہ درد را دین دین را این

ہیں کہ گواہی چہ موجب نیست

امردوم در ہمہ ایام خویش
ہر کہ قوی باز و از اس پنجم

جل متین کاست محتاج یافت
پشت کمان ارباب کن دست

شرم نداری کہ تراخی پاک

ہر چہ بد ہر آدمی سرت و پری

بطلالت چو فرد مایگان

و چشم طیور بر کہ چرا خوار کرد

قطرہ آہ بخور و مایگان

جسم و جاد کہ بکوه و دہ اند

سنگ و گیدہ ہم کہ تو بنی خموش

واں کہ پری خارج حیوان شدہ

واں کہ ملک پادشہ چرخ یافت

چرخ ہم اینکہ بشکستہ وجود

آن کہ قبلہ شدہ خداوند نیست

تین فریضہ سرت ہنگام خویش

گردن شیطان رکش رنجہ گشت

از پیہ این کہ مگرہ معراج یافت

کیں حد تو سین معراج یافت

خواندہ بمعراج و تو خفتہ بجاک

نیت مگر بہر پش گری

چند خوری نیت حق رایگان

سرکہ خور و گونہ مار کرد

تا نکند بد و بسو بہ آسمان

ہم بزبان بتہ الی اللہ اند

غلغلہ نشان سرت فلک را بگوش

ہم سپر تمش ہم تن جاں شدہ

بر شدن از رشتہ تیغ مسیح یافت

ہر سرت ہمیشہ بر کوع و سجود

لا چہ لا نشست لا نشست لا کنگر لا کماں دار

لا بمعراج تو لا دراند لا شاں ہست لا فلک لا ہم آنگہ

کہ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ لِمَنْ رَاہُ بَرْدًا شَتًّا فِي مَا لَیْلَہُ
وَعَوْدَہُ وَتَوَفِیْقَہُ

ترجہ اس است کہ ایمانی است ہر یک راں حصہ سلانی است

ہر کہ در آہاء غارت ہساد مایہ خود حملہ نصارت ہما د

اول راں حملہ تہادت تسکس ہر القس سحر سعادت تناس

لائے تہادت کہ توحید حاست دو کتس او دو گواہد راست

لا جوہ وحدت در الّا رود ہر حیرہ حرا الّا ہمہ را لا رود

این دو کلمات کہ دو عالم درو سہل میں کاسیہ حرا میں ہم درو

مانگ مارا حیرہ قوامی رود قامت او ہم نہ سامی رود

یاک دے حق رسالتا میں رشتہ رحمتیمہ میں الیقین

ہر دو حق حملہ محلدتہ مے ار اللہ و محمد شدہ

دیاد عقی رستس مایہ سدرہ و طوی رستس سایہ

تسمہ او بر فلک رتری میوہ او را آئی دعا عی بری

رحت جو در سایہ تاحس ہی میوہ بیانی رستے الّا ہی

کچھ تہادت کی ارحق یدید کوست گواہی دکنی الی تہید

عہ آئی و سرکت ۱۱

راں را د را د را د را د

را کو تو گواہت کئی الی تہید

سخن فلک در تیر پایستی این دم آخر ز کجایستی
 خازن گنجینه نه گره کرد باز راز برون او ز صندوق از
 گفته است از آن که زبان او را دشت تم از بیده گوئی نگاه
 در سجدهاں انخدادم ز بند جز سجده نشسته که بود سودمند
 زین همه را هر که سپردم بیار این کلمه شد بجزندارند
 گفتن به فایده ترک حیات قول مویجه صفیه نه یاسد
 خسر از ایوان تو برگشته بود تاکیست این نمره درائی هنوز
 زین دین باز نه در مسار گرز خدانیست ز خودش مرمدا

مقاله چهارم در تمهید اندیشه وحدت آسمانی و تشریف آید پنجم
 مسلمانانی اول شجره طیبیه است که فروغ آسمان را خضر
 شمره جانی برداشتند و دوم اقامت است و تبارک که فایده
 دین پیغمبر در راکال با فراقت سوم از زر و عجم فرکا
 ز کوه کلا بخار یا خضر و در شب که شادان چهارم از زر و
 ماه رمضان هر روز در روز خنما در پنجم سوره امان

خود تو داد رقی خود عیب کوش	میر که سخن نشود از عیب کوش
اوهیم اراں خنده شود چده ر	گریه بر خنده ردمردور
یاره گنگاں و کراں گیسو رو	یاره و نه گوے تو دیر ستو
گرد هزار دست تیرت بیس	آن که مدارد بدایاں آبکیں
تیرت حلاب چه سودت تیرت	گشت مات چور رقی درشت
نه که زباں را رسانی کام	کام در باں ارد خاص ست کام
توے اگر آب دہات نو	لوت که در گرد مات نو
هر چه تو مید تو دگسده تر	لیک ہر آن مریکہ کا گسده
ماد ساچار ر مات یلید	میت چو هیچ آب ہات یلید
ہر چه یسیدیدہ نو دآں حوس	لے ہمہ گمراہ آراں خون
کس نو در مرہ سہ سہ	گفتہ کہ لریتس ماتدہ س
خند توان دکلہ یوں شکینع	میت چو ار رمدہ معنی سہرنا

حکایہ معنائ اری ابراہیم اومہ از جولان بہو

راہ رستے کرد ابراہیم سوال ق کا۔ رکرہ تہ سید اٹال

را اریہ رود را گیر درد را دست را مات را مادہ
را را مریت را کلا

خیره زبان رخسارم بجان زند
از دل شعله به زبانها بچنگ
ره نبرد سو به خموشان کعبه
در دل شرب دهند و بزدوانی
هر چه لب به ران سخن ره در دست
چون شیشه نونده است خدا مویم
نه همه لب را تو در اندوخت
گوش منه بر لب چو یه یه گچاں
راه ده به چرخه بگوش
خاصه هندو که بلا گوش او است
نیک شنو باش ز گوش سری
قطره نم در صد و یک جرم
هر چه رسد پر حشر و آں بگوش
سمع بزرگان به لب بر شد دلیل
ناشنوئی رسد به لب لکری

خون جدار لب که نشتر زند
تیزی خنجر لب و از خار سنگ
زخمه خورد مرد سخن گو به
تیر زند بر سخن آدمی
جائزه قل سمع الله در دست
هر چه نیر زد نشنود آں مگو
سامعه اہم ادب آموز با
تا تو هر آں باز نباشی در آن
وردی از پنبه دهانت به پوش
فتنه پنهان به بنا گوش او است
بدش آں گوش که شد سر سری
در شد مد اندر صد و نه است اکرم
زود گمازند بدو چپ و موش
مروحه چپ و م بود گوش پیل
گوش گراں رسد نشان خری

ک چیره ز زخم
ز بشنود در مگو
ک کیس ز آدین ز شنود
ز سامع را نیز ادب ز خص ز دهانش
ک خامه ز شود

ہر کہ دہن را بود عامل ست قاترہ رخواب ست و ملائک
 واکہ دل او ست جھوٹی پسند خواہ دہن داکن دجوا ہی نہ بد
 حلقہ کہ در گوتن کسان گنجیت ماہ ماہ حدیثیہ کہ گت
 فرد بود کم سخن و مان رہد قہقہہ در جسدہ کلہا محوے
 در لب ارادہ نہ سیم بود یاسج سوس نہ سیم بود
 آدمی بے اثرہ بیچارہ گت کرشت عدو میں یارہ گت
 آن کہ کد گوتن کج آدمی او مات کر با رہود ماہ را د
 خرچہ کہ مہماگ ہمایگی مہر آفتہ ہی مائیگی
 کس نہ کد ریحی برم سیم در سخن سخت تر سد سلیم
 مانگ رہد سہتی تنید اگر حرف درد در دل حرف دگر
 تیر کس تیغ رمان در دہاں تاسر دحسلی ترا مانگہاں
 تیغ کہ او گوتت بر دہیت تیغ کہ از گوتت بود آن بدت
 ہیج کے رخ ہم مالے نہ کرد کا حراں کار ریالے نہ کرد
 خار کہ دارد در مان ہیتر ہم کلیدں سکہ ہیتر
 لیک ترسد رمان آدران گاہ حراحت رد دل یادراں

ز حواہی ز رمان ز تنوع مگہ تنوع می شور و جوش ۱۱

(کہ کہد ز در مان ز روتت ز اران ز یادراں)

پرده در اہل دژم گشتہ ہاں
 دیدہ آست برکہ شکل و نہاد
 ورد زبانی سرستہ صواب گزرا
 میل بود بادوزبان دیرن
 کارو کہ قہتار باد و برہم زند
 مار کہ چون پیہر زنیس ماند
 طرہ گفتار مکن ح ۰ کج ۰ ا
 نگشتہ کہ افزون نیست در ۰ اوپا
 قفل فلک درج دہاں را ہر دس
 گفتہ شنوید از سخن دارہاں
 پرستہ پرستہ ۰ زنگوید سخن
 ہستہ جلجل بنظر پرستہ خوش
 باز چو کنج شک دہاں باز نیست
 بلبل از آشفستہ گی خود نگر

پرده در اہل ممتہ مالہ مقال
 پا ۰ ہر نگل پارہ شود لہ نہاد
 خطنہ نور ۰ قلم ۰ ہر شگاون
 گرد و سرتانید ۰ فرن ۰ دقتیغ
 پشد ۰ بہد ریزش خوں خرم زند
 از دوزبانی سرستہ کہ لہ ۰ لیس ماند
 گرچہ دل آویز جا ۰ نہ ۰ ہم
 گوش خرگ ۰ اں کہ بسر کرد جا
 گم کن اگر ماند کلید ۰ در ۰
 پنبہ کش از گوش ۰ نہ اند دہاں
 گرچہ دہاں سرستہ ۰ نہ ۰ بہ بن
 کرد ۰ شگر ۰ بفاں ۰ نہ ۰
 جا ۰ سخن ۰ در دہن ۰ باز نیست
 خرد زبا ۰ نہ ۰ بہ شور و شر

۱۲ پیہر ۰ سیاہ اور نیستند ۰ البقی ۱۲
 ز مکن ۰ کلید ۰

ز ۰ قدم ۰ ز ۰ حال ۰ ز ۰ زبا ۰
 ز ۰ بیس ۰ ز ۰ تکیہ ۰ ز ۰ خرد ۰
 ز ۰ فغاں ۰ نہ ۰ دوش ۰ ز ۰ دہن ۰

و آنکه فلک سیر و دو هم مالتس میت
 ماهی نه بحرستش کم است
 کی کند او سفره که صفر آن است
 قرعه رماں سیر کم اندر معاش
 قرعه که گرد نذر رماں او است
 ایسمه مار استی کار تال
 یس در فتح ست کسی را یدید
 راست دال رست حد کاپول
 آنکه ستدا رست سری دالتا
 گریه کماں رست حرونی که
 سرخ سوی راستی آورد مر
 هر که نه تن رست علامت نو
 صدق حار راستی دل سجا
 آنکه رگ رست را نام او
 مسطر کز چوں ته کاعد بود
 پس که نه گفت همه رقالت
 مرد که پوشید رماںش کابم

قرص خوراند رور دندالتس میت
 ماهی و ست - تن محل ماهم است
 تحت حاکمی طق خواں او است
 تلایه دبدیلوی چونی تراش
 که دبدایحه آروغی است
 مرد و روع ست گفتارتال
 کتس بودار راستی خود کلید
 حرف رست ار حد جدول نون
 سر نند اندر قدم بر تال
 میت زو رست گونی کسد
 ماد حو ادت کلمش کتر کرد
 قالب توقع سلامت بود
 تیر ستدا ر کالبس رست
 مسطر حرف دگراں شدیوت
 هر خطا و بر کزی خود بود
 آدمی ار خوش سخن عالیست
 بر همه هم کرد رماںش تمام

لیکه بیاید دل باریکه جو
 شانه میرا طبع بود فرق کوش
 فاخته چون نغمه زدیچو کس
 هر چه به هنگام نکوید که
 گاه نوا سرفراز قوال پیر
 صورت که دندان کشد در فغان
 گرشه اغو که بد و دلپذیر
 آنکه حدیثش به تمیز نیست
 خواب مجاور که بتز ویرا
 لفظ مزور که عیب بار نمود
 لعل که آس را سست کند از دروغ
 نرخ ندارد و بر قالی شناس
 قول سه کس نیست به بد همت
 لاجرم آن کز سه مکرتم
 نیت ز شاعردم سیری در
 زان همه بحر ش که در معنوی

کو سخن فرق کس در موبوء
 مقنعه بر فرق زنان فرق پوش
 بوم چسپرا بهیده کو کو کند
 خاموشی از گفتار نکوتر به
 بهر خموشی شود حلق گیر
 ارّه دل باشد و سوهان جان
 چاه نکرده ز نفیرش
 مژده دل در تن او نیز نیست
 گور تپتی بهره تعبیر او
 بر درم قلب خط خوش چه سود
 قدر ندارد که ندارد فروغ
 قالی ابریشم و تارش پلاس
 شاعر و قریه زن و اختر شمار
 هر چه در آرد بر که کمتر
 کز آن اگر سینه شمع
 برگذر قافیه حرو و روی

بحسن زبان ز مرده ز قالی
 ز افرینم زاکر

دانه حق در دل گردوں یار
 دے ارادہ مستیوں
 حلق بہت احتراں یک ہوتا
 نکتہ مار یک جو مو درد ہاں
 آدمی اندر ورع و زرق ارد
 گوہر شہر یہ رہاں ہمہ
 ای کہ کمی تیرہ رلال جیں
 لمحہ کہ سار شہر شد تمام
 جدر یاس درم افقی نہ رخ
 اہلی از صرہ رزمیہ کمی
 گرچہ ترارستہ گوہرست
 مرد کہ او تختہ سر نہ کار کرد
 آنکہ سفر کرد مدریا فردوں
 سرج سخی کردنت اید مال
 حد سخی گفت کہ چوں ست چند
 گفت مکو حالص تقدیرست

وحی حداد دولت بیہاں
 گفتے ارچہ تیں سروں
 غلغلہ گنداریں یک نواست
 لیک گنجیدہ ہر دو حیاں
 آدمیاں مار حراں فرق ازو
 در گہرست آٹ ہاں ہمہ
 ترم مداری رو بال جیں
 مانگ نگالت کی ار جوی حام
 یاس سخی دار کہ اینست گنج
 صرہ گفتار کس ارمیہ کمی
 گرچہ صرف مگردہ جے ست
 حرج ہمہ چیز ہسار کرد
 صرہ کد آب مدریا بروں
 را کہ سخی حاں لود و رصال
 حاموشی لگت مانگ ملد
 اول اخلاص مگہ کس قلست

ناد دل ز دہست آکن ترہ ز دلے ز دہالی ز آست ز مقدار ز داکہ ز دہوں ز کردہ ز لنگ ز دہ

ملکه تا بگویم که فضله جان سر فیض انسانی زبان زبانی

را بدو احترام نهند و در آن اگر بقدر اشتغال پدید آید

دهال را کار و مودن

هر چه درین چرخ کن ساخته اند
لیک اینفنداد بر سر ز می
تا بلی از بهر سخن ساختند
تا بلی این سر که به از آدمی
هر که نه زین سر که لبالب بود
جان نتوان گفت که تا قلب بود
زنده بجز آدمی ان غیر کیس
کآدمی از منطقه زنده سر بیس
و ان دیگران جمله که تا زنده اند
از طرد منطقه نازنده اند
پس چون سر سخن جان تا
و انکه بدو زنده بود زان سر تا
ای بتو دیباچه عقل و سخن
خرد و سخن تین شده در خط کن
این خرد و نطق که زان تواند
هر دو بهم شیر جان تواند
گر بخرد گنج نه ان داده اند
لیک کلید سخن زبان داده اند
کس چه شناسد حد گفتار چه
وین دم جان را بنهان کا حدیث
که سخن از غفل آرد گیاس
بلکه یک از صفیر کبریاست

را زین را آدین را بدو را خطا کن را چه همیشه

دور میری کہ بود حیرہ حیر اور تو آرا دتواریس ایر

حکایت مشعلہ بادشاہ کہ مشکلات عالم بزبان روشن کرد
ورقم جائزہ احساب گذشت

یم تاں بکتہ تاسے سنگین	یش جیراع ملکہ حواد حروف
ہر دو جوگت تندیماں درقاب	دیدیکے تاں سررگاں بکواب
گفت مداما کہ جگہ است حال	گفت جہیرسی رعداٹ مال
گفت کراساں کہ تراودرست	ما تیر علم و مال توحیت
رورش و متعلہ حالے کہ بود	قصہ سروں ردرو مالے کہ بود
چوں رملک حست حدیث جیراع	گفت کہ تدرتم آں شعلہ ماع
سقی معلّم ریئے ستادیم	گفت ز آتق خط آرا دیم
اوستہ ار متعلّٰی مس تافہ	مس رحلق حرّاماں یامتہ
حاہ فقیہ ارامراے سیدہ	سود امیرست دریایاں فقیہ
خسر و اماں در اُمراست حیر	سوے فقیہاں حسدانی گیر
اریے کفارت تعظیم میسر	دیدہ ریایے علماء برگیر
مقالہ سیوم در کمالِ کلام کہ مالک قلب ست ممالک بان	

از پُر یکد، میرستم کیش را
 حیل گرا نه که مظالم کنند
 هرزه رسد بر آدم نعمان دهند
 و آنچه که به کار پریشان کند
 او فلک مال کسا درمناک
 در فن بوجمل کنند اتفاق
 هرزه کو صعب و قوی تر کند
 و در دم تر سره دلش را بریر
 جامه پُر صرفه خلق کرده اند
 و در خیا نه ز ملوک آبرو جو
 علم نه علم به برابر بار جا
 خواج به تکرار به ان و
 بهره علم از دور لمطانی
 امی سخن از کونی و شیبانی
 میل تبیین و بعد ^{۱۱۳} امکان

محو که . در صد حق درویش را
 شرع نبی سخره ظالم کند
 کفر ملک، را لقب، ایمان دهند
 آنهمه از رخصه، ایشان کند
 شاں همه گویند حلال است پاک
 عدل عمر نام نهند از نفاق
 سهل نمایند که دیگر که . مد
 در نفس از حیل کنند شدش دلیر
 از پُر پور شدن حق کرده اند
 و در در آتش ز پُر آبرو
 جادو به هر راه از پُر تسخیر شاه
 تا شودش خو که به لمطان و د
 چادش به عالم ربانی
 چند و خسرو و خاقانی
 نه که تهاج، انرا ممکن

۸۴ بنده مفتاحی بجای گناه و خطا ۱۳ را آن

در حق و جادویت و دود و زاپس و شیبانی و در اصل میں خسروی خاقانی است ۱۳ تبیین
 ترکی بریزد و نیک گوشت کاشوربا - بغا بغوان خاں بادشاه کایا کرده ایک قلم پلا و شله نرم پلا و یا جانول تاج ایک قسم آتش بر ۱۲
 و اشله

این تہ تیغ سرا کہ رود
 کس جہلار اکنکد حج کار
 علم ہاں ست تحقیق و س
 ہر جہ کمی گرجہ صواب ست نیاک
 چوں تو بداری رحلہ نیزیم
 ای ریے فتنہ میاں کردہ جیت
 علم کرا اعمال ستایت
 کالبد ارہر کلہ ست رجواہ
 آ کہ سبق حواہد وسیلہ گت
 عالم بی کار سیادے
 سورں لے رشتہ بدورد اگر
 کار تسایے کہ رح ار کاریت
 قاصی لے علم سیر دیہ تیر
 لے علم ہر جہ لے خود تن
 دو دیراع آ کہ نیارست خورد
 و آ کہ خورد دو دیراع فردں
 را کہ مداندہ و سیر رود
 حک سود و ورق لے نگار
 کر رہ تحقیق براری ہس
 ہم لوی ار حتم حداتر ساک
 علم تو در دیں حللے ست عظیم
 و یے تحقیق عمل یایے ست
 کالبدے دارد دو حایت میت
 کدہ لود کالبدے کلاہ
 حاکم ست ار حوہ علامت گت
 گرجہ صدحیلہ برآرد سرے
 صدرہ سر پر کند یار بر
 داع حسین کھل اسفاریات
 کوہ عمل دارد دو لے علم سیر
 عامل تشر کردہ قصایے خود تن
 گاہ قصادوہ رح آشام کرد
 تیو تار یک لودارد دروں

دارد ز دہ ز پس ز کمر ز علمے ز انحر ز حال ز سس ز دست

چند بود ما غنپہاں زون
 زشت بود و زہر بلورینہ در
 حافظ قرآن کہ خور و بادہ ہے
 علم کہ را ہشش بسلامت بود
 خود و وطن خویش بس بود و ختن
 آنکہ بہ تعلیم دل افروز دور
 تہ شہ زن اندر ہنر آموختن
 شمع شب افروزی کا شانہ رآ
 خاک شد سوزن پا آ زما
 خامہ مزین سوختن عامہ را
 زرق تہ رخصت نعاں دہ
 بیستہ کل مرغ بزر ہما
 رم نداری کہ چو فران ہی
 عالم نیر داں بود از جیلہ دور
 جیلہ تزویر کج بل صواب

پس نفس از رخصت قرآن زون
 بادہ و قرآن بیکہ سینہ در
 کفر بود نہ تن قرآن بہ
 بدرقہ راہ قسیم آمد تا بود
 بدرتہ در ارہنر فی آموختن
 رہنہ نہ دونخ سبق آموزد
 تخریب ناماز پر نہ سوختن
 نرپی آتش زنی حمانہ رآ
 خار مکن سوزن خود را پیا
 آلتہ تہ زویر مکن حمانہ را
 زیر ملک بیستہ نہ یطائ منہ
 از نہر خویش بود کج نہ را
 تیغ نبی در کہ نہ شیطان نبی
 تیغ نہر مایہ نہ بلیہ در زور
 بوقلمونیدہ برام الکتاب

د تخریبہ د زون د کش از سورن
 کل مرغ ایک قسم کا گہ ہر جس کا سر سرخ ہوتا ہی اور
 د بہ داں د بھیکس

۱۵ افسوس اور حسرت کا کلمہ ہی
 د منہ د سیمرخ
 اُس یربال نہیں ہوتے ۱۲

رتراراں تہ شرف پہنند
 کت ستامد صد ریلند
 مصحف اگر بر سر دیار کھست
 سودِ سرود سودگی تمصحف ست
 مسر و محراب سر آئے کسے ست
 کت سخن ار دین دیات لے ست
 جوں رنزار ہرہہ مکر نفیر
 بوالعجے ماستد و ہنگامہ گیر
 خود بگرے کت و خطا ررود
 ہر ہایہ نہ بہر ہسراں
 بیشکرے ماتر ریتری جوش
 آنکہ مداند رتے بہر ہام
 حقہ ریک ہرہ سالدرش
 آنکہ تھی مایہ عسان درگرت
 حم کہ رمالاست تھی تاورد
 عالم عاقل سوال و جواب
 حقہ کہ ہیودہ لہ در سریر
 علم کہ ار جواب سگالاں لود
 علم جیاں حواں کیس رندگی
 جوں توئے ار شاہدومی جیکو
 علم مگو جواب یریتاں سگوے

دہکا رر ریکری رقول بر گاس تہی رگرت ر د ر ر

آبر، اگر با - کهن اوجو^۱ ے
 زنده بمرده مشوای^۲ ناتمام
 زنده که از مرده فضول^۳ی ست
 زنده کن مرده میخافست
 از گبر دانش^۴ خود ساز تاج
 از پدر مرده ملاوت^۵، احوال
 هست ز دانش در جات^۶ که هست
 چون پنهان در کاسفل^۷ ست
 به بهر اسرار^۸ بهر جایگاه
 به پیش و کمی غیبه^۹ به بینا کار
 فائده^{۱۰} علم همین^{۱۱} خاص
 سابق ادب^{۱۲} که پنهان^{۱۳} ست
 علم تو نور^{۱۴} سیاهش مکن
 مشو^{۱۵} که به کلخن^{۱۶} بسوز
 مرد که دانش^{۱۷} پنهان^{۱۸} است
 چون طلبد ز اهل تکلم^{۱۹} قیام

دُر چو کهن گشتی^{۲۰} بود ز رور و
 زنده تو کن مرده^{۲۱} خود را بنام
 مرده باز^{۲۲} و بهر تبوی^{۲۳} ست
 و آنکه دم از مرده برآرد خست
 نذر^{۲۴} میسمی که گریه ز عاج
 گریه سگی چون خوشی از استخوان
 وز پنهان^{۲۵} در کاس^{۲۶} که هست
 پای^{۲۷} اعلی طلبد اهل سریت
 کاستن از ذل و فزودن ز جاه
 دیده نه فربه شود و فی زار^{۲۸}
 که^{۲۹} دهد از جاه و تکبر خلاص
 مطلع^{۳۰} دیر^{۳۱} چه بیدنی ست
 شمع^{۳۲} یه خانه جاهش مکن
 دلق^{۳۳} از سوزن^{۳۴} عیسی^{۳۵} بدو
 دست^{۳۶} ز دانش^{۳۷} هم زان آشت
 آنکه بود مقصد^{۳۸} صد شش مقام

اہل مگرد و نماز ہر سیدہ
 حرت و دار حل و پناہ تیرے
 یست جو دستار تیرا یہ بیج
 نہ کہ یہ بھی سر ایں ہی بیج
 رشتہ بود کسوتی چل کیتس
 ہر ہمہ ماصد گر کرباس تیں
 چل سرت رایوہ سیتی نگد
 کے تودت اردق مصری ملد
 چوں یہ طیبی نہ دلت حادق
 چوں کی ار صحت عیلت کراں
 درجہ کہ یوتی سلب باقداں
 چاہل و قلیس وے ار حدروں
 جب علمتس مگر کہ نہ سر
 اہی کہ مکسوت تہہ صدر جوے
 مصب بے مایہ نہ در جور بود
 ماب تو گیرم کہ علی تھیست
 تکیہ حرمت ماست و مال
 ورتو میرات رآماں خویش
 آکہ بود دارت بیعیر ہراں
 ار ہر خویش کتاسیمہ را
 حاش کہ امست جیہ گوئی دراں
 مایہ مکسوت دیر یہ را

راجع ۵۲ اکتم کاہرتہ " رجدہ حوں دکت و عکتس رطلق راکم رص

سنگ خورد جاہل آلودہ سر
 کوئل سنگ داند ز زر
 آنکہ بزدانِ جہالت گمست
 ہست گداگر چہ زرش صدخم
 مرد کہ از علم تو نگہ بود
 کہ نظر سست بر زر و گوہر بود
 علم و درم ہر دو نہ بر ہر کست
 از ہمدال راہ پد مقال بست
 آنکہ با برہ روزی سپرد
 دانش داندہ زر و زمی شمر
 خاتم و انگشت کینیش لب
 آنکہ بزرگ سہ ہینیش لب
 عالم اگر چاہد نذر و بشام
 جاہل اگر خسروم سہ و شام
 گر نہ بانہما و شوی پردہ دوز
 چہ بود در حق جاہل ہنوز
 پس چو چنین سہ زار با بوش
 عیب بود بزر جاہل خروش
 گر چہ کشد گاؤ جوال گہرا
 بار زیادہ سہ شودش نہ ہنر
 گاؤ فلک گوہر پر ویش ببار
 چون خرک زہرہ بود زیر زار
 اہل دگر بار سہ و اہلی دگر
 اہل دگر بار سہ و اہلی دگر
 شہلمہ چو گازرکہ آب گیر
 مینہ تہی چوں سہ نہ نصیر

نہ ندارد را بجز را بزرگ و زر بود را بدشاں

۸۶ خرک جس کو آورد وین گھرچ کہتہ ہیں وہ لکڑی جسے تمام تار و کاغذ و ہوتاہی زیریم فطاری کی آواز نرم و باریک یعنی زہرہ جسکو مطربہ فلک کہا جاتاہی اسکی آواز سہانی باوجودیکہ خرک تار و کاغذ و ہوتاہی اسکی برخلاف سچ شور کوہر دیک بوجہ سے کچھ فائدہ نہیں۔ پردیں برج ثوریں ہیں ۱۲

۹۱۲ شہلچوٹی چادر علاقہ دستار سہرکادو پٹہ۔ سہرناہ شہناہ متر اوت۔ حفص الیقاری کا نام ہوا لیکن ایک نسخہ میں لکھاہی کہ ایک مطرب سہرناہی کا نام ہوا۔ معنی شعر یہ ہوتاہی کہ سہرکادو پٹہ تو آسانا بڑاہی مگر سہرکے اندر کچھ بھی نہیں ۱۲

مقاله دویم در سه ظلال از مظله علم که مربوط است به
 بحال الشدائین و استبعاد از غزله جبل که منوط است فی ضلال
 حسین افاقت علماء را سر یکا که از انبیا بنی اسرائیل نموده
 اند و ریاضت حرونان کشتل الحاکم ثابت نعل از گزیده اند و فرق
 کردن عمامه داران زیر کلاه که برای بطانه منع کلاه اندازند و
 پروه داران زیر چپه که در تمار نعمان را پایتانه
 ظالم ازند

لے رحر دخیمه و اتر رده	مهر جالت مدهاں سر زده
فارع ازاں میں کہ رہ مردم	گم ستده در مادیہ کاں گم
ار مدوع لم فراعیت	در شب تاریک چراعیت
راه یار چاه و توران سے صحر	تایچه دو د مور عصر مال در
آنکہ چراعیتس ساتد براه	در شب تاریک در افتد براه
چوں بود مرد مد استعیر	گاؤ بود جرگس گاؤ سیر

راپانه راحات ر تاحه رود ر لعل

این چه طلب بود درین کارگاه
 داد جوابش که چو کردم بر از ق
 چون نظم سمتم از اوج بود
 دره آں دیده که پستی نداشت
 گفت دل از بهر علی گرا
 برد چون فکر به بحر ایم کشاں
 خوا تم از نیت کناره کنم
 حیرتم از خویش چو بر کشید
 همیگر تلخ ز برپوی گشت
 غیر از آنجا که کیس کرده بود
 تابچاں پایه بپایای تم
 آں ادم گر چه به پی تی فکند
 در دل مرد آنچه که غیر خدا
 آنکه بهر ز بر عالم سرست
 همیگر چه بود زین نفس

در آں دید ز نیش ز نظر

دین چه ارب بود در آن بارگاه

دید به نیشش به خلق باز

هستی عالم بهر پیچ نمود

پیچ رقم صورت هستی نداشت

نیت ز هستی اثر پیچ جا

یافتم از بهر تی مطلق ز نیشاں

هستی بی نیت ز طاره کنم

تا در جایت طلبم برگزید

هر سر مویم آرنی گوی گشت

در ادم دست در آورده بود

کرد بیک اطلال کن نیت تم

بود هنوزم سر به بلبل

گر نبود نیت بهر گداس

در نظر او همه عالم کم

کز همه عالم کم از نیت اکس

یهاں بردیا گشت به مقابله کرد که بهتر است - ۱۲

در کشید ز بر آورده ز چنان هستی

زامن ز آنچه ز چه بود

تیر کہ تند عارتیستس یاریر
 یم یرستس می یاریر
 یرردن آں نہ سہائی لود
 یرردن مرغ ہوائی لود
 دود کہ ترستہ است تخرج کو
 سر نہ ہم اریسارد وود
 دل کہ رستی سوئے مالاتت
 ہرچہ فرو دید ہمسیج یات
 چوں رملدی مگر می سوئے ست
 حرد مایہ لٹ مرہرچہ ست
 ہر کہ دوسہ میرہ برآید ملد
 اسب مایہ تہستس گو سید
 در قدری رتراراں یات کو
 یل شود در لٹ ابردیومور
 مرتہ چوں رتراراں گتیر
 ریر لٹ ہیج شود حلیہ حیر
 ستاراں حات کہ دیدار صیر
 آجہ ملد ست حاسرا حقیر
 در لٹ کے کتس حد ارہ وود
 ہیج لود ہر حیر ہوسے اللہ وود

حکایہ مہوئی علیہ السلام کہ ہامی ہیرہا و نخواستہ کہ
 جز ہا ہویرہا و چہ ہم و چہ مار کند

گت رر گر کلیم ح س ق کایہ سر رگی ہیرہا ہامی
 س کہ کوئس سخی آکا زدی علعل رویت یکہ یاراردی

لہ تیر کے رعا تہ ہوتے ہیں ایسے مادہ وجود حاریروں کے اُسکا اثر اُن آدمی میں ہوتا ۱۲
 راجر ررے ررگورد ررست ررست ررست ررست ررست ررست ررست ررست ررست ررست
 ۱۳ کیا یہ کافی سن کہ حاب ماری میں رمانی تہیں کس دیدار کی تسکین رتے ۱۴

چند زبال پدر و جگر پیری
 و آنکه ز بادی سپردن قتاد
 و آنکه چو طفلان همه در خاک زیست
 قالب مردم که جهاں گفسته اند
 ورنه چه یار اقداری خاک را
 در سر سبز چرخ چه گنج بدگو
 سهل بود باخته چه آرد برون
 لیکه ادلی کو در همه کشاد
 چیده به جهاں در دل الادری
 دل که بایں پرنشو و اوج گیر
 دل چه پروتا ز فلک ننگزرد
 سایه دل باید از آن سال فراخ
 آدمی آنخ انر سدا از زمین
 ایں پروالارت نروید ز گل
 تانہ و مد پرنشوانی پیرید

باد بود هر چه نه از خود پیری
 سهل بود تا چه هر چه دخی بیاد
 همه مردان چه شناسد که حدیث
 عرصه دل دارد از آن گفسته اند
 کوته دامن کشد افلاک را
 کیل نگو از چه نخبه گو
 مایه دریابته اری نگو
 خرمین علم ز جو کم نهاد
 دانه خشناش بدریادوں
 گرنپر تو پیرانش به شیر
 چو چه که در بین بود چوں پرد
 کز تیر آں گم شود ایں کنه کاخ
 تانہ و مد زو پیر روح الامیں
 تانہ بود دانه همه بدل
 و رچ هر پیری زان نتوانی رسید

زیاد ز باری ز آنکه ز تا چه برد زیاد
 تا چوں ز بهر ز بدیں ز آبریں ز آیتیر
 ز پرات ز تانہ هند ز ایرتوی نتوان چرید

جرح تراہرہ سرف ساحتہ
 تیر کہ ترک اریئے آماج سحت
 حامہ کہ گار رہر آت سحت
 یمہ کہ شد یوستن تن اوارع
 آدمی ست اریئے کاسہ بزرگ
 قاعدہ کار جو مارک بود
 یخہ رگ رس چو لرد در نیق
 یای رس مار جو گرد راہ
 ہمت اگر وہیم ترا سکد
 آکہ ہدیائے کرامت بر آب
 واں دگرانی کہ سالایرد
 مردہ محتاج یاری رس ست
 تکیہ حیر آری عصای کئے
 شمع نہ اگر یہ کساں میرید
 دال بود بر سر دولت یا
 ہست الف اعلیٰ مالادرار
 قوت خود دیگر علف ساحتہ
 مطہیست جو نہ تمام سحت
 متعلہ دار تن فی تعلہ سحت
 جید فیلہ کیست در جراع
 گر کماں ست حائے سرگ
 دست کئے راست کہ چاک بود
 حاں برد از عمرہ جو بر جوتق
 کز شش برد و دار روئے چاہ
 ایں ہمہ توار تو آساں کد
 کشتی ہمت بودش در لقاں
 ہم ریر ہمت والا یرد
 ہمت او تکیہ تیتش رس ست
 رمدہ ست کس بقای کئے
 را کہ کساں دگراں میرید
 را کہ شدار معی خود رہاے
 را کہ کد ار دگراں یا دراز

دنگ دگر کد دحائے دہاں دگر دتد د میدر راہ د مردود د کساں د در د

کرده لباس تن تنگ و تردید
 ر شانه ز بهر دل شکر لبان
 گویا ز امانت چو روزن شود
 کار نه پوشیدن حال خود
 آنکه دلش را ز بهر لبان
 بحر که در دگر جو شد
 سفله که زیور بهر خویش
 گرچه باط از خفا طلسم بود
 پیله که از برگ گیاه کرد نوش
 نیکو بگس را چو زهره سخن
 آنکه بگوش کنی از دیر خوری
 زانغ که خرطیه ز ریش و بد
 چون شسته سوخته نالان بود
 قدر فرومایه نه باشد عیان
 پسر نه نگردد به تمسک پابند
 گوهر مردم ز پی سرور نیست
 قطره آبی که بخوابد چکبیه
 جعد تو لیسیده بچندین زبان
 موی بر اندام چو سوزن شود
 پوششش بگانه جمال خود
 حله دهد گرچه بپوشد پلاس
 جامه غوکید ز بهر پوشش او
 شد سرش از سر زشت خلق
 نیز لکد خواره هر خورشید بود
 برهنه بینی خود و آفاق پوش
 باد و حریر بهر بهر بدن
 تا نمد کی بر روی از و بری
 وعده بهمانی پیش و بد
 پر گمش ز شغالان بود
 کینه دارد درم با هیال
 گرچه به بانگش کند پابند
 مهره خراخته شش از خراست

زان خواهد ز تو سوزن ز که بد شد ز داد است
 و کس ز خودش ز زن ز غارش ز شغالان ز نگر

گل سودگر یہ کہ ریاحتم
 ارطرنی لظراں و درماست
 کور کہ اور ہر کور اں شود
 ہر یک سکہ چو مٹی ہوتی
 بیت بگس را چو گاہی ملد
 تہنگی آب رود و آسوی
 ای دل تو نگ ترا حتم مور
 ہر چوے تا کیت این کار گاہ
 قطرہ آئے کہ تی مردم ست
 قطرہ کہ صاف ست لال اندرو
 یوں کہ تو در قطرہ آئے گی
 یری دل سوی ملدی کتد
 آب کہ ملیت بہہ دیتی ست
 موج رہد بحر کہ تال بود
 جید چو طائوس بر آراست
 مالک ساند گل میا حیم
 را کہ سہایت چو نہ لور یا ست
 صف رودہ دریاہ چو موراں تو
 کو تھی حیم و دراری گوش
 ورق کا ست تا سدر قد
 تگی حیم نرد آب روی
 حرص در و گتہ چو دریائے شور
 عدد را چواری کتہ خواہ
 در دل آں قطرہ ہمائے گم ست
 جرح گنجہ بحیال اندرو
 میت ترا قطرہ ار مرومی
 یشی ہمت نہ تندی کتد
 ڈریش لاف و بروستی ست
 کورہ برید چو لال بود
 در حل و رعت حر آراست

۱۲ مردے میں مادہ جیونی آنکس سہایت کی اور لمبے کاں جس کی دہل ہر ۱۲

دکھ کر خواہ و اور میں

آنکه بملکِ ملکی قابلِ سرست
مشرقیه نوشن کز آشام او
مرسته جو که برانی بداه
بس که نوره بالاگزید
سجای ره سو به بالانیافت
بر تروی یکقدم از جا برخویش
دیدۀ اندیشه فلک بنیزدار
چشم چو بر چینه میسوزن بری
سهل بود تاچه نماید بما
از نظر دل بجز آن کن نظر
دور ز چینه ای که ز نزدیک دور
بنیزه آن کس سرست که بینی در آن
چون نظر را سرست دگرگوں بود
دیدۀ کثر را ز مژه دام کن
آنکه به پیش نظرش روشن است

مقاله اول در علو درج آدمیه و سمو درج سالامیه و مقام

نظر مدقاران و مذاکره منبر محققان پایه برابری و ادنی

که چو را فرونگری همه عالم هیچ نماید بلکه هیچ هم ننماید و

دیدۀ تنگ عمده را چنان فراخ کشادن که جز بزرگی

خدا را تعالی هر چه پیش چشم آید همه نقش و شرح نماید

ای نازل گوهر پاک آمده گوهر توزیو در خاک آمده

چرخ برین چرخ بسنجیده خاک تا تو بروی آمدی ای دُر پاک

آن خلفی تو که ز روز نخسده گون بهمانی ریش روز نشسته

خود ز پدر گرچه کنون آمدی باید از حجب عالم بروی آمدی

دفتر معنی تو ز بر خوانده تحفه اسم از پدر خوانده

عمر عالم بمیان تو تراست دولت آدم بخلاف تو تراست

را آن خلف را یزدون از را از حد را معنی نذر را معنی بریر را عالم

من ستده ارونو مقدس تاب
 گریه باین یایهفت دایرت
 کانتس این متعلقه تات ار
 می نگرم راں اتر دله روز
 مطلع این صبح که در حده ماد
 من که بدین قرده قوی دل تدم
 مسرل اول حصه مرم سدر راه
 عاریت در دواں ستره پیتار
 لیک جوت سدر قه کار من
 گریه بود در هر کالای
 قیمتی من که مساد تسکاد
 اود بد هر حواست بحیب
 وایچه بدستوری رحمان مبد
 یارب اگر حفظ تو سود براه
 خسرو راں بهره که دار دیر^{۳۳}

مقتس ارم تو جو مد آفتاب
 لیک ارایده نمود ایت
 رتو متاع انگدا کام کار
 درشت تار یک تآ آغار روز
 رتو در روز تو فر حده ماد
 میتتر ارجو تن مسرل تدم
 رحت را کردم بر حایگاه
 رده مقصد مردم کردگار
 میر من وقافله سالار من
 دری نی این حواحه چه مال رکے
 تحت متراں معم حده ماد
 تار سدا دل حدایت رعیب
 کے ری نی عاریت تین طال وهد
 مایه درویش که دارد نگاه
 هر گمانی خود در مگریر

تاب نهی تیر کنی پای خویش
 خواجه که ایس واقعہ برین کشاد
 بوسہ نہ دم از سر حیرت بجاک
 خواب تو دامنم کہ نباشد خیال
 ذرہ کہ زان صبح صفا جہ تیاب
 پردہ بر انداختہ ز راز نفی
 کای شدہ از دولہ ما بھرہ مند
 بنیاد من با از لفظ بر بی ریا
 چون تو نمودی خط خود را رقم
 نیم شبہ کاخ تیر پر نور ما
 کلبہ گل رفعت در گاہ داشت
 جاں ہمیں مرتبہ پیوستہ بود
 آن نہ شبی بود تو ظلم نہ
 نور ہمیں ریختہ زماں تا زماں
 از شرف و عزت بار چنیں
 دیدم از ان سر اس کہ نمودند با
 پہلوی خویش بہر باطن نیاز

پیشتر کہ رو کہ چہ دریا سے پیش
 فکر مرا پردہ ز روزن کشاد
 گفتش ای قدوہ مردان پاک
 حال بروں دہ کہ در آیم بحال
 خذہ کشاد از لب آں آفتاب
 دانچہ نہاں داشتہ در آن پردہ
 گشتہ سر نہیں در دولہ بلند
 کردہ مسی قلب تیر اکیمہ یا
 ما رقم خویش بخوانیم ہم
 کرد طلوع از دل معمور ما
 سکہ دل نقش مع اللہ داشت
 کہ ز خودی خویش بروں جستہ بود
 بل شہر معراج رسول خدا
 نجم بہ نجم ہم از تنق آسماں
 کافسر ما داشتہ انتشاری چنیں
 پہلوی خویش بہر باطن نیاز

رکب یا لوسہ ہی رد میں
 گردِ زہ میں کہ صاف تھہرے
 دیدہ ادریں رود وں یا ک
 رہ جو قدم گاہِ حصر سرت
 سرہ تسبیحِ رماں کردہ مار
 حارت دم دور بہ سیر اسم
 من شدہ چوں رشتہ مریم تاب
 ہر طرف ارسائیہ من تاندور
 روح رشتی بر کوع و سجود
 ریں بظا آلودہ شوق و یار
 کالبد سوختہ بہ مر حال رسید
 کارستہ ساس اریطہ دور میں
 دید زرم راستہ کورہ در
 گفت رسیما تو تندرستم
 سکے خاموشی تو در دہش
 دولت اراں جواب کہ مالامو

رتاک ہی کرد سیہر بریں
 کحل ترک کواکب سیرد
 حصر وشی دیدہ صحتہ اچاک
 ما درواں کحہ من سیجا اتر
 گوئی ہسام سہاں کردہ مار
 سورن علی ستدہ در دایم
 کردہ گر رراں سر سورن تاب
 دیو گریر مدہ جو سایہ رلور
 وحدہ صورتہ ہفتی وجود
 در نظر حوا رسیدم فرار
 مردہ سحریتہ حیواں رسید
 تند دل تیرہ من لور میں
 علت بیمار لہتہ اورہ در
 کت بھی سر سدا گلتم
 میکدا ر عالم دیگر سخن
 دولتت ایک مدار نمود

ز گدہم را ز حصر ز آدریں ز آلودہ شوق و یار ز حسی

به که ازین شعله نغندی چو برق تا نخوری تیغ بیارست با برق
در نه توان برست گره نغز محرم خرد دل خواجه است و بس

خلوت سوم در گفتن احرام بحریم حرمت کعبه احرام

تعظیم عظمیت رسیده عظیم شیخ شینوخ الاسلام و ذکر خوب

که آن بیدار دل هجا و دان دید این خفته را از آن خواب

بیداری بخشد که در خواب نمانتوان دید

من که شنیدم ز دل این دانا	راست شدم بر قدم راس
گرم بروی جگر تم ازین وضه گاه	نه خرم از روزگار گاه
پای نهادم بر آستانه دار	کوه غم بردل و من بیهوش
بر عزم هستی که بستی کرد	شریت شو قه که بستی کرد
روبو خواجه و دل سو	هر دو یگانه رسیده در مغز
بر که رحم بود بدان رهنا	دیده حسد برد بر اقبال پا
راگره در که غم ز غم رستی کند	راست گشت کند را بر اقبال پا

عجبہ روستگی یہاں جوت	کردہ درد سر گریباں جوت
سید کہ آگاہ ستہ دارد در دما	لرہ قتادش در دم سرد ما
یافتی جو مارا ہلاک اندر دس	سہرہ غلطہ کاک اندر دس
مرع کہ آہ اردل عکس رده	در حکر سیر گل آتس رده
ملل بالندہ رعسم دیدہ تر	میدہ رآوا رحا ستیدہ تر
کک کو تر سفیہ بر آندہ	راع در عن در نم وزیر آمدہ
رآہ دل من بہمہ عال باع	سوحہ پیردائہ صفت چوں حیرا
نود لواردہ لوا سازد درد	تا تدم ار عقل سر اسیمہ درد
رفت رتس ہم دل ہم دم بروں	یچو دیم برد عالم بروں
چوں نصایت تدم در وجود	ہستی بیست حاملہ نمود
یافتہم آن خطہ بحال اندر دس	ایچہ نگجہ بحال اندر دس
طرسے نود کہ ساتی سیرد	کم رہا نود ساتی سیرد
لسکہ نگجید در آب و گلم	آیچہ نمودند محیتم دلم
گفتم اگر من بر ماں آورم	ایں سخن دل کہ کید ماورم
مانگ بر آمد دل درد ماک	کاسے شدہ ماریچہ طفلان خاک
دراول دہوم	دہادی دلم دہ طفلان خاک

عاشق دیوانه بضحی افتاد
 ره زدن مطربش آواره کرد
 متیسه شش از مطربش، تهاز که
 ناله عشاق بجاں کرده کار
 شمع بوشوق آمده همان بن
 کرده دل از شربت معنی سخن
 طبع بر میلای عدم داده خست
 جاں شده عاصی ز تن ناپاں
 گریه صبحو! نیاز آمده
 پاک شده نامر بطولای نیم
 جوشن و دهر و بیک جاشده
 او غم خود گفته و من سوز خویش
 آرزو هر دو بیکه کام بود
 ماتم ما دیده گل خنده ناک
 چون دل مالاله افروخته
 گشته تها تی دیده نگرش خواب

خورد یک جرمه و از پافستاد
 زخمه او پرده حجاباں پاره کرد
 مطرب با و مسرت تهاز و به
 عافیه از سینه بروں برده بار
 دامن خود بر بدامان من
 کوزه تها گشته تها زور دکن
 عشق بگنجینه و تها دم کرده سوخته
 بخیر از کارگران حواس
 قطره چو صوفی بند از آمده
 روح رسته در جسم هیولای نیم
 موج دو خون تا به بدریاشده
 دیده ناک ریخته بر هر دوریش
 چاشنی هر دو زیک جام بود
 جامه خود کرده بصدا چاک
 شد کمر خونی زمیاں سوخته
 بلکه فرو داشت از دیده آبر

ل به دادی ل آواز کرد ل نغمه او ل بار کرد ل همان دل ل بدامان دل ل اگر چه بصحر
 ل بیک ل لاله برافروخته ل زد آمده

رفتم و دیدم که بهم اندوه بود
 سوخته و آوار قره حون میگد
 گفتمش ای مالہ تو حال گذار
 گفت رکائے که بمقدار میت
 کار که حیدیں سر مرداں پاک
 آدمی عاجز و مار بر حیں
 تاجہ بود این تن ناقص وجود
 صدمہ ہیبت چو رول او فتد
 یتیم حیں صدمہ عالم نای
 مرد شامد که تو ادا ستاد
 من که ستیدم سخن آستما
 حال من ارحالت من در گذشت
 او نصرت در ستاره کرد
 یرده ار عالم دل مار ستد
 ہر چہ تر جہاںم کتاد
 آنکہ مستحق مایہ معراج بود

مرد دل تنگت عم چوں کوه بود
 در دل چویتس برون میگد
 حیت کہ می مالی ایں گوہ مار
 ایچو سے را حد این کار میت
 در سیر این کار فرد شد پاک
 در سر حالی سر و کائے حیں
 کار و گردن تلح بریں در سجد
 جرح لگوں حیسر لگوں ادفد
 توحی مردم کہ ہدیعت یاسے
 یتہ رقاص لطوفاں باد
 درہ سگرتہ ستدم در ہوا
 آب رچتم آمد و ارسر گشت
 دایع من اربعمہ تر تارہ کرد
 دولت دو تم رسر آعارتد
 راں تعب عتق ہماںم کتاد
 رو رشیکت ہمہ تاراج بود

دیدم کہ گہ ز سوخہ رو ز گذار ز آوار ز آں ز کاد و استن ز سام
 ز حالت او ز او نصرت درہ ز یرده ام

قطره نم بر شمن تر چیه ۱۰۱
عاشق گل غنچه ۱۰۲ پوشیده حال
لاله که ۱۰۳ دباد دهن بوس او
رفته ۱۰۴ ازیں رو نه بفر دوس بو
من بچنیں گل ۱۰۵ منو نشان
بر سر ہر ۱۰۶ بزم کہ پامیز دم
ہر گل نور ۱۰۷ تہ کہ برداشت تم
ہر قبح لاله ۱۰۸ کہ کردم بدست
دشہ ہر شاخ کہ ۱۰۹ تم سپاہ
ہر خلہ ۱۱۰ ار کہ خوردم بگشت
ہر سمنہ کش نظر انداز ۱۱۱ تم
سینہ گرفتہ ۱۱۲ اربوا ۱۱۳ ز شوق
کامد ازاں گونه کہ رفتم زہوش
طرفہ سرود ۱۱۴ کہ بجاں در گرفتہ
بس کہ ازاں ز فرمہ گشتم خواب ۱۱۵

کابلہ بر عارض سیمیں تہ ۱۰۱
پردہ درشگر ۱۰۲ تہ نسیم شمال
دیدہ ز گس ۱۰۳ تہ مدہ جاسوس او
غالیہ نوزدہ حوراں بمو ۱۰۴
دامن اندر ۱۰۵ تہ بہر سوکشاں
از دل شوریدہ نوا میزد دم
از قرہ در خون ۱۰۶ جگر دشتم
جوش ۱۰۷ تہ ارب ۱۰۸ دگر م کرد دست
ہیثم افروختہ ۱۰۹ تہ کردم ز آہ
صد خلہ ۱۱۰ بحر بح با غم گذشتہ
ناو کہ غم را سپر ۱۱۱ ساختم
جاں تبنا ۱۱۲ رسا ۱۱۳ عمر ز ذوق
از طر فم نالہ در ۱۱۴ دے بگوش
آتشم از دل بزباں برگرفتہ ۱۱۵
چرخ زماں گشتم ازاں سوختاب ۱۱۶

راشجر ۱۱۷ نازک ۱۱۸ امید ۱۱۹ سردہ کہ ۱۲۰ یایہ ردم ۱۲۱ نواے زدم ۱۲۲ ہیزی
۱۲۳ خلہ ۱۲۴ تہ شاہ ۱۲۵ عاشق ۱۲۶ سردہ ۱۲۷ در گرفت ۱۲۸ کردم

یرودہ مرعابِ ملک سے میں یر ملک بر تہہ رمارے میں
 مال نہ یر دار یار استم سوی لو آئیں جیسے حاکم
 طائر اقبال ہمراہِ سیم تحت ہمایوں ہوا حوا، سیم
 نعرہ رماں دولتِ مرج لقا شعلہ اللہ طول الفت
 مادِ صامتک فتال ار نیم ابر ہوا سایہ گلں بر سرم
 قمری و دُرّاح بدستماں تہہ بوئے کلم رہسُر تماں تہہ
 چوں گر افتاد دران گلسم گشتِ اروجیت نہہ حال رو تم
 دادِ سیم گل و سرسِ سماع لدت روحایم اندر دماع
 کردم آرائش آں بوستان حلوہ طائوس ہندوستان
 رہیں جیس تارہ جو جوڑم ہمت خاک رسل تہہ عسر سرت
 حدہ گلہائے جیس رو رے ہمہ مرعاب ہوا سوسوے
 حال کہ اداں ہمہ سرمدحتہ حرّۃ دیر پیہ در اندا حستہ
 حاجتہ تیجائہ دم ارحق رودہ گرد گریباں رہ ارق رودہ
 راع کہ مالکک نمودہ حرام حدہ و دودہ تگودہ کام
 سد کُتادِ گل و عجبہ سیم ایچودل مدخل و دست کریم
 آب رہتاب رہیں گرد تر چشمہ رجوڑتید حوا کمرد تر

رحمن ز دررم ز سدر دایم تارہ ز مارہ رجوڑم ز حوسل سدہ

خلوتی سرش برق برآمد ز دور
 برکتۃ ۰ انگ۰ مدہ مصلا ۰ رنور
 صبح کہ شد نور بصدقش گوا
 زد و دم صدق بر تو ہوا
 جنبش پاکاں سو ہجر ابر گشت
 چشم سگاں پر وہ کیش خواب گشت
 شب پرہ از گنبد فیروزہ گوں
 رفتہ بہ فروالہ گنبد ۵۳ مدروں
 بوم کہ در رفتہ چو زواں بباغ
 در دسرخویش شد از کور بباغ
 مرغ سحر خیز نو ابر کشید
 ز غم نہ تر ہوا بر کشید
 باد کہ بر لالہ و گل پائند
 رقص کنان رو بہ بحر انہاد
 تازہ شد از ابر بہ ارمی چین
 خندہ زد از یاد ریاحین سمن
 ابر کہ از باد و زان شد تہوہ
 سرخی سرش برق زانق رونمود
 ہنچو مہ سرخ زحرہ ام کہ بود
 شاہد صبح از رخ لعل سپید
 داد حریفان طہر بہ انوید
 کرد سخن رود بریش ہم زناں
 گذشتہ رواں جام صبحی خوراں
 نادرہ بھی کہ ہمہ ماہ در ال
 شد ز درش فرخ و فرخندہ قال
 من بچین صبح مبارک نفہ
 کلم نفس قدس پراں پیش و پس
 ہنچو خروسان سحر صبح خیز
 نعہ ۰ تکریم بر آوردہ تیز

۵۳- فروالہ وہ مکان کہ جس میں کھڑکیاں اور دروازہ اور جالی ہوا کے لیے زیادہ
 ہوں ۱۲ لابل از ان قصد لابل تو خیز لابل زندہ شد از بوی لابل رواں
 لابل رواں لابل بدار پیش و پس

دعوتِ من کرده دست یار	هفت در گسیدگر دمه مار
رفته رن رحمتِ حاتمِ نژاد	مرده دل ار هر دو همامِ مرد
تن که سادستش اتر مدگی	مرده ماتی شده راں مدگی
یم سداں راں علی ریا	حاصِ تقدم و در حرم کسریا
یا فتم اما به مقدارِ حویست	لعمته ار هر چه توان گفت مت
چشمِ یقین مرده حاو دیامت	لقد عمل سکه امید یامت
ریحتم این نقد ملک را بحیب	یا ماگ تَقَلُّتُ سر آمد رعیب
حال و دلم کا حیر میمون شد	سمع سرا یرده گردون شد
کرد سر مرده داناں هر دو قاب	متعلقه مرده حویست آفتاب
یر تو خسر و هواست در یه	صبح مدر دیر بر آورد و رت

خلوت و دم و صفرت صبا و صباح و رواج ریا حین و
 ریا و بیان حال سما عم که رجز را از آسمان با و
 میخوانند و ملائک لیلیک ناں فرودی آیند و رجز
 می افشانند

مربع سحر گفت چو یک ماگ بود لعلک سحر خاک

ورق در رخسار من غفلت ملال

عطلت از آنجا که ز تائیم فگار

رائض توفیق در افشردیا

دیده بر انداخته نقاب دوحشتم

آبر ز دم برخ صافی صفات

گشتم از اندیشه عالم بری

غفلت نکبیه بر آید ز کام

سر که بسجده ز زمین تاج یافت

رو به تعبّد بزمین داشتتم

قادر من کو بفکد سر فروخت

نور حنورم که بدل حرامه کرد

ز آن همه نور که بشباف و زبود

مقتدی من دو ملکه و برده

ز حرم و سوا در اندیشه

فاتح هر عقد زبان

گوش پُر از گفت خدا جلیل

راصی ز سلام ز همه ز ملک

تکیه ز دم بر کرم ذوالکمال

بار و گردیده بخوابم فگار

مقرعه زد که بجوتم زجا

غسل صفا کردم از آبر دوحشتم

در پیش مستم ز همه کائنات

رو نهادم به نیایش گری

پشت توی شد بر کوع و قیام

در دل شرب پایه معراج یافت

فرق تبحر به افراشته تم

در ملکوت علم صدق ساخت

جان بهر شرف رقص چو پروانه کرد

ز اول شرب تا سحر حرم روز بوب

بنده کریم الطرفین از دوسو

خلعت اخلاص بر اندام چسبید

عقده کشا بر عقل و جان

نبمیاں واسطه حبس مرئیل

ز ملک ز در اندام

دهر پر از تالیه سیوده گشته ،
 چشمه خور بُرد زهر خانه تارب ،
 مرد مکر چشم کز آن تابروز
 سایه فلک خاک بچرخ بریں
 جن ملک هر دور شده گوشه گیر
 زان شر به فرخنده که میمون شده
 از اثر نور شریانی شید
 من بچنین تیره شد تا بناگر ،
 جذبه مقصود غنا غم گرفت ،
 دل که شد از سینه بپاکی بروں
 چون قدم از خاک فراتر زدم
 چشمه شکسته آب فیه و زنده را
 جوهر جانم ز دل آگنده گشته ،
 فکر کزین حیرانه فرازم کشید
 دیدم از آن سان شهر ذری برتری
 داد و دلم به به عالی گرا -

دایم دود از تنگ زدن آسوده گشته ،
 تا خن آورد دهر دیده خواب ،
 کرد ز مرقاں در خود میخ دوز
 چرخ شده سایه شین زمین
 وز دوسس هر دوشده توشه گیر
 بوم جوطا کوس بهایوں شده
 مرغ میسحا شده خورشید بین
 رخ بر دوسم از ایوان خاک
 ولوله دل رگر جانم گرفت ،
 بر دمازین تن خاکی بروں
 باد هوا را بهوا بر زدم
 تار نماز آتش سوزنده را
 کشمکش طبع پر آگنده گشته ،
 سو به سرا پرده رازم کشید
 کز سرم افنداد کلاه سری
 کاه سگ به زهره چندی در آ -

ناتوشه گیر ز گوشه گیر ز دبه ز بردم ز زارید

اے کہ مداری جط عتق ارعدا انست اماں مامہ یوم الحسا
 گر روی ایں رہ کہ دریں بامست گر بر ہی عمدہ آن سرمنست
 مس کہ دریں حم کہہ دیں تدم مست ہم ار حام بختیں تدم
 خوشی عوت مداعم متاد ماز تکر حیر مراعم متاد
 یا سچو ریں می تر لرل ردم تکیہ بدیوار توکل ردم
 کرد توکل یو مدرگہ سخن ماؤ توکلت علی الله سخن

خلوتِ اول در فضل تبعید کہ اولش تا بہ تعبیر
 آخرش ال درجہ فی فضیلہ بہ تہجد کہ بہ نہایہ ہمیت
 جہدِ قلب تمام شود و بہ نزدیکِ حق فکر
 روشن کردنِ نور کہ در دل نشاید عین لائقین
 معائنہ شد و باز نمودنِ غائر کہ از دل آہنی آئینہ گشت
 صوفی گردوں جو خلوت است کرد فلک سحہ یزدیں دست
 طرہ ظلمت رسیم ہمار متکفل شد چو لک رہ دار

لا عس لا آن لا سردی لا ماں لا کس

هر نفس تند که رانم ز پیش
 عید قیمن باز منم ایام برو
 و نشمنه کو عید برو به تو گفت
 زخم زبا نه که زند اهل پر
 تن که به نیش از پیر راه میهند
 آنچه مرا می حمله اندر ضمیر
 شرع و طریقه به بیای آورم
 باز نمایم که هدایت کجا است
 من کنم راه منم تو بکار
 بود در اندیشه ام از دیر باز
 حکم پو شیده به بحر انهم
 به خزان را دهم آگای منم
 گرچه همی خواهی سخن کام خویش
 پس که رسید آن جان نواز
 بهر تو ای تخت به به برداشتم

تانم گریزی چو خس از جا خویش
 گر تونه شویش تو دانی میشتو
 بهتر از آن دست که علیه نهیست
 نزد خردمرد بودار جمند
 سیم و درم مزد جراحه میهند
 غیبه درانم ز گزارش گزیر
 گنج حقیقه بیای آورم
 معبر این هر سه ولایت کجا است
 جزد من مو به از کردگار
 کرد دل دانه و اندیشه ساز
 رخ اگر انایه بسودا
 تازه کنم شرط نگو خواسته
 یکا کرد بود بهنگام خویش
 کاس نفس اکنون شودم جلوه ساز
 شرح دهم ز آنچه به خبر داشتم

نه چند نه اگر نه اگر توبه نه بشو نه دشمن نه کنند نه کند نه نزد خرد قیتمه نه
 نه بمره نه آس نه اندیشه من نه دانه و اوین نه از نه حکمت طراز
 نه آمده (۱۳۱۵) این که ازین تخت که برداشتم پیشت تو ای تخت که دادم

بادِ مخالفِ ر۔ یہ کہ حاست
 سرسبز مکتہ چہ ط۔ ستاد
 مں کہ حراتہ رحاں می کتم
 گرچہ صداقتادہ رڈار طیب
 یک تن اگر تہ راصل ر ہرا
 مارکتادم لطیہ دکان
 آن کہ دشت تگ بیاید رید
 دان کہ حوت آمد ظلمدیر ہست
 دارے تلخ ار کور دہر۔ کہ
 تیہ دہ گان را کہ نہ حلوائہ است
 تلخ ز تیریں ہر ہر ہر ترست
 آن کہ نصیحت نہ سزا سلیتس
 مید کہ تلخ مست نہ سرماؤ میر
 آن کہ ہیلہ لعل یرورد
 قیمتِ ایں ہر م پرمایگان
 گرتو حوری سود تو ماتد میوست

حس متواند کہ ہدیہ رہست
 بل چہ کند ر۔ بر طوفاں باد
 بریے جو دہر کساں می کتم
 خلق ز حاستس۔ سختد صیب
 امین سیہ رو کند و۔ حریا
 مرجم دل دارم و دار۔ رجان
 دار۔ تلخ دہم و سود مد
 لیک شکر رحہ تیہ راہست
 ہم لودتس ہر حور مدہ۔ سم
 حور دی کتیز ر حلوائہ است
 سود ہل متیرا رتگرست
 تلخ مگو حرکہ تیر سلیتس
 گشت تیریں کدتس دل یدیر
 دار۔ ر حوتخوارہ مگو تر حور مد
 بجد و مس می دہمت رایگان
 ور نہ حوری۔ آن کہ حور د سوداؤ

لایا باد۔ نا خلق۔ نا آن سریاے۔ نا حرا۔ نا برترت۔ لایر کہ

ملکِ سخن کاں صفیٰ بترسی
 و آنچه کند اهل سخن باد لبست
 که بکرتی بود این گفتی
 من که چنین لوح ابد می کنم
 به نیشخنده امیدم چنان
 باشد که این نامه بعنوان رسد
 به تو و نهش کرده چو ماه تمام
 هر ورقه را که بخواند از و
 اهل بصرمایه زکا نرکنند
 راجه بخود چون نگردد شمشیر
 گر چه برین رنج نرزد و ا
 آن که پذیرد به نیاز من
 و آن که گذر و لبو به دستم
 زان که قبول در و هر کس بجای
 داد چو این حرف را و غم خدا
 زان دم این باد به تندی وزید

نسخه ویر با چه پیغمبری
 معجزه گرنشیه اگر امارت ما هست
 تا نکند گفت به برهان در
 حجت این دعوی خود می کنم
 کا دم من بگذرد از همغما
 و بودم عمر به پایا رسد
 جلوه ده م در نظر خاص عام
 بهره خود باز ستانند از و
 و اهل حسد نهیده جانم کنند
 رنج مرا باز شناسد که چند
 رنج دلم نیز ندارد روا
 منت جان من مرا بترش
 منت صد جان بودن بر تنم
 بخشش غیب است کسان را چه
 زهره که دارد که نهد پیش پا
 بهش خسته پیش نیار و خرید

لا بر برسیه لا بار بست لا آن لا گفت نه به خنده لا آن لا کنم
 نه بهیوده نه جا نیست لا بسوا دم لا از جا بود

آئینہ ہفتہ است مرا در خیال
 گریخت و صف نماید محال
 غیر چہ آگہ کہ دریں سببیت
 کوریہ داند کہ در آئینہ حیثیت
 یک خدا نہ کہ ہاں کردیا کٹ
 گنج دو عالم نہ یکہ مت جاک
 آن کہ حین گنج یک سبب داد
 لعل رُکّان در لُطرت حین کتم
 تائیدہ را بدیتہ آن سحر رخ
 ہر چہ میں از حائثہ مقام بروں
 حائثہ ام از گنج حدائی حم ست
 معرہ میں خشک سے را بکار
 محلہ مریم بر ماں صبح
 حاصل قوسے رقیات عہود
 مایہ میں ارفٹلم مامی ست
 مایہ کہ ادیتہ در و گم بود
 وایچہ مالہام در آید بحیث
 آن کہ ہر دم ترف عام داد
 وجی ہی رالقب الہام داد
 کو ہمہ حسیدہ را د و مسح
 مہرہ لعصر عطا مہر بود
 مایہ نہ کیست کہ الہامی ست
 کے تعلیم و قلم بود
 عب۔ کہہ کن کہ برو کرد عب
 وجی ہی رالقب الہام داد

لاکم این لاکاہ لاکیت لاکاک لاکاں لاکام لاکاہ
 لاککس ہرچہ میں لاکسی لاکار لاکراں لاکراسے لاکاسے
 لاکامے لاکاریں لاکلم لوح محوٹ لاکالہام لاکارآمد لاکارجیب

سازم ازاں ساں بسر بہینچ
 کانچہ مہر گنج بود نا پدید
 آں نمط آرم کہ ہمہ ناقداں
 بازم از اسان خم چوگان خوش
 سکے آں ملک مہر مکنم
 ملک گہرا چو کہ فتم بہ تیغ
 جیہ جہاں پُر ز غرائہ مکنم
 رش تہ نظم کہ بصحرا ہنم
 ز آتش دل شمع خرد برکنم
 در تہ ہر بیت نہاں در نہاں
 بیشترین نکتہ ز سحر تا بہ بن
 چون شود آرا تہ نظم چو در
 ہرچہ نویسیم بسر دایہاں
 تہ نظم ہر کہ دوا دگر د
 نثر سزاں گونہ کشم از قلم
 یافتہ آئین عبارت، نوی

پنج کلید از پلہ آں پنج گنج
 فتح شود ہم بزبان کلید
 فرق ندانند ازین تا بہاں
 کا ورم آں گوہر میدان خوش
 سکے خود نیز بدان مکنم
 گوہر خود نیز فشا نم چو میغ
 وضع نمطاں بہ عجائہ مکنم
 در گہر مایہ دریا ہنم
 بیت بہ پیش ہمہ انور کنم
 تحفہ پوشیدہ جہاں در جہاں
 ز آیت و اخبار را ہم سخن
 از گہر نثر کہ ہم خامہ پُر
 رسد بہ مکنم رہ ز پُر رشتاں
 پس روی اس و ش نو کنم
 کار بہ شعر مہر و شیر ہم
 لفظش آرا تہ چون معنوی

ناقداں نہ کُن نہ نمط نہ کم در تہاں نہ روا رو تیر عطار کو کہتہ ہیں
 جس کالہ بنفشی فلک ہو ۱۲ نہ عبادت

میت دوید دستاں ضمیر
 چربہ در آئینہ گردن جلال
 فوج بنو حمرم رمغانی حشر
 رزمہ دل فلک آوارہ گشت
 ہر مملکت را کہ میارستم
 سر ہر پادشہ کہ مردم سریر
 گشت چو نقد ہمہ قلب آرا
 دد نہ حسرویم تسلیم
 آن رو شہ بود را مدارہ دور
 نور کہ از جواہر نظام رسید
 گرچہ مردم ہر سخی حتم نیست
 حاتم اورا یکتا دم بگیں
 حاتم اولک سلطان زیر
 آن کہ آرام کون ارکان عیب
 گرچہ ملک سخن ارتح گنج
 نوبت حسرو کہ سیح حق نوبت
 حامد و خواہد ساکب صریح
 رو برو شدہ داد ہر سو حال
 خواہد و ما خواہد در آمد زور
 حان جانے نہ سخی تارہ گشت
 ہتر ازاں بود کہ می خواستم
 تاج شاں گشتہ آفاق گیر
 سایہ سریدم رہمہ چوں بہا
 راز کہ در گور نظامی فکد
 عطشہ در آمد مدما غم رور
 کار اراں رو مقام رسید
 سکہ من ہر رشت را شکست
 داد بگیت من اگہ ترین
 حاتم دولت سلیمان سیر
 کتاب ستود عقد تر یا حبیب
 نوبت آن گچہ تین گشت سج
 یہ دی نوبت آن حسرو دست

لا دون لا دون لا دون لا دون تمام پڑھا آحرک پڑھا لا دون لا دون لا دون لا دون
 لا من خواستم لا گتم و تسلیم لا طلعہ لا ایتہ لا حاتم ار

تا بریں چرخ بود برقرار بادرتو حیرت و زمین را بداد
دور فلک بدین زمان تو و آنچه در و سہ ماہمہ زان تو
کام تو در دامن امید باد ملک تو چون عمر تو جاوید باد

در دایۂ ترقیہ ایر جریۂ حکم و در باغۂ ترقیہ ترقیہ

خریدہ بہ قیام نمودار عرصہ برجا در نہادش

کاغذ را با جگاہ مرہمنہ فقہ شہد و خود را چو لہ تیر

چرخ بر امحار غرض زد و ایر سہما کار را نشانہ

تَعَالٰی اَکْثَرُ رَحْمَۃً عَلٰی مَنِ احْمَدُ

فکر تہ من چوں بفکر راندرش یافت ز گنجینہ توفیق بخشش

بخشید و دید و در دولت کشاد بیشتر از خواہش من ہدیہ داد

بلبل نطق از گل غم پرید پردہ غیب از سر کلکم درید

نہ کہ زمین نہ از زمین نہ ترکیب نہ قصیدہ نہ نسخہ کہ میں اسی طرح ہی جو میں نہ
لکھا۔ یہ فقرہ نسخہ اور ح میں بھی اسی طرح ہی اور اس۔ لہٰذا اصلی عبارت کا پتہ نہیں لگا ہاں اگر یوں لکھیں
د نموداری عرض برجاں نمودن ایر کاغذ را با جگاہ مرہمنہ فقہ شہد (تہذیب) تو معنی نکل آتے ہیں برجا
کہ معنی ہیں نشانہ ہفت ۱۲ نہ تقدیر

لے سخی ار مدحت تو سر بلند یایہ موج تور حست سر بلند
 من کہ مرا تکیہ بکیواں رسید دست موج تو ز دم راں رسید
 دیں گبر لو کہ رکاں می قسم ق گریہ در در ستہ حال می قسم
 لیک ترا عم کہ ز جملت گری مار رسا نم بدر جوی سری
 کم جد آں میت کہ گساح رار راہ ترا آب رزم یں ستار
 لیک اس۔ سہ کہ بوشت برکتند از لقب حاص بر یورکت مد
 گریہ سالیست بود در سرا ویر طحات کد تن جرح سا
 سہل بود تا کہ ز رو۔ بر قیاس رآت گل من یہ توان کرد اس
 لیکن ار آعار عمارت گری داو تن از نام تو بیک احقری
 تا جو شود لغو۔ ہ خاطر یسد مادر آرا تن مامت بلند
 شاید اگر مرحمت ما دستاہ جرأت این سده نہ گیر دگاہ
 کایہ مرد در زہ سحر تیدیتن عرض کد میتی حال جویتن
 تھمہ کہ مور۔ سلیمان برد عمو سلیمان مگرد۔ راں برد
 ورنہ یہ اندارہ دہد حاک را کات دہد خیمہ اہلاک را
 جوہر تو رندہ حیر۔ موج کدود خسر و مسکیت یہ یار و ستود
 وصف تیوں در حدانیتیت طبع مرا نہ رد عاییت نہیت
 لایر لعلوت لعل دل لعل دل
 لعل دل لعل دل لعل دل لعل دل

خصم تو در رزم بہ مردار خوار
 گشتی بر محبہ قصہ علم
 گر نکرد تیغ تو خصم ہم نژند
 ملک تو معمور و محالہ خراب
 دزد و بیدر ز رفعت نہ خیز
 عدل چو موہ تو ز راہ دلیل
 تا تو با نضاد سرافراستی
 محبت عدل تو تا جوش کرد
 را بہ چو خورشید تو از فیض نور
 نام بزرگان کہ بعنوان نوشتی
 بس کہ دود چرخ بہ گندگی
 باد برد گر ہمہ افلاک را
 ہر شہ روز کہ در آید بہ پیش
 تیر فلک کو لقب علم منو سکا ف
 دیدہ ز بون دادہ و دل فرد کار
 تیغ کہ از تیغ تو گشتہ و لم
 بر جہد از خوار چو ز آتش سپند
 چشم تو بیدار و جا نہ بخوار
 کردہ چو شیر از آتش گریز
 نہ کن شیر کہ زنجیر پیل
 کردہ ہم آتش و آب آشتی
 چنگ نہ دن ز ہرہ فراموش کرد
 دیدہ نہا نہا فلک را زدو
 از تو چو تاریخ بیاں نوشتی
 تا شہ ہی سابقہ بہر مدگی
 تخت تو بس مملکت خاک را
 عمر ہمہ کم شد و زان تو بیش
 گرد قلم جہد ثنا تو بافتی

۵۲ اگر گرگ پڑھیں تو چنگ دن کہ معنی پنجہ مار تا گر پنجہ شیر مار تا ہی نہ کہ گرگ اور اگر ز ہر پڑھیں
 تو چنگ دن کہ معنی چنگ بجا نیک ہو نگہ اور بوجہ دن کہ محبت عدل کا مواخذہ در سہ ہوگا اور
 یہی صحیح ہے کیونکہ دوسرے شعر میں بھی اجرام علوی کا ذکر ہے ۱۲ ۵۳ عنوان تاریخ میں مقصود بالذات امور
 درج نہیں کہ جاتہ بلکہ وہ تہید اصل مقصود کہ لہ ہوتی ہے یہی شعر کا مطلب ہے کہ مورخ کا اصل مقصد تہیری
 تاریخ ہے اور اگلوں کا نام بطور تہید ہے ۱۲ نہ دید

تیج تو در معرکہ مالک رقاب دات تو در گرد و عا نو تراب
 شیر فلک شہ زخمیہ بر تو نقد طغر در گرہ تیر بر تو
 ماوک سیدیت شدہ کفر گاہ ہندی محاسبت ایمان بیاہ
 صفت سیاہ تو سرور مصاف ہم سدا کسدر وہم کوہ قاف
 مسترار ہست تو سرور بر سطح کس بدویدہ نوحا حرا سطح
 تیج زمت ہمین مار و درار نوشتہ شجر موت نواز
 سحر اگر کردہ موت عرور موت او مانگ دہل بدر دور
 موت تست آن کہ مانگ ملد علحدہ در گمہ گردوں مگند
 راہیں تو سگ چور رتد دیم وز الیہ تیر تو ستد قاف میم
 تیج تو کو کا تجرہ اہست برتیں مدحواہ تو مت دید است
 چوں بے تیر تو بر آرد لوا مرجع نہ صد میمان ہوا
 سہم تو گر فلک آروستا لررہ کند حرج چو دریا بہ آب
 پیرہ تو دیدہ آنخرم رود اریہ گوری سپر کدود

لامادت نامد دے محاسبت شہ موت کے معنی علاوہ اور جہوں کے ہمارے کے سکدر کے وقت سے
 میں وقت موت کتنی تھی کتنی سحر تحت بیتیں ہوا جو ماہاں سلو قیہ کا ٹیٹا اوتاہ اراں تھا تو اس پر خالوں نے حاد و کرا
 میٹوں نے میں موت کی موت کے علاوہ جیتے وقت کی موت بخالی او یہ مشور کیا کہ مادساہ کا انتقال ہوا اس جس سے حاد و کرا
 ایسا کام جیوڑ دیا او مادساہ جو اس طرح سے سخت بیمار ہو گیا تھا سدرست ہوا ہوا تو اس جتنی میں ناخوین موت بھی موت تھا
 اور میری دستور ہو گیا یاچ موت سحر کی طرح ہوئی میں جایزہ امیر حسرت رحمہ اللہ طبع فرماتے ہیں کہ میا دوت سکدر ہوا
 سہ اردے تند و چ سحر ہوا سحرے ۲۱ سال سلطنت کی آدھ شہ سحری میں فات مائی ۱۱۰۰ جورد ۱۰۰ سجد

بنا بر شنا رفتنانی بخاطر خدا یکبار بر زمین و زمان

ناتوان بر زانو، و کلید از زانو، و فتح الله له خیر الیهموا

والا ضرر لی الا سلاق

وزن ز زر بر دو شمار از دم
دامن کسار پُر از زر کند
کوه ز را ندر خم هر دامن
میوه خشک نبت بود جگر بهی
ملک ز تو یافت هر پروردگی
قاعده ملک تو بنیاد دین
بخند ترا بهم سعادت به کیش
چتر سیاه تو بهشت پاک باں
رایت والایت ستون سپهر
کنگر قصر زده بر چرخ تیغ
نام تو لاجل شیاطین است

۱. بزبان تو وکیل کرم
بذل که خورشید منور کند
لیک افتد از چو تو کوه انگنه
بیخ نما که تو آبش دهی
ملک در آن بر در تو پر دگی
قائم تخت تو گردون نشین
رو ترا آئینه دیں به پیش
بر سر دلیز تو شیر و شاه باں
دامن چتر تو ز بر کوشش مهر
کله بارت شده بر اوج منع
بام تو معراج سلاطین است

عھو چو در پستس در آید بھوج	تعلہ چمتس چو بر آید باوج
تاب کہ آر دھش راتاب	گر نہ چیمہ احاس آاب
کر و حوالہ نہ کرم کار او	اں کہ گر نہ یز کردار او
حلق ار احاس لغارت گری	حمتس ار آفاق لغارت گری
تستہ سواد ار بھوج ہندوستان	ار کھن کردہ جہاں کو تہاں
ہم توداں بھلہ کہ کتر دہ	نیت یتیا پستس ار رردہ
داوہ رر اما تراروہ	رر دھتس لے ترارو گرد
ستن متن کماں یا نہ تیغ	برہمہ کس دست کتادہ چو تیغ
ہر دہ بعض ار یہ یاسد کم	بھر بھو دتس برسد قہر ہر ہم
چیمہ چو رتگی افروں کد	چا تسی بھر سگر حوں کد
حوں کرم ار گواریدہ داد	بہر یہ کہ تہاہ ار کھ ماریدہ داد
در ایل جہل دہیں کریم	دلش ار اں متس کہ سجد سلیم
صامت مطلق ہمہ یکسر دہ	چوں لفظ داد سحور دہ
میں تہر بمانہ چو تہر ملد	لاحر متس ریڈ دل مدحت لید
ماد فلک مرتہ چوں مام حوین	تالہ ار مانہ اکرام حوین

لا کردہ لا اتارت لا بھر چو لیس سود لا چور دھوود لا رال

لا محنت لا مام لا نہ تہر ملد لا ر

مثل ندیدش فلک از خوار بهم
 و ویم او در همه عالم هم اوست
 سلبت کین را چو بتابد لیس
 هیتش اربانگ نند بر پهر
 و غشش صد مدد به عالم زند
 و ز گمکنیزه بخرج حرس
 خنجر او نام کیاں کرده حک
 روشن از آن اختر عالم فروز
 شکل کمان بکد شهر یار
 بلیش از پیکر چو بید برگ
 ناو کرا و چو بعد و باز خورد
 زیور او آهین خشان اوست
 زیور شاهان دگر ز تویم
 عکس محواه آینه یسیم را
 از شرو بارگش هر زمان
 برد را و بودن گردون مقیم

خوار چه کز آینه و آبر بهم
 و به از و کس طلبد آن هم اوست
 در جگر خشم خلد مو به پیش
 آبر شود چشمه رخشان مهر
 مشرق و مغرب همه بر هم زند
 چرخ سیاه افتد و خنجر
 همچو یقینه که کند دفع شک
 خرد و نام و ملک نیمه و ز
 نون خفیه و بتاکیه بر کار
 فتنه پرورده بجلا بر مرگ
 هم بدش عین کشد و دو کرد
 رشک را و خنجر بر آن اوست
 یازر چه دائره همچو میم
 نقطه محو دائره میم را
 خنده پر وین همه بر آه
 جرات سفله عطا کریم

نادر دوم ز طلی
 نادر عطا کریم
 که ۵۲ سیاه بالکسر پیش افتاده ۱۲ زه رف

آن سحر آرم کہ حیاں کم بود
 آن بہ لقت پیدا دیں را علا
 تہا محمد کہ ستائید را ۔
 داع بہ ماصیہ سرکشاں
 کارش را اندیشہ مردم برون
 نائب دہماں ردیر کردگار
 معتمدش قاہر حوں حوارگاں
 لشکری و ستہری از دیویر مراد
 حامل دولت رس را بود او
 مایہ امید سر اگلہدگاں
 خلق کہ یوید لعل بہا ۔
 ظل تہا آمادی ہر جاہ شد
 راہل ہماں بس کہ قلم برگرفت
 نوم شد آماد عرب تا عجم
 سکہ اولست مدولت طراز
 جمعہ کہ آرا دی گیہاں شدہ است

در حور بیج ستیہ عالم بود
 کو بجاں دادہ را احساں صلا
 کرد قوی تیج رسول خدا
 تیج رہ تارک تکرکتاں
 خودش را اندازہ خواہش فروں
 خاں روری رکب گنج مار
 حمزہ س مرہم لے یارگاں
 لشکری او دولت ستہری رد
 تہا حواں اہل او بود او
 سایہ یرداں سر سداں
 لے حرامد رطل خدا
 ظل بہا لارم دیرا نہ شد
 ار کرمت عقل حوں در گرفت
 حاصیت نوم بدل گست ہم
 حطہ او مات ماہک مار
 حطہ تہا است دروزاں شدہ است

اوشہ از ملک بسامان خوش
 دودہ ولایت بعلامان خوش
 مفتخر از دہ بعلامی منم
 خواجہ نظام سہ و نظامی منم
 چوں نظر جہت شش گشتہ یار
 بنیہ مرا حاجت آموزگار
 بار خدا یا برضا سہ خوش
 خاص کرم کن بقا سہ خوش
 تاکہ سعادت بمن آر و پیام
 دولت ازاں شاہ رسد با غلام
 چوں دہی از نور مراد ش نشان
 پرتو آن بردل خہ و فشان
 دعا سہ پرتو یار سلطان اسلامین
 سہ ہوا

متعالی علما دنیا والیرنہ اولاد بی بی تہ جہا لہ منصور

صا و عمر اعدائہ بجرۃ الترار باوام طہ ارا لہ

خوش کہ از ہم ہوا سہ خوش
 باز کشادم بفلک با سہ خوش
 خانہ عطار دہن آورد و
 رفہ ہم کہ بخرہ کہ بمو
 جہنم از دہن بلم دہم ہر
 او قلم خوش بدستم پرد
 مہ سزد اکنون بلم را حریر
 چوں قصہ حق ہر دم زیر
 ہیں کہ نہاں خانہ جاد و فناں
 باز کشادم بہ کلید سہ چنان

تابع قال الله وقال الرسول	کنکارش شروع و اصول
تسرع اگر عین ناستد شرس	عین ترعیت طریقت درست
حلقه حق معرفتس روشست	هر حقیقت معرفت این دست
بر سر او حیت کلاه سری	هم تکبیر هم سر ریاضت گری
دیویش و ملکه عراریل سور	رست عصا ستن چو تنه ای رو
قطب دگر گویا گنج گاه هموست	زیر فلک قطب ماه هموست
در تده پیچاده سلک سلوک	د نظر او رگد او ملوک
زده حاوید شد از مرده بود	بر در او هر که ارادت نمود
تافته دست ملک الموت را	قوت او برده ز من قوت را
من که دیو است مسلمان شده	درش هر کرم او حاش شده
حاکم دست کوری دل را شد	ما و دست تری گل را شد
وازی نه بیماری دلهما طیب	ازین گمراهی ها بهار قیام
رشته سنج رگ حاش شده	دل که سر رشته دریاں شده
موم بر مومار سر سود هست با یک	نیکو سر بر بدست گشت خاک
ترک او زوده زده از خدای	داده هر سر کلمه حرج سا
بر کلمتس با بر هواند گره	را بر تاشاں کلمه او

لے پیچاده کہرا دنی قسم کایا قوت صی صی معنی طاہرہ را ما را کس را مرد و دل زبرد لاہر
 ز کردہ رسو دہشت یک کردہ رسو اس یک شے ترک ٹوٹی ٹوٹی کہ صحن کو برت کتے ہیں تہ طوف کسارہ گوئی

لغبد ایاک طراز علم
 راه رود که بطریق صد
 سیرت میبوشد بدین پروری
 چون دم البام زده کام او
 عیب در آئینه دل روشنش
 چشم یقینش به شمشاد غیب
 عصمتیان حرم آسمان
 گاه بیانش زمانه که هر
 چون هوا برده دودست دعا
 بهر دعا که شود که رود بر فراز
 دست در فکند فلک را بجای
 نطع فلک به چو زمین خاک او
 ثانی خورشید بر سر زمین
 در چین روضه قدس خرام
 بیت مقدس شده برج دعا
 گاه وضو بر رکعتی مست

فاخلع نعلیک مقام و دم
 رفته قدم بر زدم مصطفی
 نسخه دیر با چه پیغمبری
 نایب وحی آمده الهام او
 آئینه از موم نه از آهنش
 در نظر او همه صحرا و غیب
 جلوه کنان در نظرش هر زمان
 بر بخشش چون گماں بر شکر
 گشته هر نگشته کلبه بر سما
 در که و بیه که در نه چرخ باز
 داده بروں گوهر پنهان غیب
 شیر فلک آهو سفر اکرا او
 ثلث سعدین بحال رخ بریں
 بر شرو منقصدش مقام
 رکن یانی شده کنج صفایش
 گاه نمازش زیر عرشش دست

مادیں مژدہ دلم خوش نص قزوہ ہم میر تو ماتی دس

دریج دریا ابرار و سحاب آبدار نظام جواہر دین

فرید عقد لقیین اضاء اللہ تعالیٰ فی سلكہ المقربین

کالہ رشتین بالنور المبین

ہر کہ ردل دامن پیراں گرفت گنج تقاریں دہ دیراں گرفت

ماصیر ہریرہ تہا ست نور ملکہ جا دست روبرہ صو

ماصیر ہریرہ تہا صیاست ملکہ یکہ ارصعت کمرایت

جیتہ حور تہا صیاست ملکہ میں رانطر تس کیمایت

ایں کہ مراہست سحادر وں فقہ معانی رہا ست بروں

ے رحو دایں ملک ابدیستم اطر بر معم خودیا تم

تج ائم قطب حقیقت نظام حصرو میخ اردم یحیی العظام

آں ولایت تہا سلطان یاہ دوختہ ار ترک دوعالم کلاہ

ریرگیں عرصہ ملک حرم حطہ ہالی رسم حاش

دادہ دل اریر دگیانت خلاص یافتہ ارمایہ ارحاص

از پی آں بام که گرد و کُست
 هر که بفکر اک تو کرد اعتضام
 قلزمِ رحمتِ تویی از ^ن به نیاز
 هر که طرازِ تو بر بار و نهاد
 برهنه گردانِ قیامت بدوش
 سایه خویش آنکه نکردش ز شر
 تا چو بسوزیم در آں آفتاب
 از عمل خویش نذارم امید
 رو به بام کن که تویی پشتِ بان
 این همه گستاخی ما بگره ناه
 تکیه چو بر منبر خود کرده ایم
 قوتِ ماده که پناهنده ایم
 من که بجا تشنه جو ^ن به توام
 گرچه تو بچو نیست کنی ^ن به راه
 خواشم آن ^ن به که خواهی غریب
 آرزویم ^ن آں که بروز شمار

گوشه فترکِ تو مارا ^ن به
 کرد بمعراج فلک را بکام
 کز تو نمازی شده هر ^ن به نماز
 نقدِ دوعه ^ن به الم بهتر از و نهاد
 گنبدِ زایل ^ن به کرد ^ن به حله پوش
 داشته از ^ن به خورشید ^ن به شر
 خود فگنی سایه بر اهلِ عذاب
 بر کرم ^ن به هزار عثمیه ^ن به
 هم دل داده بکرم ^ن به هم زبان
 زان سبب ^ن به آنکه تویی عذر خواه
 غم نخوریم ^ن به ارچه که بد کرده ایم
 نعمت ^ن به بخش ^ن به که خواهنده ایم
 خسروم ^ن به آسگر ^ن به که توام
 لیک ^ن به که ایان ^ن به گزارند خوا ^ن به
 کار زو ^ن به بنده رساند بجهت ^ن به
 فزوده عقوم ^ن به دهی از کردگار

لا ا ^ن به لا کردار ^ن به نزدیک ^ن به ما ^ن به نه چو ^ن به لا پُر ^ن به نه کرده ام ^ن به نه غم نخور
 نه کرده ام ^ن به نه باجو ^ن به نه دهی ^ن به نه نیز ^ن به نه آرزو ^ن به نه آن که

ار تو صلا۔ نہ ہے است آمدہ	یست مہمانی ہست آمدہ
غزہ ماہ از جم ارد بہ ست	طرہ تمام ارشکں مو رست
ماہ لطق خدمت جوں ہلال	تمام مدح صحت جوں ہلال
صبح چو طلعتش ر سحر تیر یابت	در پ تیر ار تو طاعت تیر یابت
ردہ رگیو۔ بہ تو مت تار مو	ور جو بہ تو یابہ گل آرد
خلق گلانی ر گل رنجیہ	تو ر گلانی۔ گلہ انجیہ
لعل تو گنجیہ۔ ر رعل کتاد	حیثم تو در دارہ احسان کتاد
از لب تے علی صدر حاست	حان مو اں کدو نیس سحت
ہر قدمت عمدہ ہر دوسرا	ہر سحت عارں دجی حد
نام تو ر افتد دوم یا یہ حاص	مامہ یارم ر تو ما احتصاص
ار قلمت یا مہ حرب صواب	حائرہ ان علیا حساب
یر تو تو متعل راہ ہمہ	طل لولہ بہ تو یابہ ہمہ
خادم نہ محفہ تو ماہ و مر	آخر ہم مسعود در اں سیر
دین تو یر دان ر ملک ساحتہ	تو ر گیکم علم اوجہ
رفتہ رفتراک تو ہر بدست	ار جیر دورج۔ سو ہم ہست

راہ مال یہ حیثیت معروف ہے کہ امام ۱۲ اصحاب کا اور ان مال تمبی صحابی ہیں اور دو لکھائیں
 ہجرت یہ ہیں حضرت عمرؓ خطاب کا لقب جو ۱۱ صبح کہ وہ کہہ رہے تھے کہ رگلانی گل
 دای ۱۰ سو اں ۹ دوم ۱۱ امام حارم ۱۰ ہر

بار که پشت فلک از و طعنه خمید
 بر سر خود کرده بدین سوچید
 یافته تشریف نماز از حرم
 آمد از آن گونه نمازی قهر
 از من و لاله آن بوسه تان
 و آدشانه بکند و دو تان
 آنچه ز سر حشمت مقصود بخیت
 نیم کش خود با بو بگر رنجیت
 دور کز آن ساقی به جور بود
 عدل عمر نیز در آن دور بود
 ز آری تاج که دما دم رسید
 قطره بر آن ابر حسیه هم حکید
 جام شتر به که به نیم خورد
 جرعه آن جام علی نیز خورد
 بردگراں داد از آن خم نم
 تا به نمی شیفته شده
 به شده مسد از کرمه میکتان
 بود از آن باده به خسرو رسا

تو به هم در مخاطبه جز نبی که بنا به هر دو عالم

از نور نبوت به و نور آدم از نور به او و کریم

که کافما به کلام الله از کرم و کریم به او نشا به

کافی و حکیم که عدل جان را از آن به طبعه انانی

به سخنه گنج خدا را کلیه گوهر آن گنج تو کردی پدید

زانو ز بر سر گردون برین نثاروا نثاران رسید فلا نیز بُرد از کرمه بیکیان

کرد یا رحمت عیسیٰ در ر
 چون قدمی بر ترازان زد قدم
 بس که درون رفت در ایوانِ ا
 تند مکانی که مکالمے بدست
 گم شد ازل سال که رحمتیں د
 تن شد تن از ہستی صورت ری
 ہار ہمہ سواست ہمہ حالہ حیر
 بیج ہمت چوں رہمہ سو سود
 گشت جہاں دوی از حیم دود
 دست بدر ویرہ مقصود دست
 ماطر دیدار یہ حدیدہ گشت
 یافتہ میں اندر حق یقین
 ادہ یقین دیدہ جمالِ عرب
 دید و تید ایچہ گمچہ ہوس
 حرف شراشد چو را حمد خدا
 کرد مار رہ نہ نیار رہ تمام
 لاکھ و لاکھ ام رہ شدہ نہ احساں نہ سحر نہ ص نہ ہمہ

چوں بهنم خانه بهنم ز شمشیر
 کرد چو در بند مشتم شبار
 بزه در افتاد بجو لاش
 ثور که بدگوهر بر پریش یار
 خاسه و پیکر ز دل نه نفاق
 بر سر طای چوں دم فتنه فکده
 شیر نسیم بوس براق چنان
 در تیه آل ابرو جواهر نثار
 سنگ و را کرد ترا ز وسوسه
 گزدم جواره ز دم گوشت کرد
 قوس چو خبر به پیش کشید
 روضه بزار چو درود آوردید
 دل که از چشمه خورشید ماند
 حور که دریا به کفش را پدید
 کرد سبک پای به زکری بلند
 رشته ز تار زحل را گرسنه
 لرزه در آمد به شتابت
 خواسته که قربان شود اندر ریش
 بار گهر کرد به پیش تشار
 سود و ور خار بیا به برق
 گشته به سپهر از سر طای به گزند
 از بن دندان شده سبله کنان
 سبله در سحر ده در آمد ز بار
 زان که بمقدار ترا زود نبود
 خار خود از راه بیک سو کرد
 سهم سعادت به پیش کشید
 بز بزمای شیر فرود آوردید
 زمرش از چشمه رحمت نشاند
 تیش زنه بحر بسویش دودید
 بر سر عرش آمد و کرسی فکند

له حکله سابقین نه فلک ششم کو فلک ثانی ثابت مانا هواس که نه ثبات کا کانیه کتاب بلغه ۱۲ ز با - ۲
 ۳ درون ۳ دور و ۳ بهار ۳ لازه گو ۳ ز گو ۳ برد ۳ برد ۳ یعنی
 فی الحال و فی الفور ۱۲ ز خور

توسد آید خورش از بهشت باغ

را آتش خود نه کرده را کرد دایع

قرده رساں گفت نمزده یدیر

کاورد آهنگ لغزش از سریر

شاه رسل خاست بدین اتفاق

سرق صفت حسنت به بیت سراق

حریر کله است راو - خج سر

چیر سه کرد را سر - به سر

ار حرم اول که شد ابد حرام

برگز قر به بیت الحرام

واں حرم قدس چو دایس گلند

نور در اقصا - به مقدس گلند

چلوه نمود استب آں محترم

حانه سحانه رحیم تا حرم

گنبد دیگر که اراں حامنود

بر بر مسجد - قطع نمود

یک تنگ اراں بوی که بزدانت یا

چار کرده کرد در با آسم بجای

یس - یک حلق آں را هوا

نکرده ماه شد آں شسوا

مرد یک جیم قمر در نور

ماحد ارسیم قمر کرد دور

حامد که ترخه به دیگر همداد

تیر قلم شد بختلست نه همداد

چون بختلست سوم حاصل گشت

مختب به ره رفاه گشت

تا چهارم ملک آرد شتاب

نور عطیده سحاک آفتاب

حون علم اداحت به یجم رماط

ترک ملک وقت سلسل ساط

در شتمن حانه خدمت گری

مده به سیم شدش مستری

لا تاس

لا آخورد

لا رف

لا معری گوشت

لا تابیہ

لا حوادیس

لا کرده

لا رفقت

لا قدس چواد

محرکہ دال آخرش خواہد نثار بر سر پیا ہے دلی پانہا

نیم شیشہ کال شیشہ گردن غلام
 کرد بدولت سے گردوں خرام
 ولولہ در عالم بالا فستاد
 تلخہ در گنبد والا فستاد
 نہ تن و نہ ہفت ہنم خاصہ مند
 ہفت و نہ خویش پیار مند
 ثابت پیار و ریں انتظار
 ماتہ زیریں و دریں بہ قرار
 حازنِ حبیبہ نول بہ سکوں
 گاہ پروں آدو گاہ ہے دروں
 روضہ بر آؤ در غبارِ بخیر
 ساختہ جارد بن کیسو ہے حور
 خوربرہ داشتہ چہ شرم سیماء
 گشتہ ز دیدہ دُر ز افشاں براہ
 سدرہ و طوبی سے برے چٹاں
 سجدہ کنان در شب قدر ہے چٹاں
 بلبل طوبی لے کہ نواز و بسند
 زلف رادرس میں و میسجاف کند
 در حبس رہ آؤ قدم کار زد
 خاستہ آؤ بس طائس بکار
 خواجہ چہ شمع بہ شہستان نور
 بائچہ بالا ز دہ طاکو میں وار
 پیشکش آؤ در برانے شگفت
 کاشش آں پیکار تہ و و
 طرفہ ہما سے کہ پراز نور و شمع
 کزد و جہاں کینک میدان گرفت
 یو بہ خوش از عالیہ حور و شمع

نامہ زنگرت نامہ ستارہ نامہ برآوردہ نامہ دم نامہ ساختہ
 نامہ شمع نامہ کدناں نامہ کو نامہ ابراں

جیتے ہو رتید یکہ قطرہ ہے

ارو بہ او مقررہ لوں واسطہ

برست کر او۔ گیسہ حسرت

ارکت یاسی ہم بدست

تہا لوجہ لہاں حوش

دہلتا۔ لورہ رزمی

حاکم دست مرثیہ حاکم

مع مسحاہ تیسیم بدست

بر در اوکت ترا مالوس

مرثیہ حاکم سرکے ہر او

ارعتاں ساگوس و

گسور و نور و دھاتس ہم

ارک اویم۔ سرمدیل

گرچہ کہ یوسف مک کم بدست

مردہ او صحرایاں حلیتس

یتیم ارکالہ آدمی

آدم حاکیت چہ لاں گرفت

حاکم نے ارمانت مردم بدست

حیرت کہ دور است آما بوس

باد ہیبتہ روہ ماسوے او

نعت و معراج سلطان الانبیاء کہ قلب عرش مستور و

اوست شرف قبۃ فلک فرشتہ پائے او احمد ہے کہ

الف باب و اش و اوند تا برکنگرہ اسری رہت باستان و

لا کیسے ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

کرده و کیلان قضا و رخنه ، هم بقدم سبق حدیثش در ،
 سخنش صفا لـ مسلمانان ، حاشیه نامه ربانی سر ،
 درس شریف کرده ، بنامه ، شیر خرد خورده زام الکتاب ،
 عین عنایه عطا ، به کریم ، دال هدایت ، بره برقیتم
 عروہ و ثقیف کف ، نور او ، جل متین نسخ ، منشور او
 هشت ، کشا از کرم و هفت ، بند ، بند و کشادش سزا ، سپند
 پرده کش آمد ، شوریده کار ، ضامن آمرزشش آمرزگار
 بار جهان بر دل آں نازنین ، سینہ چنان ناز کرد ، بار چنین
 نامه که آزادی خاص ، مقام ، کرده بتوقع رسالت ، بمقام
 شاه ملک جیشش جهان جو دوا ، شمع جهان تا بفکد دوا و او
 ابلق ایام در آغوشش ، زاویہ فقر تفاخر گرش
 تیغ کشیده ، لم انداخته ، فتنه ز متغیش ، لم انداخته
 زان و قدم کرد و جهان پیش رفت ، گرچه پس آمد ز همه پیش رفت
 پیش رو قافله پیشش بین ، مرد مکر مدیده عین لقیه بین
 ماه دو هفته به پیر جمال ، یافته از بیع مثانی کمال
 مهر ز نورش بفکد ، پازده ، صبح ز مهرش دم بالا زده
 زامشور ، هشت گانه جز ، و طبقات هفت گانه دوزخ ۱۲
 زامشور ، زامشور ، زامشور

کارِ کمویم کہ جیساں کس بُدو آجیہ رتومی سزداں کس بدو
 کاجردم کاجرم آید چور و ر تلوئے حان شودم سیہ سور
 راہ جیساں برکہ چوار خود توم ماترب دیں محمد روم
 نعدہ اول نکی ملین کہ ملیکہ ملکہ ملکہ اوسہ

سیدامی امین کہ فلیکہ فلکہ فلکہ اوسہ
 بدرِ انجمنِ انک لمن المسلمین بارانِ حرمہ ما ارسلناک

الاحمرہ للعالمین

حج کہ زین ساں عجب آراستہ ہر رسولِ عرب آراستہ
 احمد مرسل کہ نوشتہ حمد سام و یوخم ہم
 فلک ارمام محمد میقم ہر دو جہاں در حدیثش دیم
 گوہیں بزدہ یجوگاں خود عرصہ میدیش ازل تا ابد
 موج بحرِ تیش رد ریائے نو ششہ ساطعہ و رقتہ دو
 ہستی کوہیں دریں یرد کہیت دزدہ چہ آگاہ کہ حور شدہ حیت
 راں ارلی مکتبہ و اتمی لقت عقل کل آجوتہ لوح ادب

لا برد لہ معنی اضطراب لا روم لا حرج کریاں لہ صفت آن
 لا برد لہ حکمتیں کہ لہ شست

چون تو کشادی در جاویدیم
 گنج گشاده کن در اسم بدہ
 از ہمہ گماں سوسے تور و تافتم
 سهل بود عقل چہ - نجد مرا
 در لب من نہ ز سر خوان خویش
 نعمتم آن گاہ رساں بے قیاس
 زین تین روزی خور عییاں گراہ
 زان ہمہ شیش کہ ز تو سوسے ماہ
 نیز قوی کن بدلم این اساس
 آگهی از ہستی من چوں تمام
 مصلحت آموزت نشاید ترا
 من کہ بوم کرد دل شوریدہ را
 بندہ کہ باشد قد ز خاک پسہ
 علم تو کو نقش طراز من
 خسرو مسکین ز دل تمنہ
 وز رغرض پرسد احسان تو

کہے بود اندریشہ نو میدیم
 خواہشتم آموز چو خواہسم بدہ
 تاہم - یاہم چو ترا یافتم
 در کف امید چہ گنج مرا
 لقمہ باندا زہ احسان خویش
 کم دہی اول دل نعمت شناس
 دور کن اندریشہ کفران نماہ
 گر چہ سپاسش نہ بیازد سہ
 تا بنوم در رہ تو ناسپاس
 ہستی خود را بتو دادم زمام
 دار براں گونه کہ باید ترا
 کن کن خویش برم یا خدا
 کہ بود آگاہ ز راز اسہ
 حالہ من بہ زلفش روشن
 طرح بہ یلیم رضایہ تہ فلک
 حاجتم این سہ ز غفران تو

زا کہ بود امید ز گنج ز گراہ زہ قدر
 زہ کو زہ مندہ زہ جوشم

آجیہ ہر مصلحت کا یہ مس دور مدار ارمن و کردارمن

تا مدہ وصل تو ماراں وراح کتہ کس برند ہریم ستاح

تحم عمل دہ کہ سکارش برم ابر کرم نخس کراں برحورم

گستہ اران ابریز آوارہ کس گلتن امید مرا تارہ کس

آن عمل سخت کہ ہر گشتی بیت تو آرد رہید میرتہ خی

چوں حساب عمل افتد شمار حکم بدستور رعایت یار

حرف سیاہم کہ دمال مسست سلسلہ گردن حال مسست

اررتہ م عمود لم تا د کس خط امام دہ و آراد کن

مناجارت ہوم در ترصدیدہ امیدوار بر فضا۔

قضا رہ ربانی و توقع بنعم جاودانی از عطا رہ عطا

سبحانی تسلیم کمان خلق بہ خوش بقبضہ ارادہ بہ تقار

کونین کشیدن سهم سعادہ بہ از کیش صاحب قار قوسین

صلی اللہ علیہ وسلم

اسر تویر دامن امید ما در کرم نعمت حاوید ما

لا مل لا وار لا کونم اران عدل لا آد

امان بخش مسرگم دن کسرا از اتر و با نه کسرا و

خواتر و سر مملو چه بقا ز دل دیو کسرا

از من و از طاعنه من به نیا	۱- به بنوازش در خود کرده باز
گر نه نوازی تو که خواهد نوا	نفس مرا که به سزا سگدا
ره تو ثنائی که تویی رهنا	گم شده گانیم درین تنگدانا
طوق ده از سد لاله کوثرم	گرچه بزنجیر درکش در خورم
تا زیل آس سو به گرایم به لیم	ده به مرا طم قد مره تیتم
دیده از آن نرم ترم ده ز شرم	در ره اسلام دلم به نخبش نرم
سرمه سپیدم ده از انوار خویش	بیش من تیره شد از کار خویش
بدرقه ده که برایشان زخم	دیو به ابنوه و پریشان نیم
فریبه دیو درون من سر	این دل آلوده که خون من سر
تا کنم از خویش بسوی به گریز	در ره خویشم رو به نخبش تیز
نفس بون گیر ز بونم گرفته	زین دم غفلت که در دلم گرفته
کاهو سر من باز به زین ملنگ	تو به به بیم چنان ده بچنگ

ناوز ۲- هم توانادی که توانی نواخت ۳- جز تو نواز که توانی نواخت ۴- هم توانادی که توانی نواخت
 ۵- طبقه دوزخ جمیع درکات ۱۲- تا که بداس سو به ۱۳- ابنوه پریشان ۱۴- تنیم
 ۱۵- از زین ۱۶- در ره خود در کشی

فکرت بازو بہ تورہ میت حر تو کس ار سیر تو آگاہ میت
 خزانہ تو رہاں را کہ تو آمد ہما د ہ۔ بہ ہوتیت کہ تو آمد کشاد
 رار تو رہاں نہ حراں ستہ در با حراں میر تو رہاں ہ ہر
 وصف تو ز اندازہ دست تو رہاں کار تو را دیتہ مردم نہ در
 حکم تو را در ہم این نہ درہ رستہ در از ست گرہ سر گرہ
 ہیچ کس ار ہیچ کندت نہ رست حل تھا رہ تو کہ یار دوست
 این ہمہ بدان کو اک نگار یک گریہ را نہ کشاد مار
 گر ہمہ عالم ہم آید تنگ نہ ستودیا نہ یکہ موہ لگ
 حملہ جہاں عاجز یک یا ہو وا نہ کہ بر قادر عالم چہ زور
 نہ کہ نہ نیجاری حال حویش معترف آئیم نہ نقصاں حویش
 بر درت۔ اسے مایہ دو زندگی بیتہ ماحیت سحر سدگی
 سو رہ تو نہ دعویٰ طلعت بریم عاجز ہی خود شفاعت بریم
 مناجارہ دوم در نیاز بندہ کہ اثر نعمت نہ در تہ او نہ

طلبہ ہدایہ کہ آید ہمہ ہمراہ اوسہ حب و متن

لا رتو	لا رتو	لا کساد	لا ار	لا رتو
لا دروں	لا ہج	لا سخت	لا آورد	لا رتو
لا ارطال	لا کے			

مناجاری اول در اولی سجود واجب الوجود و اولی

سجود سو رحه بر سر المعبود و وصفی در سر یقدر

که نه خاتم فلک در صبح مزاج او گردان هر دو بحر آبی

که نه میحط را یا شاید و اگر قطره در گلو گیرش حیران

اگر دو جهان فزه از راه تو هیچ تر از پیچ بدرگاه تو
پشت فلک طوقی سجود از تو یافت شام عدم صبح وجود از تو یافت

یافته از درگیر تو فتح باب بارگاه

هر کس کن هر چه بعد عالم توئی و آنکه همه نیست کند هم توئی

چون ز فانی شود یتیم جام بقا بخش در او میستم

من که بوم خاک را بون آمده صور ته از منید بر بون آمده

گر کنم از منی خود با تو یاد از خود و هستی خودم شرم باد

گر ز تو موجود نباشد بر سر آدمی فانی و معدوم کیست

چون سر دعوی کشان کنی بر کوز قفا بر دو عدم گشته است

هستی مطلق که در حق تراست زان تو گوئیم که مطلق تراست

ناشیع ز به تو ز گفته قدر ز گفته ز آن ز تو گویم ز لا الحق

این گهری حانه میا^۲ما - کرد لصع ارینه مردم میا
 تحته خاکی کمارتس هاد راجس تقویم شمارتس نهاد
 کوکله حیر بیج ما^۲حم گماشت انجس خاک مردم گماشت
 ساحت ربیک قطره چو آدم گهر طرده که نه بحر یک قطره در
 تنقه هر پست بجان در کیتد تحه هر دل در رشاں سر کیتد
 دوزخ در تنقه حان را سیرد ملک سخی تیج زماں را سیرد
 ار حردا در حت جیراع ملند رعوتس ار کاسه سرها گلند
 دیدۀ دل را در نصرتاب داد حیتۀ حان را در نقاب داد
 مردم دیدۀ سید و یاه کرد تیرتیر یه ماد شاه
 نور نصردا د که میا سدیم مهره کش حقه میا سدیم
 اوریاں را ره شعری نمود عنصریاں را برماعی ستود
 زان گل آریست و راواں حصا نه دریتاں حارن هزده هزار
 قلعه ش داد مدہ کار حج بیج مردن سوعی دردن سیر حج
 یاس حیر در همه شهرها هاد درد اعل را همه درها کتاد
 هر حیر که ستر مدہ فرد مرد مار سر حیر بر آورد فرد مار
 تا همه لها لود آکجا به سد اولس الملک برآر د ملند

لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای
 لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای لاسامای

دیده کن کور دلان خیمه مال
 معرفت آموز نشناختگان
 پرده کش جلوه گران تیار
 شمع نه زاویه - به کسان
 عقده کشا - دل هر غم کشته
 مونس اندیشه به چارگان
 نیست خدا به بجز آن به نیاز
 زنده باقی که جان آفرید
 آن که بود خالق مودت و جفا
 نیست بر آن همه که به شکست
 از دور مسموم چهار آفرین
 خیمه شش گوشه بر اختر کشید
 نه تنق از اوج هوا کرده نشتر
 هر فلک را که بر آراسته
 هر قدح ساخت به آریا دگر

سرمه کش دیده و ران کمال
 معصیه آمرز بهر نندگان
 پرده در پرده نشینان راز
 روز رساننده روزی رسان
 نشاند کن به بهر ناخوشه
 خانه بر انداز تمام کارگان
 کوسه ز خداوند و خداوند ساز
 که مرد آن زنده که جان آفرید
 مرگ بهر و چیره که آید بذا
 کو همه رنجه کند هر چه به
 یک مژده سراسر بهر آفرین
 چار و تدابیر کشید
 دامن شان به بدامان حشر
 از بهر کار دگر آراسته
 در تیر آن رنج به شتر آراسته

۱۲ رساننده روزی ۱۲ موخر بموجب تن ۱۳ مقدم بموجب تن ۱۴ کوسه ۱۵ خداوند - ح ۱۶ خداوند
 ۱۷ به آرد برات ۱۸ آرد نشسته ۱۹ وز ۲۰ دو حرف کن ۲۱ ۹۹ بهفت ۲۲ مراد از آباء سبعه و چهار
 کنایه است از امامت سفلی ۱۲ ۱۳ بر ۱۴ است ۱۵ قبح آریه ۱۶ آب ۱۷ شتر ۱۸

اُن کہ رجاں رمدہ سُر اُدس فاتحہ حمد حد اے ست و بس
 حربِ آہی جو سُر آرد عسَم زہرہ قلم را کہ نہ گرد و سلم
 عقل اریں گنج نزار و کلید وہم بریں یا یہ نیار در رسید
 ور کد ادیشہ دیریں رہ سیر دستِ سیاست بدت تیج تیر
 معرفت ارجوید اریں پردہ ما تحہ غیرت کد تن گس سا
 سہل لود ہر گہ مدد حرب کس ار ملک العرش جیہ حد سحس
 حرفِ کما سرحط کمر یا مہر رددہ بردہ ہن نہ یا
 تا صفتن پردہ نہ یئذہ تر کور تر آں دیدہ کہ سیدہ تر
 گئے سخی او سجدِ مودم ست زیں - نفسہ کو سرفتنے گم ست
 ریں دیم مادے کہ توان دگر فت پردہ رکارتس - توان سرگرت
 سکے حکم - ن رفتیر سرون عرصہ ملک - تصور بروں
 عرصہ کہ ہستی ہر - نہ خود درو لیک سیر مو - نہ گنجہ درو
 راں مٹے کا مدار و قس کس عایت آں قس ہاں سٹس
 میوہ ہاں ست کز ویافت سر لے نہ اریں گرد و نہ زیں تر
 ہر جیہ لوتہ خط حویہ - ن اندرو مار نخواستہ کم و سہ - ن اندرو

لک فاتحہ د لک ماں لک میں یا یہ مارو لک اکر دو - لک اکر دو
 لک گنجہ لک چہ گنجہ لک کوریں لک چتم لک دو لک دم و مادے
 لک دروں لک طاقت لک اے سہریں لک یاد لک اے راں لک آپستہ لک مارچا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ایں بروج و قیامت کہ مطلع انوار الہی سے ہاں درج

حتیٰ لوق کہ مجمع اسرارِ نامت الہی سے ہاں نشا

مالکِ یوم الدین فتح الکتاں یافتہ الحاشیہ

لعل الیوم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نفس مگر ایش رقم جان نواز

مطلع دیباچہ وحی خدا

بر سر اس نامہ چہ طعناں

خواہد شد ہر جہاں ہر جہاں

زائچہ حکم تو توحید راز

شہدائے منظر ہر دوسرا

نامہ لاریب چہ دریا بر

میں کُنم آنجہ اردو لم آمد کسب
 لطم کس اریع ہریاک میت
 ختم ہریں لودار عیب یاک
 رسم بررگاں لودال صاف کار
 دل جو ہمہ دیر بررگم پیر
 این دور رقم کس ہم حوں دادہ ام
 تا کُنم آل را کہ لودا مادہ کس
 مایہ یکے دادہ ام ارصدروں
 گیر کہ حاجت ورا ہم نہ ایم
 دیر تو دیکھتے ہیں رودیخت
 ہر کہ خور دما دھلا تس کام
 ہر جہ دریں تعدہ لستم امید
 رور قیامت کہ کہ دم حطاب
 مارا رائیں صواب خودم
 نو کہ رسم بہت گہ دارالسلام

باقی الاتمام علی اللہ فح
 آب رواں لے حسن حاتا کسیت
 بے ہر اریع کد۔ روچہ پاک
 کار حیاں میت مگر حار حار
 کے تو دار سر رتس حصم خود
 جاستی بادہ سروں دادہ ام
 ہم نیکی جاستی مادہ خوش
 تا کُنم کس مکن ارصدروں
 آکہ کم اراست اردو کم نہ ایم
 گردے یختہ ام این دودیکت
 واکہ حرامش کدا ورا حرام
 نامہ سیہ کردم دودیدہ سید
 ہیج مدام کہ چہ گویم جواب
 ہم تو بیا مور حواب خودم
 لوے علیکے رسم و السلام

محمد مقتدی خاں شروانی

علا گڑہ ۹ ربیع الاول ۱۳۲۲ھ
 مطابق ۲۳ دسمبر ۱۹۰۶ء

شعر ترا گر مبدیاں آورند عیب تو یک ایک نیک بیاں آورند
شعر ترا پیش تو تحسین کند وز پس تو لعنت و نفرین کند

ختم سخن

یقین ہے کہ ان تمام رایوں پر مجموعی حیثیت سے غور کرنے کے بعد اس نتیجہ پر
پہنچنا ضرور سہل ہو گا کہ سو اہم خسرو کی کہ ختم نظامی کو کوئی نہیں پہنچتا، اور
ختم جامی اس سے دوسرے درجہ پر ہے۔ یہی ایک کی دوسرے پر ترجیح اس کی نسبت
خود حضرت امیر نے جو ایک سے زیادہ مواقع پر فرمایا ہے اس پر اکتفا نہ کرنا حداد
سے گزرنا ہی۔ و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العلمین ۵۰

جام۔ مسختم از خون خویش نہ ختم سر کہ کہ کند سیاریش
دو دو بر آوردہ ام از جاں فگار تاری کردم ازینہ اں نگار
زانبوہ ہم رمز تر و گوہریں جانہ کہ انگشت ہندک س بریں
سفرہ چو در پیش گہ خوان رسد پیشتر از کار ہنمک اں رسد
چوں قلم آراختن نامہ حبیب خال تند بر رخ ناخن نخرت
دُر کہ دریں ینہاں دہشتم یکہ بیکہ از دل بزباں پاشتم
گرید و گرنیکہ فلکندم بہ پیش خواہ کش ترخ کن و خواہ پیش
ہرچہ دلم ریخت دریں حقہ دُر قطرہ غم بود دریا۔ مے پُر

فیصلیٰ ایسی قنوی ”مرکز ادوار“ میں حسب عادت ایجاد معانی و اختراع
مطالب کے ٹرے ٹرے دعوے کیے ہیں۔ جیسا کہ کہا ہے۔ ۵

قطع نظر کس رحیاں دگر راں کہ سیر خواہدہ نگر دلیسر
ہر جہ حدادادہ آن تادامات طالب معنی حدادادامات
مگر تانی۔ راہیوں تانہ کیا کہ۔ ۸

حیدر نی لاف کہ در ساحری سامریم سامریم سامری
دعو۔ اے ایجاد معانی مکس شمع نہ چرب رمانی مکس
طبع تو ہر حیدر ہوتی رد یک سحر تارہ تند گوشتی رد
ایچہ تو گفتی دگر اں گفتہ اد دُر کہ تو سفتی دگر اں سفتہ اد
حانہ کہ ارطم میا راستی آب گوشتی اردگر اں حواسی
سفتی مفتس کہ در اں حانہ ست نقش دے ار حانہ میگاہ است

طبع تو دار در دست باعمال ساتھ مائے رہاں کساں
سرہ اں راع ر راع دگر ہر گل رعاست راع دگر
عجیہ اں گریہ رواں پر دست بیک رحول جگر دیگر سہ ۱۳
یک سحر ارطم تو مودرہ مصحکہ اپن سحر عظم تہ ۱۴
گریہ رودے تو لگوید۔ کس عیب تو میتی تو بخوید کس
بیک عیب تو طامت گراں انجس آرائے سحر یروراں

نریہ رباعی لکھ کر بادشاہ کی خدمت میں گزرائی
 در مدح و ثنایت! یہ شہنشاہِ دکن معذورم دارا اگر نگفتم ”محزن“
 پسند کہ بر یک ہتھ ترزہ گیرم خونِ دو ہزار بیت بہ در گرن
 جلالِ اسیر کی شنوی کی نسب، والدہ داغِ تانی کا خیال ہے کہ بعضے ابیاتش
 از لباسِ معنی عور ماندہ۔

زلالی کی شنوی ”حسنِ گلو سوز“ کہ متعلق رائے ہے کہ ”زالال افکارش
 اکثر و آہیز رہا“

سنیہ ایک شنوی ”دولہ“، بیدائش کے بارہ میں ”ریاض الشعرائیں“ ہے کہ اکثر
 اشعارش ماخوذ از دیگران است، نہ ایں کہ بعنوان توار و بلکہ دریں امر عاید و مصرعہ
 حکیم ابوالفتح کی شنوی ”مظہر الاسرار“ پر ظاہر۔ یہ فقرہ چیت کیا تھا کہ اسرارِ حقیقہ
 در آں وسیع است۔ چوں فقیرِ قابلہ، فہم آں معانی ندارم اکثر نا فہمیدہ ماندہ خدا و توفیق
 دریافدہ آں کرادر، کند۔

زاہد نے میر علمی کو اپنی شنوی ”سنائی اور بسم اللہ کی تحریر یہ ہیں یہ شعر ٹپھا۔
 کسگرہ سین چو خداں شدہ
 خندہ اواز بن دندان شدہ

تو میر صاحب نے فرمایا کہ کنگرہ سین کیا تھا، شعر یہ تو درود پورا خندہ بن گزن

تاہم اس سے اس شعرا کے رجحان طبع کا حال معلوم ہوتا ہے۔

یورپ میں مورخین و مستشرقین میں سے سر مہری الیٹ، ڈاکٹر اسیرگر اور ڈاکٹر ڈنیزل راس قابل ذکر ہیں جنہوں نے امر خسرو کو ہندوستان کا مشہور ترین فارسی شاعر اور ماکمال موسیقی داں تسلیم کیا ہے اور ان محدودے حد مشہور عالم سخنوں میں شمار کیا ہے جن کا نظیر مادر گنتی ملت کم پیدا کر سکی ہے۔

یہ تو حضرت امیرؒ کے تسلیم کمال کا منت ہیلو ہے۔ مہی ہیلو یہ ہے کہ جس شعرا کی کسی خاص سب اور خاص خیال سے، امیر خسرو کی مقیص کی اس کو رہا نہ اور عام رائے کی تائید حاصل نہ ہو سکی۔ پھر جس استادوں نے مقابلہ کا حوصلہ کیا (اور عہد میں اور ملت سوں نے کیا) اس میں سے اکثر سے تو پورے حمسہ کی تکمیل بھی ہو سکی اور جس محدودے حید نے ایسا کیا اس میں سوائے ملا حائی کے کسی کو قبول عام کی سہ مل سکی۔ بیجا نیچہ ”عربی کی مقوی و مجمع الالکار کی سست آدرا صعبانی نے لکھا ہے۔“ ”عربی در باب اسعارہ اصرار دارد“ ”حدے کہ مستمع ار معنی مقصود و عامل می شود“ ”اراں حملہ مقوی کہ در برابر محرم الاسرار گفته تا بدرے وقوف متنبہ شود“ ”اما استاد ماہری داند کہ بسیار بدگفتہ۔“ ”اسی مقوی کے بارہ میں حکیم بہام کا قول ہے۔“

عربی مادر عمل استاد دود ماہ خراب و دہش آماد دود

مقوی طرہ فصاحت بدت کال ہمک بود و ملاحظت بدت

مقوی ”مجمع الاسرار“ قحی و طور ی نے (حد در مار دکن کے ملک الشعرا تھے) مل کر لکھی تھی اور ایک مار شتر العام یا یا تھا۔ جب دہلی سے وراثت ہوئی تو اس

تصانیف۔ بعض زیادہ می شود۔ وہیں طور در اقسام زبان و فنون علم ہندی بمثل
بودہ اند۔ بجامعہ ایشیا کم۔ گزشتہ

(۹) حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی رحمۃ اللہ علیہ

”امیر خسرو دہلوی رحمۃ اللہ علیہ سلطان الشعرا برہان الفضل است۔

دروادی سخن یگانہ عالم و نقاوہ نوع بنی آدم است۔ و در سخن عالمی است
از عوالم خداوندی کہ پایاں ندارد۔ و او را از مصامین و معانی در اطوار سخن و انواع
آں درست داد کہ هیچ کس را از شعراے متقدمین و متاخرین ندادہ۔“

(۱۰) آزاد بلگرامی

”امیر خسرو شوقاں چہ کند وصف تو آزاد

”خواباں علی فتنہ زد یوان تو یا بسند“

(دوسرا مصرعہ خود خسرو کا ہے۔)

امیر بالینغز اور دولت شاہ خمسہ خسروی کی ترجیح کے قائل تھے خان آرزو

نہ لکھا ہے کہ ہندوستان کے بعض شعرا نے محض اس ایک شعر کی وجہ سے :

قطرہ آب بہ نغز و باکیاں

تا کہ مدروسیو بہ آسماں

خمسہ خسروی کو خمسہ نظامی پر ترجیح دے دی ہے۔ اگرچہ یہ بالکل صحیح ہے کہ

محض اس ایک شعر کے سبب۔ نہ ایک خمسہ کو دوسرے پر ترجیح نہیں دی جاسکتی

(۵) جامی

اہل دل ارکریو محفل ہمد مادہ ررار ارقدح دل ہمد
 رتخہ اران مادہ سخامی رسال روقی لطمس بہ نظامی ساس
 یست جو خاک ست بررار روق حرعہ ار خاکہ حسروست
 قافیہ آں خاکہ نظامی سراست مرکز ر قافیہ حامی سراست
 بر سر حسرو کہ بلند احترست ارکف درویش گلے درخور

(۶) ہاشمی کرمانی

حائے حسرو جو گہر مار رست مامہ او مطلع الانوارست
 کرد دران نامہ تکلف سے گہتا جوابے کہ چہ گوید کے
 ہم رمورس بکد ہر کہ زان کہ معانی ہست سے دیر سے
 گفتمہ او در لطر بکتہ داں می وہد از علم لہ نی تاں

(۷) ظہوری

سایہ ادب بر کراں افکند
 بہ حسرو عزل در میاں افکند

(۸) شہزادہ داراشکوہ

”در استعاراتیاں تیجہ میت ہست کہ کم کے تاں حونی گفتمہ ماتد۔“

مضمون ہائے تارہ و عالی در استعارہ امیر آں قدرست کہ اگر ہمہ را جمع کند از

و جلالہا رہے، اور یہ واقعہ بجا۔ یہ خود بہت بڑا ثبوت ہے، امیر خسرو کے کمال کے
مسلم ہو۔ نہ کہ۔ تاہم اہل الفاظ کا اعادہ بھی یقیناً خالی از افادہ نہ ہوگا۔ ملاحظہ ہوں۔

(۱) امیر حسن عطاء ستھری

خسرو از راہ کرم بپذیرد آں چہ من بندہ حسن می گویم
منہم چوں سخن خسرو نگیرد سخن این ست کہ من می گویم

(۲) ضیاء پرتی

”امیر خسرو، خسرو شاہراہی، خلف بودہ است۔ در اختراع معانی و
کثرت تصنیفات غریبہ نظیر نداشت۔ و ہر چہ نسبت طبع لطیف و موزوں کنہ باری تعالیٰ
اور ادراک ہنر سرآمد گردانیدہ بود۔ وجود سے عظیم المثال آفریدہ و در قرن متاخر
از نوادرا عصا پیدا آوردہ۔“

(۳) خواجہ کرمانی

سو ختم این سخن لحنہ خسروی
در طبق مودت مولوی

(۴) کاتبی نیشاپوری

میر خسرو را علیہ الرحمہ شریک دیدم بخواب
گفتم این عصمت ترا یک خوش چین خرم ست

(الح)

درماروں میں مار سوج مار پاب رہے۔

حسرو کی اہ تمام مختلف و متنوع حقیقتوں پر غور کرے سے تاجر کے اس
 دل کی تصدیق ہوتی ہے ۵

لیس من اللہ مستکر

ال یجمع الالم فی واحد

اور اس لیے کمالات حسروی کے انتقا سے ایسا بحر تسلیم کر لیا ہی بہتر ہے

لے سوے تو دعوی طاعت بریم

عاجری خود بتفا ۱۰ بریم

الشیہ مناسب معلوم ہوتا ہے کہ مصنف کی نسبت ہایت احتصار کے ساتھ

جدا استاد اس وقت قادات سخن کی رائیں نقل کر کے یہ مقدمہ طے کر دیا جائے۔

صحیات مالا میں کسی موقع پر اہ حیدر اساتذہ کے نام بتائے گئے ہیں

حصوں نے لطائف کے مقابلہ اور خسرو کے تنوع کی کوشش کی۔ اہ کے

علاوہ حلال اسیر، وحشی، حری اور قافانی بھی قابل ذکر ہیں۔ اور اگر اس

ہرست کو مکمل کرے کی کوشش کی جائے تو ناموں کا شمار کم از کم شہرت رک

ہوئے گا۔ نہ لحاظ زمانہ یہ سلسلہ جو آج سے کربانی (۱۰۰۰ وفات ۱۵۳۳ ہجری)

سے شروع ہو کر عبدالرحیم دہری (۱۰۰۰ وفات ۱۲۷۳ ہجری) پر تمام ہوتا ہے۔

گویا اسے کثیر التعداد و نواع و قلم سوا یا سو سال کی طویل مدت تک برابر سرگرم ہی

صد طر سخن چو تکر و تہد نمود مگر متوی حسد
 کوشش ہمہ در سخن سگالی خاطر رہر التفات حالی
 مارے نہ دل مگر ہیں مار کارے نہ دگر مگر ہیں کار
 ارہر ملکہ و یک ما - م اساب معاش راطاے

(عواینی حالت)

مکیں میں مستندے ہوتے ارسو خلی جو دیگ در جوش
 شب تا سحر اصرار صلح تا تمام در گوستہ عم نگیرم آرام
 ماتم زمرے نفس جو درائے میتیہ جو خوئے تادہ ریپائے
 تاحوئے یہ رود ریائے تا سر دستم نشو و ز آب کس تر
 مزدے کہ دہد مت داد واں ریح کہ میں مرم ہمہ ماد
 ماچیدیں تعلق خاطر آشوب جیدیں مرو و ہم ریک جوب

ترکلام کی مقدار بھی غیر العقول ہے۔ ملدیایہ اس درجہ ہیں کہ بڑی بڑے استاد
 اور نقاد ماد و جود سعی ملیع ان کی گرد کو ہیں بیویختے۔ مع ہر اسہل گو بھی اتنے کہ
 چھوٹا فن تک کو سال کر دیں۔ میں شعر میں وہ اہل ایران تک کے سردیکہ
 ملے حضرت امیر خسرو کی ہم عصر دلی میں جیو مام ایک ساقی رنگ و روش) تھی ایک دل (تقیہ ص ۵۶)

خواجہ اعز الدین۔ سہ پہلی بار ملاقات ہوئی تو انہوں نے امتحاناً چار لفظ نو
(بال) ، بیضہ ، تیر اور خرپڑہ ایسے بنا کر جن میں باہم بظاہر کوئی ربط نہیں تصنیف
رباعی کی فرمائش کی۔ میں نے فی البدیہہ ذیل کی رباعی موزوں کی۔ ۵

ہر موشے کہ در دوزخ آں صنم صد بیضہ عنبریں در اں موی صنم
چوں تیر دامن سریش زریک چوں خرپڑہ دندان درون شکم

اس واقعہ کی تصدیق یورپین شائقین نے بھی کی ہے۔ ان کہ شاعر
کمال کو دنیا تسلیم کرتی آئی ہے۔ پر گواہی ہے کہ اشعار کی تعداد لاکھوں تک پہنچتی
ہے۔ بدیہہ گوئی کا یہ عالم ہے کہ تین ہزار تین سو چوبیس بدیہ کی شنوی (مطلع الاوار)
بہ نگاہ دو ہفتہ میں کہہ ڈالی۔ کل خمسہ جس کہ اشعار کی مجموعی تعداد تقریباً

اٹھارہ ہزار بدیہ ہی تین سال میں پورا کر دیا، حال آں کہ شاعری ان کہ یہ
محض تیسرے درجہ کے مشاغل میں تھی مقابلہ نظامی کا تھا جو اپنے فن کہ امام
ہیں، سو ان مشغول شعر کہ اور کوئی فکر نہیں رکھتے۔ تم، اصناف شعر میں محض شنوی
گوئی کو اپنے یہ مخصوص کر لیا تھا۔ اور باوجود تقریباً سو سو سال گزر جا نہ کہ
کسی اور شاعر نہ اس مقابلہ کی چارہ نہیں کی تھی۔ چنانچہ ان تمام واقعات کو ختم
ایک موقع پر یوں بیان کرتے ہیں۔ ۵

(نظامی کی حالت)

اوزان ہمہ فکر گوہر آما۔ نہاد بروں زیکہ روش پایہ

کہ میں نے کتاب کے معانی و محاسن کے استیعاب کی مطلق کوشش نہیں کی۔
 اس کی ضرورت تھی، اور یہ میرے لیے ممکن تھا۔ حضرت امیر خسروؒ و حقیقت
 ان اسانوں میں تھے جن کو حلاق علی الاطلاق کی نے اتنا قدرت کا عجیب و غریب
 نمونہ قرار دیا جاسکتا ہے۔

وہ فطری شاعر تھے۔ انگلستان کے مشہور شاعر اور ”ہومر“ کے مترجم
 یو پ (Pope) ۱۶۸۸-۱۷۴۴ء کی سب سے کمالات کا تھا کہ

“He leaped up in numbers, for
 the numbers came” (یعنی آمد کا یہ حال تھا کہ تنہا کر لوئے کے رہا
 میں بھی وہ نظم ہی میں لوٹتا تھا) بلاشبہ یو پ بڑا شاعر ہے اور اوائل ہی سے
 اس کے اندر شعر گوئی کا مادہ اور رجحان پایا جاتا تھا۔ لیکن یہ واقعہ ہی کہ ۱۷۴۴ء
 یعنی ۲۳ سال کی عمر سے پہلے کے اس کے کسی کلام کا تہہ نہیں ہے۔ اسیوں صدی
 کے نامور انگریزی ادیب اور مروج مکالمے (Macaulay) کے
 متعلق بھی مشہور ہے کہ وہ آٹھ برس کے س میں شعر کہنے لگا تھا لیکن اس س کے
 کلام کا کوئی حصہ محفوظ نہیں ہے (حال آن کہ یو پ اور مکالمے دونوں کا زمانہ
 تاریخ کا زمانہ ہے) بخلاف اس کے امیر خسروؒ کی مصرعی کا ایک یو را دیواں
 تحفہ الصغر کے نام سے محفوظ ہے، جیسا کہ اس دیواں کے دساجہ میں وہ خود
 لکھتے ہیں کہ مجھے اوائل عمر ہی سے شعر گوئی کا فوق العادہ ذوق تھا۔ جب

خزار کی پکار

باز چو گل رخت بریزد ز خار خندہ فراموش کن لالہ را
 باغ و بہار حلقہ رنگیں بسباد غنچہ بہ بند دلہا شیریں کشا
 سرور سرافراشتہ پرستہ اوقند در ورقِ لالہ شکستہ اوقند
 نازِ شکوفہ نہ دہو بر مشک پر شکند فاختہ از شاخ خشک
 مرغ خورد بر گلِ زریں دروغ بید بیار دلہا سبزہ تیغ
 نترین از شاخ در افتد نگوں خشک شود در جگر لالہ خوں
 سرد شود چشمہ چو افسردگان زرد شود سبزہ چو گل خوردگان
 شاخ بنفشہ کہ ز جابر شود کتر دمہ دیدہ عہد شود
 برہنہ گرد دھین حلقہ پوشش شاخ دہد مژدہ بہیزم فروش
 خنجر سوختن چو فستد بر زمین سایہ ببرد ز سر یا سین
 ابر نیل مار دگر آہن سپر خار بخار دسرسر نیل بہر

خلاصہ کلام

منتوی مطلع الانوار کے متعلق مجھے جو کچھ عرض کرنا تھا وہ صفحات بالا میں
 پیش کر چکا میں۔ روع ہی میں کہہ چکا ہوں اور اب آخر میں بھی اسے دہرانا

لعل بالسدہ رعم دیدہ تر سینه را وار حراستید تر
 کک و کو تر تمسیر آیدہ راع و رعس در عم ویر آیدہ

بہار کی بہار

موسم گل باج یاراں خوشست	ماع در آیام بہاراں خوشست
برگس سر مست در آید سار	چوں گل وور و رکند بادہ مار
اردل مبدہ را یاد تکیہ	سز بر آرد خط عاشق فریب
آب یکدراں را یاد امستاح	برگ شود بر گل بسریں مزاج
ار حربے تار سویت دقا	سر و ترا دام ر لطف صبا
عجیہ یو حیر گنج دہویست	تارہ شود لالہ چو حصار دوست
خلوہ کہاں دست بر آرد چاہ	برج گل عارہ کس دلالہ رار
خاک چمن عالیہ تر شود	از حیطہ حاصل کہ معسر شود
باع محمد دیول دوستاں	اگر گوید برج دوستاں
گل ہمہ ار ماد فرورد چراغ	تا سہد بر سگر لالہ داع
فاتحگان رار برود آورد	بطر ترانہ کہ برود آورد
بیرہد بر سر گل یا ہوتس	گرچہ کہ مرع رستی حروتس

طلوعِ سحر

مرغِ سحر گزشت چو تسبیحِ پاک	بانگِ هودن بفلک شد ز خاک
خلوتی شرق برآمد ز دور	برکتِ انگشده مصلحتِ نور
صبح که شد نور بصدقِ شمس گوا	ز دقلم صدقِ بروی هوا
جنشِ پاکانِ سحر محرابِ گشت	چشمِ سگای پرده کشِ خوابِ گشت
شبه پرده از گنبدِ فیروزه گوی	رفت سایه فروالهِ گنبدِ دوروی
بوم که در رفت چو دزدانِ بیاب	در دسرخوش شد از کوبِ زارغ
مرغِ سحر یخیز نوابر گشت	زمزمه تر بهوا بر گشت
باد که بر لاله و گل پانز ماد	رقصِ کنان رفت بر بصرِ انساد
تازه شد آزارِ بهاری چمن	خنده زد از یادِ ریاحینِ سمن
ابر که از باد و زان شد ستوه	بهر سر پرده به او تاد کوه
سُرخِ مشرق زانقِ رونمود	بهیچو مهرِ رخ ز جامِ کبود
شاهدِ صبح از رخِ لعل و سپید	داد حریفانِ طرب را نوید
کرد سخن رود بر پیشِ هم زنان	گشت روانِ جامِ صبوحی خورل
نادره صبحی که همه ماه و سال	شد ز دیش فرخ و فرخنده فال
مرغ که آه از دل غمکش زده	در جگرِ سُرخ گل آتش زده

چوں تو دریں تختہ مداری تھا عمر حیدرہ صدوحیدہ صد ہزار
مقصد دونوں ہر رگوں کا واحد ہیسی اس سال ساٹھ سال حیات کیا اور سو سال
حیات کیا، اُسے چاہیے کہ جو کچھ کرنا ہے اسی تھوڑی سی عمر میں کر لے اور طویل عمر
کے عہد میں نہ بٹھے۔

مناظر

رارہ کا منظر

صوفی گردوں جو خلوت بست	کرد فلک سحر پیروں بند
طرہ طہ ررارہ	متک فلک تہ جولت ورہ دا
دہریرا عالیہ سودہ گتہ	دام و دوارنگ دل آسودہ
چشمہ حور مرد ہر حانہ تاب	تاقن آورد ہر دیدہ جواب
مردمک حتم کساں تارور	کرد مرگاں در خود میخ دور
سایہ فلک خاک سحر	چرخ شدہ سایہ میں زمین
حسن ملک ہر دوشہ گوشتہ گیر	درد و حس ہر دوشہ گوشتہ گیر
راں تب و تحہ کہ میوں شدہ	لوم چو طاؤس ہمایوں شدہ
ار اتر نور تر تیارش میں	مرع میحاشہ خورشید میں

ہی میں برباد ہو جاتی رہے۔ اور آدھی میں۔ سہ آدھی (۵ سال) اس طرح گزر
 جا۔ تہیں کہ دائیں بائیں کی بھی خبر نہیں ہوتی۔ اور اس نصف کی ایک تہائی
 (۱۰ سال) کو کھا۔ نہ کما نہ اور بال بچوں۔ کہ یہ رکھ لو۔ اب رہی باقی عمر (۵
 سال) وہ بیماری بڑھا۔ بچے اور مر۔ نہ کی فکر و غم کی نذر ہو جاتی ہے۔ اسی صورت
 میں طول عمر کی خواہش سراسر نادانی رہے حضرت امیر خسرو۔ لکھتے ہیں ۵

رشتہ رشتہ راہ سپہ نجم کشاد	ہفت و نہم در شش و پنج اوقفا
گرچہ میر چاروہ من بکاسد	دل ز سر چاروہ بازی نخواست
عمر بیدہ بازی و نادانی اسد	بست شد آغاز پریشانی اسد
از وسع و زہد رستی تا چہ نال	ہر چہ کنی خوی پذیرد دل
چوں ز چہل پا کہ فراتر نہی	سہ گم محال است کہ دیگر نہی
از پس پنجاہ در آید شکر	وائے بدینگونه کہ رفتی پشت
از پس ہفتاد بیفتا و فی اسد	حد بقا ز اں سو رہتند اسد
در نو دآئین حیات اندکیر	زیتن و مرگ بہ نسبت یکیر
ور بعد افتد حد پایندگی	مرگ نکوتر چہ نال زندگی

جس نتیجہ کی نسبت حضرت امیر علیہ السلام۔ نہ از راہ انتہا۔ کہ بلا غرہ۔ گنیا
 سے کام لیا اسی کی حضرت امیر رحمۃ اللہ علیہ۔ نے صراحت کر دی اور کہہ دیا کہ ۵
 مہلت تو گر حد و پانچہ است از پے آرائش زاد رہ است

ستیاں عیاں ہمارے دہس مح
تیجہ تیجی وصی تہ تیج

مدارج عمر

عمر کے مختلف حصوں میں اساتذہ پر جو حالات گزرتے ہیں اس کو متعدد
تاعروں سے بیان کیا ہے اور اس سے ایسے طریق برعمدہ تارخ احد کئے
ہیں۔ امیر المومنین حضرت مولانا علی کرم اللہ وجہہ نے بھی اس خصوص میں ایک قطعہ
ارتاد فرمایا ہے جسے دہل میں درج کیا جاتا ہے۔ عالمنا کسی رماں میں اس خیال
کو حضرت مولانا سے پیتر ادا نہیں کیا گیا۔ بعد کی نظیں تو مختلف تعرا اور مختلف
رمانوں کی نظر سے گزری ہیں۔ ۸

ادا عاشق امراستیں حولا ۵۵ العر تحقہ اللیالی
وامہ الصف یعی لیس یدری لعائہ یمیا عن شمال
وتلت الہمہ امال وحرص وشعل بالمکاسب والعیال
وباقی العمر اسقام وشتہ ۵۶ وھم بار تحال واسقال
محب المرء طول العمر حصل وقسمتہ علی ہذا المثال

یعنی اگر آدمی فرص ساٹھ سال زندہ رہے تو گویا آدمی عمر ۳ سال ہو

برہمہ این دور و مادام رسد از ہمہ بگذشتہ با ہم رسد

”عہد پیری شباب کی باتیں“

پیر کہ او دردِ بیلِ خورد
عبتِ عیدِ ست کہ سیلی خورد
پیری ندان کہ از پنبہ خاست
راستِ دالِ شیم ز پنبہ جدا
پیرنگیہ مرنہ بوید
تا بر پیراں نبود زو امید
باستش چو کا فورہ پیرانہ سر
پاک ز بیرون و درون سر
نافہ مشکو کہ پئے خونِ تسباہ
مور سہ سیدش بود و دل سیا
کوز شدی نفس کن جیفہ خوار
زندہ بود ز راغِ کماں راشکار
پیشدی پیشہ پیران پذیر
زشتہ بود و لعب جو اناں ز پیر
پیر کہ بر رسمِ ہم جو اناں زید
مردہ بود گرچہ بعد جاں زید
وانکہ جو اں پیر تنزدیر گشتہ
طفل بود گرچہ ہو پیر گشتہ
نسبتِ پیری جوانی نہ دوست
ہرچہ ہنگام بود آں نکوست
مور کہ سازند سپید از گلاب
تخرہ چو مور سہ اسرارِ خفا
عمر چو از حیلہ نخواہد فرود
سبقت ز نگین تملکہ نہ چہ سود

پیر - ۳۵

۱۔ یہ ہیں۔ جیسے خواب کی باتیں

عہد پیری شباب کی باتیں

نرگس بوماده مدانگناه عجب تو حسده مداردگاه
 تاب دہجہ رُز برایت میل کد سیہ رسانے
 دیدہ سو نہ قفسہ پرستی کتد دل ہمہ در شوحی و مستی کتد
 مار کی - مار کتدت بحال دل ظلی - نیر و ہست رواں
 رورجہ جوئی بہشت آن رسد تائب تویر میاں رسد

بڑھا پر کی گھاتیں

موت پیری چور مد کوس درد دل تو دار خوش دلی و عیش مژد
 گوہ رخسار نر دی زند آتشِ معدہ دم سردی رد
 بو نہ بیدار اعل آردیام بیتِ حم از مرگ رسامد سلام
 در تن و ادم در آید تکہ لورہ کنڈیا کے رستی چو دست
 جیم تو دمسروی ارجاسا رحنہ تو درستہ دماہسا
 قوتِ دل شکد و زور تن یست جد اگر دو جوں پیرس
 چگ صفت رگ حمد از تیت پیر تار محمد و جو کس تہ حریر
 تیرہ تو دمت علہ لور عین دل بصلاکت از کعتیں
 حتک تو دعدہ مار و چو کلک سست تو دھمرہ گردن رسلک
 ارے و گلزار اسرار اوقد رہد ضروری مد باع اوقد

عرقِ بپاکی بدعا ضم شود رشتہ بتغویذِ مکرم شود
 زو کہ شیریت فتور متا بود خورشِ خورانی چہ مروت متا بود
 منزلِ مہماں نہ بود ہر در بارِ عزیزیان نہ کشد ہر سہر
 پھر فیاضی کہ عموم۔ سہ سالکوں اور مفت۔ خوردوں کی ترقی کا جو اندیشہ
 ہو مکتاہی، شاعر کا ہمہ گیر دماغ اس۔ بہ بھی خالی نہیں۔ بہ اور مخصوص انداز
 کہ ساتھ سوال اور دست درازی کی زندگی بھی موجود۔ بہ ۔

دستِ جوان مرد بود گنج بار دستِ نگوں ہیچ نگریہ قرار
 دستِ استاں سر متا تاندرہ را دستِ نگوں سر متا رساندرہ را
 یعنی اگر تو دبی از کند و سرت سجدہ کند دستِ پیشِ متا تختِ سرت
 سر نہ از دامنِ پر آدی پلہ چو برگشت بہوسد زمین
 پیشِ نشانندہ کہ ریزد بروں گردِ دچینندہ ضرورتِ نگوں

جوانی کی باتیں

تا بود اس بارِ جوانی بہ تن رو بہ چو گل یارِ شاد تن چو سن
 تازہ بود مجلسِ یارانِ تو جلوہ کندہ سواراںِ تو
 شیفنگاں دیدہ بروی متا تہند زخمِ ہوس بر سر کوئی متا تہند
 نغمہ کیوچو نیم سحر رنگِ بنا گوش چو سرن تہ

صحنِ ہماں تہی جو حرائی تہاں مارع لود ہر ہر فیہ ررقاں
 آنکہ تو گھر سر رہی تا و مال گر ہمہ مدد لود اسراف مال
 اردو کے حکیم کرم راست لود ورسہ یکے قیمتِ حرا لامور
 یردلی آں نہ کہ لقاقت لود پردلی اردوام حماقت لود
 حکمِ سخا میت نہ سیار حیر اردو سے داگ و رنگے تیر
 کست سخی آنکہ رداست دہد ہر حیرہ دہد ہم برماست دہد

بیاضی کے موقعوں پر ایک اور مسئلہ بھی قابلِ لحاظ ہوتا ہے، یعنی 'خویت' و 'درویش' کا۔ ایسے موقعوں پر ایہوں کو بالکل ہی نظر نہیں کرنا چاہیے۔ جو کچھ کیا جائے ملاحظہ ہوتا ہے نام و نمود کیا جائے (علی الخصوص جب معاملہ اقارب کے ساتھ ہو) ایہوں کی ابداد کے لیے یہ خیال کیا تسکین بخش ہے کہ اس صورت میں جو کچھ ہاتھ سے جاتا ہے وہ گویا۔ ایہ ہی ہاتھ میں آتا۔ ہر

شہرہ مکس ہر حیرہ خویتاں ہی در کف تست آئید بریتاں ہی
 سعلہ کہ دانگے یہ فقیر آورد تنقہ ہمت اردو سے فقیر آورد
 گر تو تنوی رہ ہمہ خویتاں گرگ در رمدہ خویتاں تنوہ گرگ
 گر ہمہ شہد تست مدہاں آوردی رہر لود چوں برماں آوردی
 آنکہ سراجام رنی لسترتس نہ کہ راول نہ ہی تنکرتس
 گر ترے درگ یکوئے تست ہر کہ حرکت دعا گوئے تست

مردم رہیں۔ اگر یہ ہو تو دنیا خربچ کرے نہ والا گویا بولا پہ جو کار کا کار ہر
 اپنے ہی سہ۔ منہ ڈال جاتا ہی۔ اور اگر۔ سوتیا ہی جو مالدار۔ بہ تو گویا موتی اٹھ
 دریا میں پھینکتا ہی۔ پھر یہ کہ جسے۔ ہر سبھی اندازہ۔ کہ ساتھ دے جیسے کہ انکھ
 میں سرمہ سرلائی۔ یہ ڈال جاتا ہی نہ کہ پیچھے ہے۔ دیتا وقت اپنی حالت کا اندازہ
 بھی ضروری۔ ہے۔ غرض نخل واسراو، اور حقیقی فیاضی کہ تمام مراتب بیان
 کر دیے ہیں ۵

از ہفتہ۔ قیمتی راسرہ باش	نہ ہر چوں تیشہ سوئی خود تراش
لُمان بجای۔ سرمہ کہ دوری بود	بر زن و فرزند ضروری بود
کیہ۔ کہ کریم۔ آنکھ مسکین دہد	نزدیک شہر۔ نہ پڑے دین دہد
ہر چہ۔ تو نگر تو انا فلک۔	و آنکھ گھر۔ باز بد ریا فلک۔
گر توئی از راہ کرم ز نشان	پڑ گدا کم بتو بگر۔
ہر چہ بہ نسبت۔ نہ نشاند کہ	نخل ز اسراو۔ انکو تر۔
گر چہ عطا در ہمہ جا دلکش است	ہر چہ ہنجا بود آن خوش است
ویدہ کہ از سرمہ دلش دہند	سرمہ نہ آنچہ بیدیش دہند
دادن کرم شرف بدہند	دادن سرمہ۔ بڑہ و شریف۔
آنکھ دویم جامہ ندارد چو	بخیر و سرت۔ ارد ہا ترا بد۔
نقشہ کہ بخشتید برفیقہ	رحم مکن گر ببرد۔ گو بید۔

آئینہ و آب بود عکس گیر میت گل و سنگ تبصیر دید
 دیدہ نہ خود دیدر سردیک دو قابل آست کہ سر یہ رور
 گوشت کہ صہ مشعلہ مافے بود میت جو قابل - لطرش کرد

زرداری و فیاضی

اب سے سات سو برس پہلے کے مہماں خصوصاً امراء اور دربار رس
 لوگ بے زری سے واقف ہی نہ تھے اور جو زرداری تھے ان کو فیاضی کے
 موقعے مانے کی ضرورت نہ تھی۔ لیکن اس باب میں بھی حضرت امیرؒ نے جو
 کچھ کہا ہے وہ ایسا ہے کہ صرف اُسی شخص کی رہاں و قلم سے ادا ہو سکا ہے جو
 انسانی فطرۃ کو اچھی طرح سمجھتا ہے۔ ۵

گر بہ گسرت کہالتیں بہت در لطر حلق چالتیں بہت

ورجہ بود موس ویدہ ہیر گار ہر کہ زرتش میت مدار دعیار

مطلب یہ ہے کہ زرداری کی بے دیہی پر بھی پردہ پڑ جاتا ہے اور بے زرموس کو
 کوئی نہیں پوچھتا۔ اس لیے مالدار بٹے کی ہر محک اور حائر کو ستست کرنی چاہیے۔

اور جب زر و مال ہاتھ میں ہو تو موقع فیاضی سے دریغ نہ کرو۔ مالدار

کا کھیل ہونا ایسا ہی صیاح و اصر کا کاں میں یا گوھر کا دریا میں (گویا میکا) پڑا
 رہنا۔ یہ بھی نہ ہو کہ سب کچھ اپہیر یا ایوں پر ہی حریج کیا جائے اور بیگانے

مناسب حال تعلیم و تربیت۔ کہ وہ اتنی ہی حامی و خواہاں ہیں جتنا کہ ہونا چاہیے
اور اس حقیقت۔ کہ معترض ہیں کہ لڑکیوں کی تعلیم و تربیت۔ کہ بغیر لڑکوں کی
خاطر خواہ تعلیم و تربیت محال عادی ہے۔ چنانچہ خود اپنی بیٹی کو مخاطبہ کر کے
کہتے ہیں۔ n

گرچہ کہ اخوانِ چوتونیکہ اخترند نہ ز تو دردِ دیدہ من بہترند
دختر اگر نہ پسر۔ کہ شود بر صد و نہ سادہ گھر کہ شود
جاں سگد آں دختر آزادہ شد کہ ز رحم او پدرش زادہ شد
باید چوں در خطہٴ رجبہ نہ تا صد و نہ آوازہ بر آید بلند
دُر کہ بزرگان ہمہ ملیش کنند یادِ صد و نہ ہم طفلیش کنند
مذکورہ بالا شعروں۔ کہ ظاہری معنی بھی نہایت لطیف ہیں۔ وہ یہ کہ اگر
بیٹی نہ ہو تو نہ بیٹا ہو اور نہ باری، خوب، لہجوں کہ رجحانِ طبیعت کا اندازہ کرنا
بھی اصول و لوازمِ تعلیم و تربیت میں نہایت اہم ہے۔ اس خیال کو انھوں نے
اس۔ بر مثل مثال سے ثابت کیا۔ یہ کہ اگرچہ مٹی اور پتھر بجا، خود یکساں نہیں،
لیکن آئینہ یا پانی کی طرح عکس پذیر نہیں ہیں۔ بالفاظ دیگر اگر مٹی یا پتھر۔ سو وہ
کام۔ لینے کی کوشش کی جا۔ گی جو آئینہ یا پانی کا۔ ہے تو یقیناً محنت، پر باد
جا۔ گی۔ n

فیض ز قالب کہ نداند گزشتہ، بر دگر، خود نتواند گزشتہ،

کے متوقع نہ رہیں، کیوں کہ عدا حائے اولاد کا مزاج کیا قائم ہو۔ ۶

بچہ طاؤس چوار حصہ حیت داہہ حور حیت رمالا لیت

بچہ کہ کھک و کو ترکہ لرہ کہاں داہہ رادرت

صید ہاں کہ کست خودست راحت مردار کب دست خودست

خواجہ سادا کہ نہ سیرا نہ سر سدہ فودہ تود ہر جور

دہ پسرار یک پیرا سودہ گنت یک پیرا صد پیرا فنت دست

ما علفی را کہ لود ستوم چہر بریدر و مادر و حویاں چہر

سگ چو گہ حشم ہاں برکت نغمہ ر و دہاں مرادرت

یریر کہ بیدائش اور یرورستس کے زمانہ میں والدین کے اندر یہ خدمات

تو ہوتے تھے ہنس ہیں۔ تفقت یرری و مادری کا فلسفہ کچھ اور ہی ہے۔ ۸

یرورستس رادہ و ستوار ریسہ ۱۳ آنکہ نہ رادہ است چہ داد کہ حیت

سہل مایہ راسترداں محنت رانیڈں آستہاں

گیر کہ مادر کسدار ہر حویث ق یرورستس رادہ نامیدستیں

حیت صدف را کہ رجاں دویم یرور داندردل دترتیم

دست قصاکیں ہمہ ماہم ہاد ارے آمادی عالم ہاد

گرہ دواقتش رادہ در حے تندے دہریرا رجاوراں کے تندے

کلام کے میں اسطور یرور کرے سے یہ بھی معلوم ہوتا ہے کہ لڑکیوں کے

جا۔ نہ کا ڈر۔ ہم مقصد یہ۔ یہ کہ تربیت میں غایب، احتیاط کی احتیاج ہی۔ کلام
پاک میں بھی نرمی۔ سے بات کرنے اور بہتر طریقہ استعمال کرنے کا حکم ہے۔

گر تو ہی۔ خون تو بزرگ چراسر ہے۔ ورنہ سگی زادہ تو سگ چراسر ہے۔

نیش و جراح نہ ز مردم دہد۔ از دم مار و دم کتر دم دہد

چوں تو بدی۔ گرز تو ز امید بتر۔ خون جگر گوسہ بہ تہمت، مخور

گر بجہ پہ خود بخورد گرزہ مار۔ بچہ او نیز شود بچہ خوار

میوہ کہ در شتر سختش توئی۔ خار ز خود خور کہ در غش توئی

شوا و ب آموز پسر از پیشش۔ کہ چوقی شد تو انیش پیشش

چربا کنی شانہ نور از باں۔ موزگر تن نہ فتہ در زیاں

زادہ بد در کن و کن مکشش۔ ناخنہ از دیدہ بناخن بکشش

ز آنکہ بد اں گوز، پدر نشنود۔ جز سخن خویش دگر نشنود

این ز حدیث، پدر اندر خردش۔ آں ہمہ تن بر لبہ، فرزند گوش

ریج کشش طفل شکبا بود۔ پرورشش ناز نہ زیبا بود

اولاد سے خدمت کی امید

بہترین تربیت کی تاکید کہ باوجود حضرت امیر خسرو کا مشورہ والدین کہ
یہ یہ ہے کہ ماں باپ کی ہمت، کاتفاض بھی ہونا چاہیے کہ وہ اولاد سے خدمت

رشتہ لود مسئلہ سجائے ملد کاسہ حالی و صد! نہ ملد

لعینہ یہی تعلیم اسلام کی ہے۔ قرآن کریم میں ہے ادا صحیح فی الصلو
فلا اسأف بئہم۔ اُن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم اسی صاحب راوی حضرت
فاطمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا سے تاکید فرمایا کرتے تھے اعلیٰ یا ست احمد اعلیٰ۔

ناقص تربیت کی مٹی پلید

تربیت کی جس درجہ ضرورت ہے وہ ظاہر ہے۔ اور تربیت کو حقیقت
تعلیم پر مدارج ترجیح ہی۔ مطلع الاولاد میں تربیت کے وہی اصول قائم کیے گئے
ہیں جو بہترین شمار کئے جاتے ہیں۔ یعنی اولاد کی اصلاح کی کوشش سے پہلے
ماں باپ کو ایسی اصلاح کرنی چاہیے۔ تربیت شروع ہی سے ہونی چاہیے۔
تربیت میں سستی کو دخل نہ ہو مایا جیہ۔ حدیث شریف میں ہے کہ ہر سچے اصل طہر
ہی پر پیدا ہوتا ہے، مگر اس کے ماں باپ اُسے یہودی یا مجوسی یا نصرانی
سادیتے ہیں۔ اگر کوئی کہے کہ اصل ایسی جگہ سے مل گیا تو اُسے سچا ماں لو، لیکن
اگر کوئی کہے کہ فلاں شخص کی صحبت مل گئی تو اُسے سچا مت حاوہ اور حلت در
اصل نام ہے اس عادت کا جو تربیت کا متحہ ہونی ہے جس کی تربیت کی جائے
اُسے حدیث میں ٹیڑھی ہڈی سے متانہ قرار دیا گیا ہے کہ اگر اُسے جھوٹے رکھا
جائے تو وہ ٹیڑھی کی ٹیڑھی ہے گی، اور اگر سستی کی جائے تو اس کے ٹوٹ

مرشدان ز راندوزان - که نزدیک "برهمنان" بت زریں پرست^۱ ہیں^۲

برہمن نہ بت^۱ کہ کند شرج بید

بادہ^۱ تیغ بیک^۱ لہ^۱ خطا^۱

مسجد و میخانہ چو یک^۱ جایود

طاعت^۱ آلودہ نیر^۱ ایدیکار

صوفی میخوارہ کہ گریز حال

دنبہ کہ گر^۱ بقفا گردوش

زرکستانی و دی^۱ چید^۱ بخش

کس^۱ نہ راز خود بشرع^۱ بود

تاوندانی کہ ز راز بہ^۱ کم^۱ است

این ہمہ شیخان خزان^۱ پرست^۱

برہمنان راب^۱ بت زریں ہم^۱ است

برہمنانند^۱ بت^۱ زریں پرست^۱

تخت بسیار^۱ ش^۱ں بود و خطا^۱ سپید

مجلس و محراب^۱ بیک^۱ شب خطا^۱

نطح حر^۱ ین^۱ ماں ز^۱ ملا بود

مشک^۱ جگر سودہ^۱ نیر^۱ ایدیکار

گر ہمہ کتب^۱ ہر^۱ مدام^۱ بت^۱ زریں

پڑی دم^۱ لہ^۱ گری پاگردوش

خاصہ کہ بستانی و ند ہی^۱ بکس

در روش فقر خدی^۱ بود

برہمنان راب^۱ بت زریں ہم^۱ است

برہمنانند^۱ بت^۱ زریں پرست^۱

روح جو ذاتی اصل ہے

کم بود از چرب^۱ زبانان فراغ

ددمہ^۱ دیگر^۱ دما دم^۱ صلا^۱ است

گریدر^۱ داشت^۱ کیا^۱ لہ^۱ پرست^۱

نیر^۱ ہمہ^۱ نسل^۱ کریمان عزیز

دیگ^۱ کجا پختہ^۱ شود جبر^۱ پران

زمزمہ^۱ چاہ^۱ ہرزم^۱ صد^۱ است

آں^۱ حق^۱ او بود از آن^۱ تو^۱ پست^۱

تخم^۱ خیار^۱ است^۱ بہ^۱ تلخ^۱ نیر^۱

ولے نہ یکبار کہ صد بار ولے رہیں ہمہ گمراہ مسلمان سہ
 دعویٰ دیں دل بے ترساک حدہ مرں سیدہ بردیں پاک
 ۱۔ ہمہ برست گزرت رست نام مسلمانیت اربہ صیت
 آنکھ تگ ارترع درآوردہ است الدیار کہ ریدہ عدہ است
 رست نو دار عر کاہل ستیر غفلت کسیر روں درگیر

صوفیانِ حال کا نمونہ

بہت بے صوفی یتیم پوس کتن نہ رسد ماگ مودں گوتں
 چون مہیتس دور سلطان شود تہ محراب حراماں شود
 سر تر داماں کے در مر کو کدت عرقہ رداماں تر
 قلمہ لکں یہ حرامات را تا محرابی سرددات را
 دریے آں پیرچہ یوئی لہرق کو بد جو دیک نامد نرق
 پیراں بے حال کی تہیہ آس تیر کو ختم سے کیا عجب ہے حرمع کی
 اداں ستم ہی حسرت دافوس کے ساتھ محراب کے تاریک سوراخ میں جا
 جھیتی ہے - ۸

ستیرہ در قلمہ دردیر موس
 صبح دم ارباگ سار حروں

باب تو گیرم کہ علی مرتضیٰ است
وہ کت از اں باب کلیہ کیجاست
بہ بصر اں راست بہر جاہ گاہ
کاستن از ذل و فزون ز جاہ
بیش و کمی نیست بہ بنیاسے کار
دیدہ نہ فریبہ شود و نہ ترار
مشعلہ کعبہ بہ گلخن مسوز
دلخ خراز سوزن عیسیٰ مدوز
مصحف اگر بر سر و یار کہ بست
سود سر و سود کی مصحف بست

انہاسے کے زمانہ

حضرت امیر نے اپنے زمانہ کی جو شکایت کی ہے وہ سوا چھ سو سال پہلے کی ہے، اسی پر اس زمانہ والوں کی حالت کو قیاس کیجیے۔ اس سے یہ نہ سمجھنا چاہیے کہ اُس وقت بھی گناہوں کی ایسی ہی کثرت تھی جیسی اب ہے بلکہ اس کی مثال بعینہ ایسی ہے جیسے آج کلے کپڑے پر ذرا سادہ بیہ بھی بد نما معلوم ہوتا ہے، بخلاف اس کہ میلے کپڑے کے بڑے بڑے داغ بھی نظر نہیں آتے۔

ایں چہ زمانہ است کہ در ہر طر
ہر نہ کار گزشتہ بدتر
ہستہ باقی اہل جہاں را شرف
خواری دیں باشد ازین بیشتر
آں کہ بفرضہ نمند کاہلی
متقی اشش نام کنند و ولی
بس کہ شراز کفر جہاں پر زود
آں کہ شرار است چرخ نمود

آدمی ستاریے کار، سرگ
گر کسدا بن ست حمار، سرگ

علم، عمل کی ذلت

’علم کو ’جیراع‘ اور ’جمل‘ کو ’تب تاریک‘ سے تعبیر کرتے اور ’جیراع‘ نہ ہو تو ’میدر‘
رات میں کوئیں میں گر جائے گا ابدیتہ طاہر مواتے ہیں۔ مگر یاد رہے کہ عمل کو
علم کا حرد و لاسفک قرار دے۔ یہ ہیں ملکہ مواتے ہیں کہ علم مام ہی عمل و احلاص کا
ہے۔ ’آکھ والا‘ (عالم فقیر مویا عسی، ہمتیہ یکیاں رہتا ہے،۔ عیسہ خود آکھ کہ وہ
نہ کھی موٹی ہوتی ہے نہ دلی۔ اس کے سر دیک و اعطے عمل کی مثال ایسی
ہے عیسہ سو۔ تمہو، ’کٹر ٹرانا۔ کیا اچھی بات کہی ہے کہ فرآں کا صرف
سریر یا ہاتھ میں رکھائے سود و سود و سودی‘ (گس گس) ہے۔ اس مصموں
کو تاعزے حسن طریقہ سے لکھا ہے اس کا خود اٹھیں کی رماں سے کچھ خوب لطف
آئے گا۔ ۸

لے مصرار جمل جو در مصرحہ اہل دگر بات و اہل دگر
تمہہ جو گار رکہہ آس گیر مسہ تہی جوں سر و حصہ میر
اہل مگرد و نما مہ۔ عیسہ حرہ سودا ر جل دیا فقیہ
مہ۔ اے مایہ نہ در جور و دگر بہہ سر و میر کو د

دقتر معنہ تو زبر خواندہ تختہ اسم از پدِ خواندہ

عرصہ عالم بسافت تراست دولت آدم بخلاف تراست

توشی اولیم تو ہر دوسرا تو ملکی تخت تو شد چار پا

گنج خدارا تو کلید آدمی نر پے یاز بچہ پدید آدمی

مرتبہ جو کہ برانی باہ کس نخورد شربت باران چاہ

ہیج کہ رہ سو بہ بالا نیافت تا قدم از تہمت والا نیافت

پھر کہتے ہیں کہ خدا کا نائب اور خلیفہ بنتہ کہ یہ بڑی بلند ہمتی اور علی

حصولگی کی ضرورت ہے۔ اور یہ نیابت و خلافت محض خوش و خوراکی

و خوش پوشاکی سے حاصل نہیں ہوتی۔ ان خیالات کو کسی نادرتبہاارت تجربا

سے ثابت کیا ہے۔ کہتے ہیں کہ پردل ”ترک“ (سپاہی) تیر سے نشانہ کا کام

لینا ہے، مگر تنگ نظر و ”مبطحی“ (بھٹہ مارا) ایسے دھن کا۔

دھوبی کپڑے کو آگ پر رکھ کر اجالتا ہے، لیکن مشعلچی آگ میں جھونکتا ہے۔

پستہ ہمت اور تنگ نظر آدمی کتابی بڑھ جا ہے ذلیل ہی رہتا ہے جیسے قرش

خواہ خروا طلسم ہی کا ہوتا ہم پامال ہے، ریشم کا کیرا جو پتہ چارٹ، چارٹ، کربڑا

ہوتا ہے دنیا اس کو نگا کر کے اپنا بدن دھکتی ہے۔ کبھی اپنہ ڈہر سر حیری

ملبوس کہ باوجود پرہیز بدن ہے مچھلی اتنے فلسر کہنے پر بھی مفلس ہی رہی۔

آخر میں خلاصہ کہ طور پر فرما۔ تمہیں ۸

جلد گرائے کہ مظالم کسے
 تشرع ہی سحرہ ظالم کسے
 ہر رہستہ را دم لہاں دہد
 کھرنگ رالقب ایماں دہد
 وایحہ کدشہ کاریریشاں کد
 آہمہ ار حصت ایتاں کد
 او فکد مال کساں در معاک
 ساں ہمہ گوید حلال ست یا ک
 درس بوہل کسد اتفاق
 عدل عمرام ہمدارفاق
 حاو فقہ ار امرائے سفیہ
 خسروا مال در امرایت حیر
 سوئے فیتہاں حدائی گریر
 ارپے کفارت تعظیم میر
 دیدہ ریائے علماں رگریر

انسان کی نیابت الہی

دہل کی میتوں میں اساں کے بنرف اور ممہ بیاست و خلافت الہی
 کو واضح کیا ہے۔ گویا آیات کریمہ "علم آدم الامعاء کلہا" اور انی حائل
 فی الارض حیاتہ کی تفسیر ہے۔ اساں کا فطرۃ ممدی حواہ ہوا اور سیجے
 روٹے والی حیروں کا خود بخود نظریں جھوٹا معلوم ہوا کیسا اعلیٰ اور عتیق اور رور
 متاہدہ کے مطابق خیال ہے۔ اور حسب حدائی تراویں کی کسمی ہی ہاتھ آگئی تو
 میر اور رہ کیا گیا۔ ۵

خود ریدر گرچہ کوں آمدی ماید رار حسلہ سروں آمدی

شرم نداری کہ چو قراں وہی تیغ تبی در کہ ز اشیایاں نہی

عالم نیرداں بود از حسیلہ دور ہیچ کہ سایہ نہ بیند نور

جیلہ نزدیکجہ صوارہ یوقلونیستہ ہرام الکتارہ

این ہمہ تیغ بر آگہ رود زانکہ بداندرہ ویرہ رود

کس جہلا رانکہ دجرج کار حکم نبود بدورق بہ نگار

علم ہمان سر تیغ حقیق و بس کز رہ تحقیق بر آری نفس

ہر چہ کنی گر چہ صواب ست پاک ہم بوی از ختم خدا تر نامک

چوں تو نداری ز خطائے سر ہم علم تو در دین خلدہ شد عظیم

ای زہفتہ میاں کردہ چہ تا وز یہ تحقیق عمل پا ہر سہ

علم کز اعمال نشانہ شے نسبت کالبد ہ دارد وجانش نیست

اس مسئلہ میں یہ بات دیکھنے کی ہے کہ علما کی "خطائے ترسی" کو "خلل در دین" اور علم "عمل" کو "کالبد" بہ جان "ٹھیرایا" ہے، حتیٰ کہ "صواب" و "پاک" کام

کہ یہ بھی "خطائے ترسی" کو ضروری قرار دیا ہے۔ پھر غور کیجئے کہ اس فی سطور

وجہ بروہا باقیہ کو بھی نہیں چھوڑا جو "فتو" کی آڑ میں ہر کردنی و نا کردنی حرکت کرتا ہے، حق گوئی کی حد ہے کہ بادشاہ کو بھی صراحت، کہ ساتھ لیا ہے اور گناہ

مکہ سے کنارہ کیا ہے۔ سنئے

انہ پیکہ میرستم کہیش را محو کہ صد حق درویش را

آں بہ لقت دساؤ دیں را علا کو بچاں دادہ را حساں صلا
 تنہا ہنم کہ متا ئیدر - ۱ ، کرد قوی شریع رسول خدا
 مانہ دریاں ردیر کردگار حارں رورں رکف گنج مار
 خلق کہ یو بید لطلں ہماے بے حراسد رطل حد - ۱ ،
 سکہ اولست مدول طرار حطہ او مانہ مانگ مار
 حاتمہ بخت تو گردوں تتیں قاعدہ ملک تو مساد دیں
 مام تو معراج سلاطیں حس مام تو لاجول سماطیں اس
 ماوک سیدرت تہہ کفر کاہ ہمدی محرامت ایماں بیاہ
 تیغ تو کو فاتحہ ابتدا - ۱ ، مرق مدحواء تو تہید است
 ملک تو معمور و مخالف جواب حاتم تو میدار و ہماے بحواب

علماء کے فرائض

حضرت امیر نے علماء کے فرائض قرار دیئے ہیں ان کو اگر رہاۂ حال کے مقیموں

پر مطلق کیا جائے تو ان کا ہو بہو لفظہ کھینچ جاتا ہے ۵

حامہ حرں سو حق عامہ را آلت تر ویر مکن حاسہ را
 ررق تہ رحصت نماں مدہ ریر ملک بیضہ ستیظاں مدہ
 بیضہ کلر ع بریر ہما - ۱ ، ارب حویس تو دیکھ رکے

”خوشامد“ اور ”چاپلوسی“ بھی ہیں چیز کو پہلے ”خوشامد“ اور عیب سمجھا جاتا تھا، اُسی کی بدترین شکل کو اب ”ڈپلومسی“ (Diplomacy) یا ”مصلحت“ بتایا جاتا اور ہنر قرار دیا جاتا ہے۔ ”خوشامد“ اور ”ڈپلومسی“ کے مقابلہ اور تجزیہ کہ یہ بجا نہ خود ایک دفتر درکار ہے جس کا یہ محل نہیں جہڑا امیر کہہ قول کہ مطابق بادشاہ۔ ”شرع رسول خدا کو قوی کیا“ ”نائب فرمان کردگار“ ہے، بنیاد دین کو برقرار رکھنا اس کا اصول کار ہے، ”سلاطین جنس اور“ ”شیاطین انس“ پر اس کا رعبہ، غالب رہی، ”ملکہ معمول“ اور چشم ہیار ہے۔ اس میں کون سی بات خلاف عقل ہے اور اس سے زیادہ حاکم کہ اندر محکوم کہ۔ یہ اور کس صفت کی ضرورت ہے؟ اور کیا اس زمانہ میں بھی یہ اوصاف بہترین سلاطین کہ۔ یہ نمونہ نہیں ہو سکتے؟ مثل جہنمت وغیرہ کہ نشانہ کہ سلطان کے بھی دو حصے ہیں۔ اول دونوں نظموں کہ عنوانوں کی نظر ملاحظہ ہو جو بجا۔ نہ خود اعلیٰ درجہ کی شاعری ہے۔

(۱) ”دعا۔ نہ چتر ہمایون سلطان السلاطین وہما نہ ہوا“ ”متعالیٰ علا الدین“
والدین زاد اللہ بیعتہ تحت جناح المتصور و ہما عین اعدائہ بوجہ التراب۔ ما دام طار الطیور
(۲) ”بنا نہ نشانہ۔ نہ ثانی بخاطیہ خدا یگان زمین و زماں نائبہ رزاق و کلید
رزاق فتح اللہ خزاہن اسمواست، والارض علی الاطلاق۔“

اب ہر طرح مدوح کا خلاصہ۔ سنہ ۸

آں سخن آرم کہ چہ ناماں کم بود در خور مدح رشید عالم بود

سیرتِ میموتس مدینِ پروزی	لحمہ دیساجیہ پیغمبرِ
چوں دمِ امامِ رODE کامِ او	مائبِ وحی آمدہ السامِ او
سکہ کارشِ معروف و اصول	تابعِ قال اللہ و قال الرسول
عینِ سرعیتِ لطیفِ دست	تشرعِ اگر عینِ سائنہِ دست
ہم تگِ او ہمِ ریاضتِ گری	رہسراوچہ - اکلاہِ سری
اریے گمراہیِ حابا ترقیہ	دریے سمیاریِ دلہا طیب

ثنا - نرسطان

اس وقت دہلی کے تحت یہ سلطان علاء الدین حیا ذی دمدہ مادتاہ
 سریراہی۔ مترقی آداب اورایتیائی درباروں میں حسر و وقت کو سائیہ صدا۔ ہے
 برتر و مالادکھا ماروتس عام ہے۔ لیکن جس طر میں حضرت امیر حسر و علاء الدین حسے و ماں
 کی تعریف کرے ہیں وہ کھائے خود مستحق صد تائیت ہے کہا حاتا ہے کہ وہ رماہ لب مند
 و حیم مدو گوتم سد کاکھا، اور یہ دور ہے "وری تنگ ایڈیلیں ایسیگ" (free)
 (thinking and plain speaking) کا۔
 اُس رماہ کامرقع تاریخ کی لوح یر مقوتس ہے، اس دور کا نقشہ اں آنکھوں کے سامنے
 ہے۔ ٹھڈے دل سے دووں کا مقابلہ کھے۔ یقین ہے کہ سارے کی ترتیب میں کوئی دتواری
 نہ ہوگی۔ اس رماہ میں جوہت سے نئی اصطلاحیں قائم ہوئی ہیں اس میں سے ایک

انچہ زہر چشمہ مقصود و بخیہ
 نیم کش خود بہ ابو بکر ریخہ
 دور کز آل اتی بچو رہو
 عدل عمریہ نرد آں دور بود
 ز آب جہانش کہ دامد رید
 قطرہ بر آں ایرجیا ہم حکم
 جام شراب کہ بہ تمیز خورد
 جرمہ آں جام علی نیز خورد
 برد گراں داد از آن خم نم
 تابه نمہ شریفہ شد عا لم

مرشد

اس زمانہ میں شاعری اور تصوف کی حالت، محتاج بیان نہیں۔ دونوں کو علم و عمل کی احتیاج۔ بہ بالا تر سمجھا جاتا ہے۔ دونوں کی سنگمال۔ کہ یہ صورت ایک مجلس کی ترتیب کافی ہے۔ اس کا جو اثر اخلاق پر ہے وہ ظاہر ہے۔ شعر و شاعر کہ لوازم آپ۔ نہ حضرت امیر کی زبان قلم۔ اور مقامات پر بھی۔ سنہ ہو۔ نگہ۔ مرشد کہ سلسلہ میں یہاں تصوف کی جو حقیقت پیش کی گئی ہے۔ زمانہ کہ غور کہ لائق ہے اور جس کا خلاصہ ہے: ”حج اگر عین نباشد شریعت“۔

زیر نگین عرصہ ملک جہش
 خطبہ مہب لی رقم خاش
 بعد ایا کہ طرز علم
 فاخلع نعلیک مقام و دم
 راہ و کو بطریق صد
 رفتہ و دم بر قدم مصطفیٰ

عقل کل آموخته لوح ادب	راں ارلی مکتب و امی لغت
ہم مقدم سُنقِ حدیثیں درست	کرده و کیلاں قصائدِ محبت
حاشیہ نامہ ربانی است	ہر سحتس کا صل مسلمانِ بہت
تیر حرد حور دہ رام الکتاب	درسِ شرف کردہ جس المآب
دالِ ہدایت سرِ مستقیم	عینِ عنایت رِ عطاءئے کریم
حلِ مبین لمحہ مشور او	عزود و تقی کفِ لور او
یافتہ ر سبِ متانی کمال	ماہِ دو بہتہ سیرِ جمال
ماہم امید ست کہ یمیم سر	او یقین دہہ جمالِ عزیز
نود مارا ر و ر وار حق سلام	کرد مارے سہ یارِ سام
آمدار ال گوہ مارِ ی قسا	یافتہ تشریفِ مارا ر خدا
ہر سحت حار و وحی حدلے	ہر قدرت عمدہ ہر دوسرے
حردم اماگ کوئے توام	مں کہ عیاں تر سہ جو نہ توام

منقبرۃ اصحاب رضی اللہ عنہم

مقت کے استعار گویا اس ارتداد سہوی صلی اللہ علیہ وسلم کی تفسیر ہیں کہ اصحابی
 کا لعموم ماہم اقتدایم اہل یتیم (دوسرے اصحاب مثل ستاروں کے ہیں کہ جس
 کی بھی بیروی کر لو گے ٹھیک راستہ یا لو گے)۔

زندہ باقی کہ جہاں آفرید کہ مرد آں زندہ کہ جاں آفرید
 آنکہ بود خالق موت و حیات مرگ بر و پھیر کہ آید بزار
 نیرت بر آں بہت کہ آرد شکست کو ہمہ رانیہ کند ہر چہ ہست
 ساخت ز یک قطرہ آدم گہر طرفہ کہ نہ بھر بیکہ قطرہ در
 چوں سر و عوی کشاں کس نہ کو ز قفا رود و عدم گشتاں سپر
 گر عہد عالم بہم آئینہ تنگ بہ نشود پایہ بر یکہ مور لنگ
 جملہ جہاں عاجز یکہ پایہ مور و را کہ بر قاعدہ عالم چہ زور
 بہ کہ بیچارگی جہاں خویش معتر و ایمیم بہ نقصان خویش
 مندرجہ بالا اقتباس کہ مطالعہ کہ بعد ضرورت امیر کہ اعلیٰ درجہ کہ مکمل
 ہو نہی کلام نہیں رہتا۔ اسی طرح کثیر التعداد اشعار سے ان کہ مفسر و محدث
 اور فلسفی ہو نہ کہ یقین ہوتا ہی۔ یہ حمد گویا اس حدیث کی تفسیر ہی نہ کہ انشاء
 علیہ السلام انہما اثنتی عشر علی نقیۃ۔

نعت سرورِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم

مندرجہ ذیل ابیاریہ مضمون نعت کی گویا معراج ہیں کہ گفتہ او گفتہ اللہ ہو کہ
 عقیدہ حقہ کو کس خوبی سے نباہا ہی اور ایمان کہ ساتھ عمل کی ضرورت کو کس طرح
 ناگزیر ثابت کیا ہی ۔ ۵

وَصَدَقَّا كَيْفَ۔ ان کا انکار اس مقدمہ کے ایجاز کے احاطہ سے باہر ہے۔ ۵

میتیں دوید دستانِ ضمیر	خامہ فرو و جامد با مگِ صریر
فوجِ لہو عم ز معانیِ حشر	حوامدہ و مانو امده در آمد ز در
ملکِ سخی با جو گزتم نہ تیغ	گوہر جو دیر فقام چو میع
حبِ جہاں پر رغا یہ کتم	وضعِ مہلکای عجا ئب کم
ورثہ ہریت ہماں در ہماں	تحفہ یوستیدہ ہماں در ہماں
نثرے اراں گو کہ کتم از قلم	کاب رتعم نہ بردتیم
آں چہ ہفت ست مراہِ جلال	گزتمتس وصفِ ناید محال
غیر حیرت آگہ کہ دریں یہ حیت	کو حیرت و اند کہ در آئمہ کیمہ
حامد کہ ارگجِ حدائی عم اسد	حید کہ در گجِ حدائی کم

(مطلع الاوار)

تاہم لہوئے مالایدرک کلمہ لایترک حلقہ ایسی محدود استعداد و استطاعت کے مطابق ملاحظہ و استقصا سر کا و تینا جید نمونے دہل میں میتی کیے جاتے ہیں۔

حمد باری جل جلالہ

سہل و دہر کہ مدو حرفِ کئی	ار ملکِ لغتس جیہ سخی
کے سخنِ او بعد مردم ست	ریں لہے کو سرتے گم ست

نام شاعر	بسم اللہ	تضمین
ادہم ہفوی	بسم اللہ الرحمن الرحیم	راہ حدیث، رستہ بسوئے قدیم
میرزا طاہر وحید	"	ہرستہ تنہا، ہر زیریاض قدیم
وحید	"	کعبہ جان و دل اہل نعم
تمتہ	"	ہرستہ، علاج از پتہ قلب، سقیم
عاصم	"	خال رخ آرائے عروسی قدیم
کامی	"	نغمہ معربان ریاض نعم
وحدت	"	مطلع انوار کلام و سیم
معنی	"	مصرعہ جرب، نظم و سیم
آزاد	"	حاصل ہر چار کتاب، قدیم
واحدہ	"	آیہ الطاہرہ، خدائے کریم
اشروء الہی	"	زینت، عنوان کتاب، قدیم
	"	ہرستہ، نمک، ہرستہ - رخوان کریم
	"	غازہ رخسار عروسی قدیم
	"	قافلہ سالار کلام حکیم

تدریس سالانہ، مطلع الانوار کی نظم و نثر میں معانی و مطالبہ کی جو افراط و فلوافہ ہے
 ہوا۔ سے خود مہذبہ کی زبان فیض ترجمان سے سنہ اور صفت

نام شاعر	سم الله	تقصیں
عزالی مہدی	سم الله الرحمن الرحيم	ہست تہاب اریئے دیور حیم
فیضی	"	گنج ارل راست ظلم قدیم
عرفی	"	موج سخت است رخ رفتیم
ستانی	"	ماہیچہ رات امید و بیم
تھانی	"	تبع الہیہ - ادر - حکیم
ملاستیدا	"	آدہ - رختیہ فیض عمیم
		مطلع دیاجیلط م قدیم
		نص صیح است و کلام حکیم
		یحمہ اعجاز و عصا - حکیم
زلالی	"	ارہ کس تارک دیور حیم
		تیر تہاب است بدیور حیم
		سرور حید پوتن ریاض بعیم
		ارٹئے خوش و ہمہ حسن قدیم
آراد ملگرامی	"	تبع - یتاب رسول کریم
صفا	"	ہست عصائے رہ امید و بیم
محمد قلی سلیم طہرانی	"	ہست عصائے رہ طمع - یلم

نمبر شمار	نام ثنوی	نام مصنف	بیت فارسی	کینہ
۲۱	منظر الانوار	ہاشمی بجزاری	.	.
۲۲	ثنوی طاہرہ	مرزا محمد طاہر وحید قزوینی	.	.
۲۳	مخزن والہ ہری	درویش حسین والہ ہری	.	.
۲۴	مطلع الانوار	میر محمد باقر داماد اشراقی	۱۰۶۴	.
۲۵	دولت، بیدار	ملا رشید	۱۰۸۰	.
۲۶	مشرق الانوار	مولوی عبدالرحیم دہری	۱۲۷۳	.

تضمین بسم اللہ | مولانا نظامی نہ بسم اللہ کی جو تضمین کی ہے وہ بھی ایسی عام پسند ہوئی کہ بہت سے نامور شعرا نے اس پر طبع آزمائی کر کے اس طرز کو نیا مینہ کی کوشش کی ہے۔
یقیناً جو منسلک جدول نہایت دلچسپی کے ساتھ مطالعہ کی جائیگی۔

نام شاعر	بسم اللہ	تضمین
لطیف	بسم اللہ الرحمن الرحیم	ہرے، کلید درگنج، کیم
امیر خسرو	"	خدا بلکہ قدس اس، ہلک، قدیم
مولانا جامی	"	ہرے، صلا، سر خوان کریم
ہاشمی کرمانی	"	فاتحہ آراء، کلام قدیم

نمبر شمار	نام متنوی	نام مصنف	وفاقی و قلمی	کیفیت
۵	تحفة الاحرار	مولانا حامی	۸۹۹	..
۶	مسطر الابصار	قاصی سحانی		
۷	منظر الآتار	امیر ہاشمی کرمانی	۹۴۸	
۸	مشہد الابرار	عزالی مسہدی	۹۸۰	
۹	مدرت آتار	..	..	
۱۰	مسطور الالطار	ربانی مروی	۹۸۲	
۱۱	منظر الاسرار	حکیم ابوالفتح دوانی		
۱۲	مجمع الاسکار	عزنی ستیری	۹۹۹	
۱۳	ردۃ الافکار	سکئی اصمہانی	۱	
۱۴	مرصد الاحرار	ابو سحاق گاذرودی		
۱۵	مرکز ادوار	شیخ فیضی فیاضی	۱۰۴	
۱۶	متنوی مامی	میر محمد معصوم مامی		
۱۷	متنوی تائی تگلو	اقا تفت تائی تگلو	۱۲۳	
۱۸	مسح الابرار	ملک قلی و مولانا طہوری	۱۲۴	
۱۹	دیدہ سیدار	حکیم تفتائی اصمہانی	۱۲۷	
۲۰	حسن گلوسوز	رلالی حوالساری		

مقابلہ کا ارادہ نہیں کیا۔ لیکن امیر خسرو نے اپنے ختم میں ایسی نذر تہ و جود پیدا کی کہ ختمیہ وی کہ بعد کثیر التعداد شعرا نے اس طروت توجہ کی معلوم ہوتا ہے کہ خود مصنف علیہ الرحمۃ کو اس کا کامل یقین تھا۔ چنانچہ انھوں نے لکھا ہے ۔۔۔

ہرچہ نوسیم ۔ داستان راست کمنرہ نہ پئے راستاں
تا تو لم ہر کہ دوا دو کند پس روی این روش نو کند
اور متاخر شعرا کی یہ نتیجہ ہے کلام خسروی کہ مل متمتع ہو نہ کاجس کی
نہ کہ کما گیا ہے کہ

دیکھنا تقریر کی نذر کہ جو اس نہ کہا
میں نہ یہ جانا کہ گویا یہ بھی میر دل میں ہی
اذا قیل اط مع الہ اس طرا
واذا ریم اعجز المبحذ

مندرجہ ذیل جدول سے جو مطلع الانوار کے مقابلہ کی کتابوں کی ہیں اور بجا نہ خود نام
اس کا کچھ کچھ اندازہ ہوگا۔

نمبر شمار	نام شتوی	نام مصنف	توقا بھری	کیفیت
۱	مطلع الانوار	امیر خسرو دہلوی	۷۲۵	
۲	روضۃ الانوار	خواجہ کرمانی	۷۵۳	
۳	مونس ابرار	خواجہ عارفیہ کرمانی	۷۷۳	
۴	گلشن ابرار	مولانا کاتبی نیشاپوری	۸۳۹	

سارم اراں ساں سرلئے سیج یج کلیدار یے آں سیج گج
 کاجیہ سرگج دودا پدیدیہ فتح سودہم سراں کلید
 آں مطآرم کہ ہمہ باقداں فرق مداسداریں تامداں
 حداد یہ ہیکہ لینے آب کو ٹرہاتے ہس صرف اسی قدر یاکتفا کرتے ہں کہ
 'فرق مداسداریں تامداں'

عنوانات کی تریحی نعایت لطیف ہے - ۹

چوں شود آراستہ نظم چوڈر ارگہر تر کسم حاسہ یہ
 سرازان گوہر کرم در قلم کابرتغرے سرد و تیرہم
 یافتہ آئیں عمارت بوی لطیف تر آراستہ چوں معوی

تقسیم مطالعہ ۱۰ | کتاب کے مطالعہ کے میں مقالوں پر تقسیم کر کے سوا ۱۵ مصامیں
 اس میں میان کئے ہیں۔ اور یہ میں مقالہ حمد و نعت مدح مرثدا اور تعریف سلطان اور حاتمہ
 کے علاوہ ہیں اور یہ تہمدی و احتتامی مصامیں بھی اکثر دو دو تین تین عنوانوں
 کے دیل میں ہیں - ۹

میت حریہ اسب درں یگر گج

مٹ حریہ رصد و نشت و سیج

مقابلہ کا فتح بار ۱۰ | محراب اسرار اور مطلع الانوار کی قصہ میں تقریباً ایک صدی
 کا فصل ہے۔ اس طویل حصہ میں سوائے امیر خسرو کے کسی اور شاعر نے حصہ لگایا ہے

خامہ ام از گنجِ خدائی خم سرست، چسبیدتا کہ در گنجِ خدائی کم سرست،
 اَلْمَوَدَّۃُ بِمِیَانِ | امیر خسرو کہ کلام میں جو گفتگی تسلسل پر وہ محتاج بیان نہیں۔
 درز و تخیل نام کو نہیں۔ ہر دعو پر توار دلائل و تراکم توجیہات۔ ان کی خصوصیات،
 ہی۔ اور چونکہ مطلع الانوار کا موضوع ہندو موغظہ ہی اس۔ یہ اکثر بہت کوری کوری سنائی
 ہیں جس۔ کہ بغیر چارہ نہ تھا۔ ۸

باز کشاوم لطیفی بی دکاں مرہم دل دارد و دار و رجاں
 آن کہ دلش تنگ نیاید ز پند دار و تلخش دہم سودمند
 دل کن خورشید طلبد نیز ہر یکہ بر شا کر خنہ تہ پرانہ بست
 دار و تلخ از خور و ہر کس ہم بودش نیز خورندہ بہ
 تہ ز دگاں را کہ نہ حلوا بہ است خوردن کش نیز ز حلوا بہ است
 تلخ ز شیریں بہر بہت رسید سود دہل بشیر از شا کر رسید
 گر تو خوری سود تو باشد بی سود ورنہ خوری۔ آن کہ خورد سود او
 جو کچہ کہتہ ہیں اکثر کتاب و سذتہ کو پیش نظر رکھ کر کہتہ ہیں۔ ۸

بیش ترین نکتہ زر۔ ترابہ بن

ز آیت و اخبار۔ ایم سخن

نظامی۔ کہ ساتھ مقابلہ میں جہاں تک کامیاب ہو رہیں۔ اس خود یوں فرماتے

ہیں۔ اعتماد علیٰ انفس کی انتہا ہی۔ ۸

مں مدد عرض کردہ مامہ جوتیں او ماصلاح را مدہ حامہ جوتیں
 دید ہر نکتہ را رقم برتہم بوج بر جود سادوست ہم
 لطیر کردہ مو۔ ہر نگاہ لے بعمیہ الطارہ مگر اف
 گر حییہ جوں دوستاں پسیدہ لکس از حیم دستماں دیدہ
 دیدہ حصم عیب کو تس بود دیدہ دوست عیب یوتس بود
 دید جوں دستماں دریں دفتر تا ہمہ عیب آمدہ بطر
 جوں ہمہ عیب دیدتس دہا ستست جوں دستاں مکہ دہا
 ریں قایق کہ تدر معرفت پست موموتو تعریہ کردہ اور
 شمع مں یافتہ صیا اور مں مں گتہ کمیہ اور
 ہر حییہ او گف مں ہما دم گوتس برکتیدم گس رترست یوتس
 و آجہ نمودوس مں تم لے عیب آں مں مست لے بروے
 گر مادمہ رد سہا تں جائے لے حے میت ہیج دریا ئے

عور و مائے کہ کسی مودہ کی تصحیح کی جس قدر مشکلات اور اس کے حقے مدارج
 ہو سکتے ہیں ان کو ظم میں کس جونی سے ادا کیا ہے۔ اور ساتھ ہی ایسے کلام کے اصلاح سے
 مالاہ ہوئے کا کیسا اعلیٰ اور صاف اعتراف ہے۔

موضوع | موضوع کتاب اخلاق، کلام اور تصوف ہے۔ ۸

ہر حییہ مں ارحامہ تمام بروں گنج حدائی ست کہ را ام بروں

گرچہ گوہر بقیہ بہرست عزیز - قیمتہ ہست، کمر بارانیہ نہ
 ایں رقم کاندرو صفائی ہست - گرچہ زرغین، زر نما، ہست
 ننگد گزشتہ طریر کہ تیر - اہلماں را بود فریب، انگیز

اصلاح کلام | امیر خسرو نہ با ہمہ قادر الکلامی پورا کلام استادان فن
 دلی الخصوص حضرت شیخ شہاب الدین کی خدمت میں بنظر حاکم و اصلاح پیش کیا ہی۔
 اور خمسہ کی آخری ثنوی ہشت بہشت میں نہایت صفائی۔ کہ ساتھ اس کا اعتراض
 کیا ہے اور یہ ایک اور ثبوت اس امر کا ہے کہ امیر خسرو نہ وہ "دبدبہ خسروی" والا
 شعر نظامی کی توہین یا آتھاؤ کی غرض سے نہیں فرمایا تھا۔ ۹

یکہ ایک ایں پنج نامہ تاباں - عرض کردم بچہ نام دانیایاں
 ہر کسر اچھاں کہ رہے نمود - در بدونیک گفتگو نمود
 ہرچہ بچہ سادہ راست راخم دید - بجوار سخن فرماہم دید
 واں کہ در گفتن از دم کتر خاست - راست گوچوں نمود کردم رات
 زین ہمہ ناقدان نکتہ شناس - ہر کسہ زود موبو ہم وقیاس
 لیکن آں کاندیں خزان پُر ق - مہرہ قلب دور کرد زور
 نہایت الاکہ آں جہان مجہلوم - کہ شدش ہرچہ در جہاں معلوم
 بس کہ در علم راست تہدبیرت - راستی ہم شہاب ہم تیرت
 او شہاب دل تنش ز اجارہ - نیرین مشرق الانوار

ہر حید کہ این خط مسلسل مومے سود ر حرف اول
 گر راں قبح آری آب حور دم لے گلب بوا اعتراف کردم
 دقے کہ دریں دم حیات بس ہمیرہ اولیں مات ست
 زده است بمسی اوسادم درست میتس حیات دادم
 احس ہے سحر حید - کر بکھ وہاں مالے تست
 می داد چو طسم مامہ رایج ماتی نگد انت بر مایج
 آن بحر کہ لبتس حے میت محتاج ستانست کہ میت
 - ۵ آمیہ سکد ری

ہسریہ ور گچہ گویائے میت کہ گچہ ہسردانت را مدارہ میت
 لطریوں بریں جام صہا گشت متد صانی و در در ماگرت
 مں ارجیہ دالے گراں سر سوم کچا ماحر لیاں برار سوم
 جیہ گویا حرد مد آفاق بود سحوا دآں ورق کر خرد طاق بود
 ہمہ بیکرے حلوہ کردار سریر کہ ہر حاکہ ماتد بود دل یدیر
 درارے برا لگد سر پوشت را کہ ماگفتہ ما درتو دگوشت را
 - ۸ ہست ہست

این مویہ کہ نقش بیکارے است اطرار کس مودائے است
 گرچہ این دارد انگیں کا - سرکہ را ہم بود حریہ را

دور ہو۔ نہ کا صریح اعتراض ہے۔ اس سے زیادہ بغاوت، دیانت، اور کس چیز کی توقع ہونی چاہیے؟

اور۔ لیجئے۔ اگر چل کر اپنی ہستی کو بالکل ہی فنا کر دیا ہو اور نظامی کی "اُستادی" اور اپنی شاگردانہ "فرزندی"، کا نہایت، صفائی۔ کے ساتھ اقرار کر لیا ہو یہ ادب و انکسار کی انتہا ہے۔ ۸ مطلع الانوار

تیر کہ پر عاریت، از مرغ یافت، کہ زیر مرغ تواند نہ تماقت،

نہ غلطم کا پنجہ نمودم پیش عریذہ بودنہ برج، خوش

ماہ کہ در پر تو خوش یذر لیر، گرمی خورشید برو بہر حدیر،

اس کہ بعد اسی مضمون کو اس سلسلہ کی باقی چار کتابوں سے لیجئے۔

اور داد انصاف، دیکھئے، ۸ شیریں خسرو

بدیں ابجد کہ طفلان را کند شاد، مشا رہستم از تو، لمیم استاد

گرت شیریں خوانی، بار بند، و گر جان نیر، بارہ کا کبیر،

کشا داو پنج گنج از گنجہ خویش، بدای پنج آزمایم پنج، بخویش

کہ تا گوید مرا عفت، لگرا می، نہ بہ شاد، تہ فرزند نظامی

۸ مجنوں لیلی

میخواست، بس دل ہوس باز، کہ سحر و بدیم نو کم، ساز

پیر پیر، او چہاں کہ دانم، گفتم قد مزدن تو انم

• لکن واقعہ یہ محض تنازعہ تعلی و لغاح ہے۔ حالت یہ ہے کہ اس وقت تنازعہ کی عمر ۴۸ سال ہے۔ کلام کا علعلہ بہد و ستاں سے ایراں تک ملد ہو چکا ہے۔ سعدی جیسے مقبول و رندہ حاوید معاصر تنازعے اں کے کلام پر صا د کر دیا ہے۔ اب وہ حمسہ لطامی کے حواہ کا ارادہ کرتے ہیں۔ حضرت بیرو مرشد کا سایہ سر پر اور ہاتھ پیٹھے پر ہے۔

اں اساس کے ساتھ اگر حمستیں (لطامی و حسودی) کے ماقبیں و مقابلہ کسد گال متر ل رہو جائیں اور۔ ۵

”فرق مداسد اپنی تاملں“

کا مصداق ہو تو کیا عجب ہے۔ میرے رد تک یہی اور صرف یہی مطلب ہے۔ ۵
”ر ل ر لہ در گور لطامی فگد“

کا۔ اس کے متصل مالعہ کے اسعار ملل ملاحظہ فرمائیے اور انصاف کیجیے کہ کس ادب اور احترام واحب کے ساتھ ایسے محترم حریف کا ذکر کیا ہے۔ ۵

آں روتے بود را مدارہ دور عطرہ در آمد مد ماعم ر نور

نور کہ ارواحہ لطامی رسید کاراں ر وسطا عم رسید

گرچہ بروہر میں حتم رسید سکہ میں مہر ریتس راکست

حاتم اور اچو ک دم گئیں داد گیتس میں انگستریں

ایسے مد مقابل کی ”خواجگی“ اوراں سے ”نورسی“ اوراں کی روش کے ارادہ

کثرتِ مشاغل | اسی کے ساتھ مصنف کی کثیر و متنوع مشاغل پر غور کیجیے جو سلطان دہلی کی سرکار سے لے کر سلطان الاولیاء کے دربار تک ہیں اور شعر گوئی کے یہ فرصت بہت ہی کم ملتی ہے ۔ ۵

شغل بہر حادثہ بسیار شد

نیم درم در سر این کار شد

اگر کافی نملے ہوتی تو کیا ہوتا اور پایہ سخن کہاں۔ سہ کہاں پہنچتا؟

اس کا جواب خود مصنف علیہ الرحمۃ سے لیجئے ۔ ۵

صُرف ہمہ عمر گراں جاشدی

قطرہ بے نیست کہ دریاشدی

بحرِ ذخار اور دریا۔۔۔ نہ پایدا کنار ہو۔ نہ کہ باوجود اپنی شاعری کو قطرہ

۔۔۔ (یقیناً بلا تصنع) تعبیر کرنا انتہا پر مضمر نفس ہے۔

”دبدبہ روی“ | ناظرین کرام۔۔۔ نہ اس سلسلہ کی سابقہ کتابوں میں بھی ملاحظہ

کیا ہوگا اور اس کتاب میں بھی دیکھیں۔ گم کہ حضرت امیر خسرو نے باوجود مہذبہ

(اور کامیاب مقابلہ)۔ کہ ہر موقع پر اپنے پیش رو (مولانا نظامی) کا بہ صداد بملحوظ

رکھا ہے۔ مگر ایک نہایت مشہور شعر نے تقریباً ہر زمانہ میں بعض قلوب کے اندر خلش کیا ہے

اور اس کو سو۔۔۔ ادب پر محمول کیا گیا ہے۔ وہ شعر یہ ہے ۔ ۵

دبدبہ خسرو ہم شد بلند زلزلہ در گور نظامی فگند

دریں دم کہ یا یاں میں پیکر سدا -

رتاریج ہر صدمہ کی کم ترست

اس کے بعد ایک سال کا وقفہ ہوا تھا ^{۱۶۱۹-۱۶۱۸} اور آخری شوی (ہفت ہفت)

سہ ماہ میں تصفیہ ہوتی ہے - ۵

سال ہر ستس کیجے و مقصد بود

کاس سار دس ہر بخر کبود

گو کہ وہ مالاسیں کے تہار سے لطاہر حمسہ کا چار سال میں عام ہوا معلوم ہوا ہے

مگر حقیقت یہ ہے کہ اس پر صرف تین سال صرف ہوئے ۵

کہ اراں بعد قیمتی نہ تہ سال

کردم میں بیج گنج مالامال

(ہفت ہفت)

مددہ تصنیف : | اسی قادر نگاری و رنگینی کا نتیجہ ہے کہ مطلع الاوار صرف دو مہینہ

کے اندر کی گئی ہے ۵

ار اتر استہ گردوں حرام

تدہ دوہہ میں مہ کامل تمام

ملاحظہ قعداء مطلع الاوار کے استعارہ کار و راء او وسط سوا و سو کے قریب ہوا ہے

(یوراحمسہ جو سرہ ہر اربو سودس استعارہ مشتمل ہے تین سال میں تمام ہوا)

اس زمانہ میں مشق سخن کامل ہو چکی تھی اور بدبہ خسروی آفاق گیر تھا۔

فکرت من چوں بفکر ابد خوش یافتہ از گنجیدہ توفیق بخش

بلبل نطق از گل طبع اپریدہ غیر از کلمہ درید

فوج بقوجم زمرہ انی حشر خواندہ و ناخواندہ در آمد و در

زفرمہ دل فلک آوازہ گشتہ جان جہا ز بسخن تازہ گشتہ

بر سر ہر پایہ کہ بردم بر تارچہاں گشتم و آفاق گیر

اسی سال (رجب) سے ذوالحجہ تک صد و چھ ہجرتیں کر لیں عرصہ میں۔

علاوہ مطلع الانوار کہ ذوالحجہ میں لکھیں:-

(۱) شیریں خسرو

در آغاز رجب شد فرخ این فال

ز ہجرہ شش صد و ہشتاد و نو سال

۶۹۸ھ

(۲) مجنوں لیلی

تاریخ ز ہجرہ آں کہ بگزشتہ

سال شش صد و ہشتاد و نو سال

۶۹۸ھ

ملاحظہ ہو، ایک ہی عدد شش صد و ہشتاد و نو (کو تین مختلفہ بحروں میں

کس خوبی و صفائی کے ساتھ باندھا ہے۔ صدر محمد باقر آفریں !!

اس سال ۱۰۸۰ھ (۱۶۹۹ء) میں چوتھی کتاب آئینہ کندہ لکھی

استعار کی تعداد تین ہزار تین سو دس ہے ۵

درہمہ ریہ آوری اندر تمار

سہ صدودہ ہر شعر و ہر ار (مطلع الاوار)

لیکن دراصل کل تعداد استعار کی ۳۳۲۴ ہے۔ اس چوڑہ کی زیادتی کا یہ سب

ہے کہ اصل مقصود کے بعد بطور حاتمہ چوڑہ استعار کا اصاد کیا گیا ہے۔ چنانچہ حضرت

امیر کی عام روش کے مطابق میں کتاب کا حاتمہ اس شعر پر معلوم ہوتا ہے - ۸

میں کم آں جیہ اردلم آید کسب

باقی الا تمام علم اللہ محب (مطلع الاوار)

اور اس شعر کے بعد جو استعار ہیں ان کی تعداد ٹھیک چوڑہ ہی مگر اس مطوعہ

سے میں کل تعداد استعار ۳۳۲۴ ہے، یعنی اصل سے ۳ شعر زیادہ ہیں جس کا سبب

عالمیہ ہی کہ ۳ شعر مہیصہ کے مقابلہ کسب گان کے سہو سے مکرر ہو گئے ہیں۔

زمانہ تصنیف ۱۰۰ | مطلع الاوار کی تصنیف (یا حمزہ حسروی کے آثار) کا سال

۶۹۰ھ ہے - ۵

سال کہ از جرح گشت گود

ار لیس شش صد و دو ہشت گود

(مطلع الاوار)

اس وقت حسروی کی عمر ۴۴ سال کی تھی - ۸

۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰
۱۰۱
۱۰۲
۱۰۳
۱۰۴
۱۰۵
۱۰۶
۱۰۷
۱۰۸
۱۰۹
۱۱۰
۱۱۱
۱۱۲
۱۱۳
۱۱۴
۱۱۵
۱۱۶
۱۱۷
۱۱۸
۱۱۹
۱۲۰
۱۲۱
۱۲۲
۱۲۳
۱۲۴
۱۲۵
۱۲۶
۱۲۷
۱۲۸
۱۲۹
۱۳۰
۱۳۱
۱۳۲
۱۳۳
۱۳۴
۱۳۵
۱۳۶
۱۳۷
۱۳۸
۱۳۹
۱۴۰
۱۴۱
۱۴۲
۱۴۳
۱۴۴
۱۴۵
۱۴۶
۱۴۷
۱۴۸
۱۴۹
۱۵۰
۱۵۱
۱۵۲
۱۵۳
۱۵۴
۱۵۵
۱۵۶
۱۵۷
۱۵۸
۱۵۹
۱۶۰
۱۶۱
۱۶۲
۱۶۳
۱۶۴
۱۶۵
۱۶۶
۱۶۷
۱۶۸
۱۶۹
۱۷۰
۱۷۱
۱۷۲
۱۷۳
۱۷۴
۱۷۵
۱۷۶
۱۷۷
۱۷۸
۱۷۹
۱۸۰
۱۸۱
۱۸۲
۱۸۳
۱۸۴
۱۸۵
۱۸۶
۱۸۷
۱۸۸
۱۸۹
۱۹۰
۱۹۱
۱۹۲
۱۹۳
۱۹۴
۱۹۵
۱۹۶
۱۹۷
۱۹۸
۱۹۹
۲۰۰
۲۰۱
۲۰۲
۲۰۳
۲۰۴
۲۰۵
۲۰۶
۲۰۷
۲۰۸
۲۰۹
۲۱۰
۲۱۱
۲۱۲
۲۱۳
۲۱۴
۲۱۵
۲۱۶
۲۱۷
۲۱۸
۲۱۹
۲۲۰
۲۲۱
۲۲۲
۲۲۳
۲۲۴
۲۲۵
۲۲۶
۲۲۷
۲۲۸
۲۲۹
۲۳۰
۲۳۱
۲۳۲
۲۳۳
۲۳۴
۲۳۵
۲۳۶
۲۳۷
۲۳۸
۲۳۹
۲۴۰
۲۴۱
۲۴۲
۲۴۳
۲۴۴
۲۴۵
۲۴۶
۲۴۷
۲۴۸
۲۴۹
۲۵۰
۲۵۱
۲۵۲
۲۵۳
۲۵۴
۲۵۵
۲۵۶
۲۵۷
۲۵۸
۲۵۹
۲۶۰
۲۶۱
۲۶۲
۲۶۳
۲۶۴
۲۶۵
۲۶۶
۲۶۷
۲۶۸
۲۶۹
۲۷۰
۲۷۱
۲۷۲
۲۷۳
۲۷۴
۲۷۵
۲۷۶
۲۷۷
۲۷۸
۲۷۹
۲۸۰
۲۸۱
۲۸۲
۲۸۳
۲۸۴
۲۸۵
۲۸۶
۲۸۷
۲۸۸
۲۸۹
۲۹۰
۲۹۱
۲۹۲
۲۹۳
۲۹۴
۲۹۵
۲۹۶
۲۹۷
۲۹۸
۲۹۹
۳۰۰
۳۰۱
۳۰۲
۳۰۳
۳۰۴
۳۰۵
۳۰۶
۳۰۷
۳۰۸
۳۰۹
۳۱۰
۳۱۱
۳۱۲
۳۱۳
۳۱۴
۳۱۵
۳۱۶
۳۱۷
۳۱۸
۳۱۹
۳۲۰
۳۲۱
۳۲۲
۳۲۳
۳۲۴
۳۲۵
۳۲۶
۳۲۷
۳۲۸
۳۲۹
۳۳۰
۳۳۱
۳۳۲
۳۳۳
۳۳۴
۳۳۵
۳۳۶
۳۳۷
۳۳۸
۳۳۹
۳۴۰
۳۴۱
۳۴۲
۳۴۳
۳۴۴
۳۴۵
۳۴۶
۳۴۷
۳۴۸
۳۴۹
۳۵۰
۳۵۱
۳۵۲
۳۵۳
۳۵۴
۳۵۵
۳۵۶
۳۵۷
۳۵۸
۳۵۹
۳۶۰
۳۶۱
۳۶۲
۳۶۳
۳۶۴
۳۶۵
۳۶۶
۳۶۷
۳۶۸
۳۶۹
۳۷۰
۳۷۱
۳۷۲
۳۷۳
۳۷۴
۳۷۵
۳۷۶
۳۷۷
۳۷۸
۳۷۹
۳۸۰
۳۸۱
۳۸۲
۳۸۳
۳۸۴
۳۸۵
۳۸۶
۳۸۷
۳۸۸
۳۸۹
۳۹۰
۳۹۱
۳۹۲
۳۹۳
۳۹۴
۳۹۵
۳۹۶
۳۹۷
۳۹۸
۳۹۹
۴۰۰
۴۰۱
۴۰۲
۴۰۳
۴۰۴
۴۰۵
۴۰۶
۴۰۷
۴۰۸
۴۰۹
۴۱۰
۴۱۱
۴۱۲
۴۱۳
۴۱۴
۴۱۵
۴۱۶
۴۱۷
۴۱۸
۴۱۹
۴۲۰
۴۲۱
۴۲۲
۴۲۳
۴۲۴
۴۲۵
۴۲۶
۴۲۷
۴۲۸
۴۲۹
۴۳۰
۴۳۱
۴۳۲
۴۳۳
۴۳۴
۴۳۵
۴۳۶
۴۳۷
۴۳۸
۴۳۹
۴۴۰
۴۴۱
۴۴۲
۴۴۳
۴۴۴
۴۴۵
۴۴۶
۴۴۷
۴۴۸
۴۴۹
۴۵۰
۴۵۱
۴۵۲
۴۵۳
۴۵۴
۴۵۵
۴۵۶
۴۵۷
۴۵۸
۴۵۹
۴۶۰
۴۶۱
۴۶۲
۴۶۳
۴۶۴
۴۶۵
۴۶۶
۴۶۷
۴۶۸
۴۶۹
۴۷۰
۴۷۱
۴۷۲
۴۷۳
۴۷۴
۴۷۵
۴۷۶
۴۷۷
۴۷۸
۴۷۹
۴۸۰
۴۸۱
۴۸۲
۴۸۳
۴۸۴
۴۸۵
۴۸۶
۴۸۷
۴۸۸
۴۸۹
۴۹۰
۴۹۱
۴۹۲
۴۹۳
۴۹۴
۴۹۵
۴۹۶
۴۹۷
۴۹۸
۴۹۹
۵۰۰
۵۰۱
۵۰۲
۵۰۳
۵۰۴
۵۰۵
۵۰۶
۵۰۷
۵۰۸
۵۰۹
۵۱۰
۵۱۱
۵۱۲
۵۱۳
۵۱۴
۵۱۵
۵۱۶
۵۱۷
۵۱۸
۵۱۹
۵۲۰
۵۲۱
۵۲۲
۵۲۳
۵۲۴
۵۲۵
۵۲۶
۵۲۷
۵۲۸
۵۲۹
۵۳۰
۵۳۱
۵۳۲
۵۳۳
۵۳۴
۵۳۵
۵۳۶
۵۳۷
۵۳۸
۵۳۹
۵۴۰
۵۴۱
۵۴۲
۵۴۳
۵۴۴
۵۴۵
۵۴۶
۵۴۷
۵۴۸
۵۴۹
۵۵۰
۵۵۱
۵۵۲
۵۵۳
۵۵۴
۵۵۵
۵۵۶
۵۵۷
۵۵۸
۵۵۹
۵۶۰
۵۶۱
۵۶۲
۵۶۳
۵۶۴
۵۶۵
۵۶۶
۵۶۷
۵۶۸
۵۶۹
۵۷۰
۵۷۱
۵۷۲
۵۷۳
۵۷۴
۵۷۵
۵۷۶
۵۷۷
۵۷۸
۵۷۹
۵۸۰
۵۸۱
۵۸۲
۵۸۳
۵۸۴
۵۸۵
۵۸۶
۵۸۷
۵۸۸
۵۸۹
۵۹۰
۵۹۱
۵۹۲
۵۹۳
۵۹۴
۵۹۵
۵۹۶
۵۹۷
۵۹۸
۵۹۹
۶۰۰
۶۰۱
۶۰۲
۶۰۳
۶۰۴
۶۰۵
۶۰۶
۶۰۷
۶۰۸
۶۰۹
۶۱۰
۶۱۱
۶۱۲
۶۱۳
۶۱۴
۶۱۵
۶۱۶
۶۱۷
۶۱۸
۶۱۹
۶۲۰
۶۲۱
۶۲۲
۶۲۳
۶۲۴
۶۲۵
۶۲۶
۶۲۷
۶۲۸
۶۲۹
۶۳۰
۶۳۱
۶۳۲
۶۳۳
۶۳۴
۶۳۵
۶۳۶
۶۳۷
۶۳۸
۶۳۹
۶۴۰
۶۴۱
۶۴۲
۶۴۳
۶۴۴
۶۴۵
۶۴۶
۶۴۷
۶۴۸
۶۴۹
۶۵۰
۶۵۱
۶۵۲
۶۵۳
۶۵۴
۶۵۵
۶۵۶
۶۵۷
۶۵۸
۶۵۹
۶۶۰
۶۶۱
۶۶۲
۶۶۳
۶۶۴
۶۶۵
۶۶۶
۶۶۷
۶۶۸
۶۶۹
۶۷۰
۶۷۱
۶۷۲
۶۷۳
۶۷۴
۶۷۵
۶۷۶
۶۷۷
۶۷۸
۶۷۹
۶۸۰
۶۸۱
۶۸۲
۶۸۳
۶۸۴
۶۸۵
۶۸۶
۶۸۷
۶۸۸
۶۸۹
۶۹۰
۶۹۱
۶۹۲
۶۹۳
۶۹۴
۶۹۵
۶۹۶
۶۹۷
۶۹۸
۶۹۹
۷۰۰
۷۰۱
۷۰۲
۷۰۳
۷۰۴
۷۰۵
۷۰۶
۷۰۷
۷۰۸
۷۰۹
۷۱۰
۷۱۱
۷۱۲
۷۱۳
۷۱۴
۷۱۵
۷۱۶
۷۱۷
۷۱۸
۷۱۹
۷۲۰
۷۲۱
۷۲۲
۷۲۳
۷۲۴
۷۲۵
۷۲۶
۷۲۷
۷۲۸
۷۲۹
۷۳۰
۷۳۱
۷۳۲
۷۳۳
۷۳۴
۷۳۵
۷۳۶
۷۳۷
۷۳۸
۷۳۹
۷۴۰
۷۴۱
۷۴۲
۷۴۳
۷۴۴
۷۴۵
۷۴۶
۷۴۷
۷۴۸
۷۴۹
۷۵۰
۷۵۱
۷۵۲
۷۵۳
۷۵۴
۷۵۵
۷۵۶
۷۵۷
۷۵۸
۷۵۹
۷۶۰
۷۶۱
۷۶۲
۷۶۳
۷۶۴
۷۶۵
۷۶۶
۷۶۷
۷۶۸
۷۶۹
۷۷۰
۷۷۱
۷۷۲
۷۷۳
۷۷۴
۷۷۵
۷۷۶
۷۷۷
۷۷۸
۷۷۹
۷۸۰
۷۸۱
۷۸۲
۷۸۳
۷۸۴
۷۸۵
۷۸۶
۷۸۷
۷۸۸
۷۸۹
۷۹۰
۷۹۱
۷۹۲
۷۹۳
۷۹۴
۷۹۵
۷۹۶
۷۹۷
۷۹۸
۷۹۹
۸۰۰
۸۰۱
۸۰۲
۸۰۳
۸۰۴
۸۰۵
۸۰۶
۸۰۷
۸۰۸
۸۰۹
۸۱۰
۸۱۱
۸۱۲
۸۱۳
۸۱۴
۸۱۵
۸۱۶
۸۱۷
۸۱۸
۸۱۹
۸۲۰
۸۲۱
۸۲۲
۸۲۳
۸۲۴
۸۲۵
۸۲۶
۸۲۷
۸۲۸
۸۲۹
۸۳۰
۸۳۱
۸۳۲
۸۳۳
۸۳۴
۸۳۵
۸۳۶
۸۳۷
۸۳۸
۸۳۹
۸۴۰
۸۴۱
۸۴۲
۸۴۳
۸۴۴
۸۴۵
۸۴۶
۸۴۷
۸۴۸
۸۴۹
۸۵۰
۸۵۱
۸۵۲
۸۵۳
۸۵۴
۸۵۵
۸۵۶
۸۵۷
۸۵۸
۸۵۹
۸۶۰
۸۶۱
۸۶۲
۸۶۳
۸۶۴
۸۶۵
۸۶۶
۸۶۷
۸۶۸
۸۶۹
۸۷۰
۸۷۱
۸۷۲
۸۷۳
۸۷۴
۸۷۵
۸۷۶
۸۷۷
۸۷۸
۸۷۹
۸۸۰
۸۸۱
۸۸۲
۸۸۳
۸۸۴
۸۸۵
۸۸۶
۸۸۷
۸۸۸
۸۸۹
۸۹۰
۸۹۱
۸۹۲
۸۹۳
۸۹۴
۸۹۵
۸۹۶
۸۹۷
۸۹۸
۸۹۹
۹۰۰
۹۰۱
۹۰۲
۹۰۳
۹۰۴
۹۰۵
۹۰۶
۹۰۷
۹۰۸
۹۰۹
۹۱۰
۹۱۱
۹۱۲
۹۱۳
۹۱۴
۹۱۵
۹۱۶
۹۱۷
۹۱۸
۹۱۹
۹۲۰
۹۲۱
۹۲۲
۹۲۳
۹۲۴
۹۲۵
۹۲۶
۹۲۷
۹۲۸
۹۲۹
۹۳۰
۹۳۱
۹۳۲
۹۳۳
۹۳۴
۹۳۵
۹۳۶
۹۳۷
۹۳۸
۹۳۹
۹۴۰
۹۴۱
۹۴۲
۹۴۳
۹۴۴
۹۴۵
۹۴۶
۹۴۷
۹۴۸
۹۴۹
۹۵۰
۹۵۱
۹۵۲
۹۵۳
۹۵۴
۹۵۵
۹۵۶
۹۵۷
۹۵۸
۹۵۹
۹۶۰
۹۶۱
۹۶۲
۹۶۳
۹۶۴
۹۶۵
۹۶۶
۹۶۷
۹۶۸
۹۶۹
۹۷۰
۹۷۱
۹۷۲
۹۷۳
۹۷۴
۹۷۵
۹۷۶
۹۷۷
۹۷۸
۹۷۹
۹۸۰
۹۸۱
۹۸۲
۹۸۳
۹۸۴
۹۸۵
۹۸۶
۹۸۷
۹۸۸
۹۸۹
۹۹۰
۹۹۱
۹۹۲
۹۹۳
۹۹۴
۹۹۵
۹۹۶
۹۹۷
۹۹۸
۹۹۹
۱۰۰۰

(مطلع الاوار)

خمسہ نظامی

خمسہ خسرو

(۱) مخزن الاسرار	(۱) مطلع الانوار
(۲) خسرو شیریں	(۲) شیریں خسرو
(۳) لیلیٰ مجنوں	(۳) مجنوں لیلیٰ
(۴) کند نامہ	(۴) آئینہ کندری
(۵) ہندو پریہ کر	(۵) ہندو بہشت

خسرو کے بعد مقابلہ کا دروازہ ایسا کھلا کہ بہشت سے شعرا کو (جن میں سے بعض بلاشبہ بے زبان فارسی کے اساتذہ و اساطین ہیں) طبع آزمائی کی جرأت ہوئی۔ یہ جوا بھی ان کے مصنفوں کے ناموں کی اضافتوں کے اضافہ کے ساتھ اسی نام (پنج گنج یا خمہ) سے موسوم ہوئے۔ تاہم پنج گنج کا تسمیہ حضرت امیرؒ کی پنجہ زن گنج کشائی کا نتیجہ ہے۔ اور غالباً خسرو کا ذہن اس نام کی طرف کتابوں کی تعداد (پنج) اور مولانا نظامی کے کہ کن (گنج) کی مناسبت سے منتقل ہوا۔

سازم ازاں ساں سیرائے پنج پنج کلید از پیم آں پنج گنج
 کا پنجہ بر رگنج بودنا پدید فتح شود ہم بزبانِ کلید

اس سے یہ بھی پتہ چلتا ہے کہ نظامیؒ کے خزانہ پنجگانہ کی خسرو کی نظر میں کیا

قیمت ہے۔ ”پنج“ کے تکرار و تہا اور سہولت تلفظ کے سبب سے ”خمہ“ بعد میں مروج ہو گیا۔

تعداد اشعار | خود مصنفہ رحمۃ اللہ کے قول صریح کے مطابق مطلع الانوار کے

نامش کہ ز غمت مستحل
محوں کی لکھی ناکس اول

(۴) آئینہ سکدری - ۸

جو درماز کردم بخت ارقلم
مطلع ماوار دادم علم
دراں آگین تترت اگیتتم
ریشہ یں وحسرو فریتتم
دراں حارس بیتتر تاحتم
محوں کی لکھی سرفراحتم
کوں بر سر پر ہریری
کم حلوہ ملک اسکندری

(۵) بیت ۱۲ - ۸

دادی اول لگسد دوار
روستائی مطلع الاوار
کردی آگاہ بالتاط تمام
تہد تیرش وحسرو ادرام
ماردر عالم حردمدی
تور محوں کی لکھی اگلدی
یس وہاں یوڈوری کردی
ستر ج راہ سکدری کردی
وین زماں کر حواہراحم
می نویم رکاب تک تترت
می نگاری صحیحہ رنجہ م
مام این ہفت جام ہشت ہست

”پنج گنج“ | مولا لطافی گجوی رحمتہ اللہ علیہ کی یاج متویاں (جو یج گج لطافی) یا
”یا“ | حمہ لطافی کے مام، مشہور ہوئیں اور ان کے مقابلہ میں حضرت امیر
”خمسہ“ | حسد رحمتہ اللہ علیہ جو متویاں لکھیں یہ ہیں -

مطلع الانوار کہ بعد خمسہ کہ سلسلہ میں حسب ذیل ثنویاں علی الترتیب :

مرتب ہوئیں :-

(۲) شیریں خسرو (۱۷) مجنوں لیلیٰ (۴) آئینہ کندی

(۵) ہشت بہشت

اس ترتیب کا خود مصنف رحمۃ اللہ علیہ بھی ہر کتاب میں التزاماً ذکر کرتے گئے

ہیں۔ چنانچہ فرما تہیں :-

(۱) مطلع الانوار ۔

بارہ از اندرینہ گنجینہ گنج
گشت یک گنج فراہم زہنج
صبح کہ خورشید جہاںش نوشت
مطلع الانوار خطا بہ نوشت
گر بود از عمر سار دگر
پنجہ را نم بچہ سار دگر

(۲) شیریں خسرو ۔

نخست از پردہ این صبح نشوم
نمود از مطلع الانوار نورم
پس از کلمہ چکید این شربت نو
کہ نامش کردہ ام شیرین خسرو

(۳) مجنوں لیلیٰ ۔

چوں من بہ دو نامہ زین رقی پیش
راندم قلم بہ کتبتہ غویش
از روح قدس کشیدم آواز
کا کردہ لب تو گوش من باز
بکش طبع بغیہ یاداں
نقل اندک چاشنی فراواں

جو کہ تنوی کے دو دو مصرعے ہم قافیہ ہوتے ہیں اس لئے اس صنف نظم کا یہ نام ہوا۔
 اصناف نظم میں مثل رباعی کے تنوی بھی محترعاتِ عجم سے ہیں۔ عرب کے متاجر
 شعراء نے مروءۃ کے نام سے اختیار کیا ہے۔ ولتكن للمتقدمين من العرب
 الااله الحيات والقصايد۔ والمتاحرين احد واساير الوانع الا بیات من العجم
 كالرباعی المتقهر بالادب وبت والمردوح المعروف تمامتنوی (المیراں لوانی)
 عجمی شعرا میں تنوی کا بھی انوالا نام ہی رود کی ہے۔ وردوسی نے اسے درجہ کمال
 پر پہنچایا نظامی نے (حسن کے عہد تک اس کی تگ و دو قصص و حکایات پر تھی) اسے
 حقائق و معرفت سے آتسا کیا اور بید و موعظت کے درما ہمارے نسخہ سعدی اور خسرو
 نے گہریا تھی و درشتگی کی ۹

آں گہر آرم کنوں ار کاں عیب کتاب نو د عقد تریا سحیہ
 گرچہ ملک سحر اریح گنج بوست آں گنجہ تیں گشت یح
 بوست خسرو کہ بختیست بوست بختیست بوست آں خسرو (مطلع الانوار)
 تنوی مطلع الانوار | مطلع الانوار، مولانا نظامی رحمۃ اللہ علیہ کی تنوی محفلِ انوار

کا جواب ہے اور حمزہ خسروی کا سب سے پہلا رکن - ۹

میں کہہ دیں ہم کہہ دیں ستم
 مست ہم ارحامِ حست ستم
 محفلِ انوار
 محفلِ انوار کی یہ بحرِ تنوی میں سترج ہے۔

گزری ہو اور میں معترِف ہوں کہ میں۔ تیرا میں سے اکثر اصحاب کی محنت سے فائدہ اٹھایا ہے فجز احمدہ اللہ خیراً۔ جہاں تک مضمونِ سخنوں کے ساتھ مقابلہ اور صحیح تعلق ہی میں اس سے بری الذمہ ہوں۔ البتہ اپنی برائی اور عدم فرصتی کے لحاظ سے جیسا کچھ بھی ہو سکا یہ چند صفحہ "مقدمہ" کے نام سے پیش کر دیئے ہیں۔ اور اس سے غرض صرحتاً اس قدر ہے کہ ناظرین کو متنِ کتاب سے گونہ مناسبہ پیدا ہو جائے۔ نظمائی وغیرہ کی شاعری کے مقابلہ سے قصداً احتراز کیا گیا ہے۔ علیٰ ہذا کتاب کے لفظی و معنوی محاسن کے استیعاب کی کوشش نہ کر کریں۔ نہ خود اپنی کلم فہمی کی پردہ داری کی ہے۔ اکثر مضامین کو متہیدوں سے گرانبار نہیں کیا گیا ہے، بلکہ محض عنوان قائم کر کے اور بہت بے حد کچھ اپنی طرف سے لکھ کر لٹا۔ سخن کو ناظرین کے ذوقِ سلیم کے حوالہ کر دیا۔ یہ جو غالباً اس سلسلہ کے سابقہ مقدموں سے بہت کچھ ترمیم کیا ہے، ہو چکا ہو گا۔

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ۝

من کبریا خ ہنرم نیرت بار بہ نبود لافم از آبی و نار
چوں ز شمایا فتم این در بحیرہ دادہ خود رانہ توان کرد عیب
شغل ہر حادثہ یار شد نیم دم در یارین کار شد
صرد ہمہ عمر گر این جاشدی قطرہ عجب نیست کہ دریا شدی
مثنوی | "مثنوی" لفظ ثنی سے مشتق ہے جس کے معنی "دو" ہیں۔ یا۔ لفظ
کے اضافہ سے بقاعدہ صرود ثنی، ثنوی ہو گیا۔

انتقال اور اکتوبر ۱۹۱۰ء میں ہوا۔ علی گڑھ یزدخواست سلسلہ کا مستقر ہے اس کے بعد سے موت موت حوالہ نامات آئے اُن کا ذکر قحاح اعادہ میں۔ خلاصہ یہ ہے کہ مرکز ہی محض ہو گیا تھا اور اس کے ساتھ مارا ہمت مرد۔ ادراک کہ کمر عزم از سر بحیثیت کی گئی ہے، سلسلہ حدید کا معیار اس سے ظاہر ہے کہ جس اسلاف کی گاہیں مولا ماسلمی، مولا ماحالی، مولا ماعریر لکھوی، مولا ماعبدالعیسیٰ حاس عینی و عیثم مرحومین۔ یہ چل کر مولا محمد مصیب الرحمن صاحب وغیرہ تک پہنچیں ان کے اختلاف کی نظر میں آپ مجھے صبر و صفا دے مایہ بریں۔ اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ ط

گو مجھے اس ایوانِ عالیٰ تاں کے سرعادت ہوئے کا دعویٰ ہیں، مہم ایک ادنیٰ تحت بردار ہو۔ کہ دیر یہ ترف ضرور حاصل ہے۔ دکھائی نی محض آ۔ لیکن اس کے میرا درجہ قدر، ملد کیا گیا ہے صرف قحط الرجال اس کا دمہ دار ہے۔ ایسی اس نئی کوستس و کلاؤس میں کامیابی کی امید صرف حد، ملد و تریر کے فیض اور باطنیں کرام کی پیاسی سے ہے۔ ۸

سوئے قئے دعویٰ طاعت عیم عاوری خود طاعت بریم

گم شد گام دریں تنگ بے رہ تو مانی کہ توئی رہ تمانے

ہر تہ رخشد امیدم جیاں کا دہم من مگر در ہم عیاں

دیدہ الصاف جو میا بود دُر تہم در گریہ کہ میا بود

تصحیح و تنقید | یہ قنوی تصحیح و تنقید کے لیے متعدد بطوروں اور مختلف ہاتھوں سے (مطلع الادوار)

بسم اللہ الرحمن الرحیم م
ہمسہ عصا بریح صحیح و سقم م

مقدمہ

عرضِ اعمتہ نواب اکلیا خسرو کی اثناء کا قلعہ ۱۹۱۲ء سے بلند ہی۔ نواب عماد الملک بہادر مدظلہ اس کے علم بردار ہیں اور نواب حاجی محمد اسحاق خان صاحب مرحوم اس کے میرساں۔ تھے پورا ۱۹۱۶ء اور نصف ۱۹۱۷ء اس کے اوج و عروج کا زمانہ تھا۔ اوائل ۱۹۱۸ء تک سلسلہ کے ارکان تھے کہ ذریعہ چار دانگ، ہند مستخرج چکاہ ۱۔ اس میدان کے نبرد آزماؤں میں نواب صدر یار جنگ بہادر مولانا محمد جید الرحمن خاں صاحب شروانی، مولانا سید لیماں اشرف، صاحبہ، نعلما اور مولانا محمد اسماعیل صاحب مرحوم کے نام خاص طور پر قابل ذکر ہیں۔ نواب حاجی محمد اسحاق خان صاحب مرحوم کا ۱۔ سلسلہ کلیات خسرو کی چھ مطبوعہ کتابوں سے مراد ہے: (۱) جنوں نیلی (۲) آئینہ کنذری

(۳) لآئی عمان (۴) دول رانی خضر خاں (۵) قرآن السعید (۶) ہفتہ ہفتہ

تہار	مضمون	صفحہ	تہار	مضمون	صفحہ
۳۸	حکایت	۱۵۸	۴۷	مقالہ ہیدیم رعیت دشت	۱۹۵
۳۹	مقالہ سیردیم (اندوڑ شاہ)	۱۵۹	۴۸	تہ تاب	۲۰۳
۴۰	حکایت	۱۶۶	۴۹	حکایت	۲۰۴
۴۱	مقالہ حیار دیم (تحمین دیا)	۱۶۸	۵۰	مقالہ ہی دیم (دوادو راہ حیات)	۲۱۲
	ولہرین دما ت		۵۱	حکایت	۲۱۳
۴۲	حکایت	۱۶۶	۵۲	مقالہ نور دیم (لشکایت گردون)	۲۲۰
۴۳	مقالہ یار دیم (ملا مت موزیا)	۱۶۷	۵۳	حکایت	۲۲۲
۴۴	حکایت	۱۸۴	۵۴	مقالہ لستم (نصیحت فرزند)	۲۳
۴۵	مقالہ ستار دیم (بیرالسا)	۱۸۶	۵۵	حکایت	۲۳۲
۴۶	حکایت	۱۹۲		گستاخ راہدراحتام ان محمد محمد	

شمار	مضمون	صفحه	شمار	مضمون	صفحه
۹	شماره اولان	۲۳	۲۴	حکایت	۹۶
۱۰	شماره ثانی	۲۴	۲۵	مقاله ششم (شکر صوفیان)	۹۷
۱۱	داعیه ترتیب	۳۱		صافی نوش	
۱۲	خلوت اول (تجدد)	۳۸	۲۶	حکایت	۱۰۴
۱۳	خلوت دوم رصه صبا و صبح	۴۲	۲۷	مقاله هفتم (انوار نفس خرسند)	۱۰۶
۱۴	خلوت سوم احرام بحرم حریم	۴۹	۲۸	حکایت	۱۱۴
	که به جهت برام		۲۹	مقاله هشتم (بلند پایه عشق)	۱۱۵
۱۵	مقاله اول (علو و رجحان آدین)	۵۳	۳۰	حکایت	۱۲۳
۱۶	حکایت	۶۰	۳۱	مقاله نهم (مراقبت رفقا و معاندین قریبا)	۱۲۴
۱۷	مقاله دوم (استقلال از نهال علم)	۶۲			
۱۸	حکایت	۷۰	۳۲	حکایت	۱۳۱
۱۹	مقاله سوم (در کمال کلام)	۷۰	۳۳	مقاله دهم (حرمت نای الا حرام)	۱۳۳
۲۰	حکایت	۷۸	۳۴	حکایت	۱۴۰
۲۱	مقاله چهارم (رابطه خمسه مسلمان)	۷۹	۳۵	مقاله یازدهم (مقاتله فیض انبیا)	۱۴۱
۲۲	حکایت	۸۷	۳۶	حکایت	۱۴۹
۲۳	مقاله پنجم (تقویت تقوی)	۸۸	۳۷	مقاله دوازدهم (منزلت شهید)	۱۵۰

شمار	مضمون	صفحہ	تعداد	مضمون	صفحہ
۱۹	نعت	۲۵	۲۹	ترتیب	۳۸
۲	منقبت	۲۶	۳۰	اولاد - سہ امیر	۳۹
۲۱	مہج مرشد	۲۷		خدمت	۴۰
۲۲	شہار سلطان	۲۸	۳۱	روداری و فیاضی	۴۱
۲۳	علماء کے واقف	۳	۳۲	جوانی کی باتیں	۴۵
۲۴	اسان کی سیاحت الہی	۳۲	۳۳	بڑھاپے کی گھاتیں	۴۶
۲۵	علم بے عمل کی ذلت	۳۴	۳۴	عبدیہ مری	۴۷
۲۶	ابن عربیہ	۳۵	۳۵	مناظر عمر	۴۸
۲۷	صوفیاء حال	۳۶	۳۶	حلاصہ کلام	۵۰
۲۸	جوہر ذاتی	۳۷	۳۸	ختم سہم	۵۳

مثن

۱	حمد	۱	۵	نعت اول	۱۰
۲	مناجات اول	۵	۶	نعت دوم (مبجراح)	۱۲
۳	مناجات دوم	۶	۷	نعت سوم (عص)	۱۷
۴	مناجات سوم	۸		مہج مرشد	۲۰

فہرست مضامین

نمۃ السامع

صفحہ	مضمون	شمار	صفحہ	مضمون	شمار
۱۱	دہد بہ خسروی	۱۰	۱	ع رضِ اعذار	۱
۱۵	اصلاحِ کلام	۱۱	۲	تصحیح و تنقید	۲
۱۶	موضوع	۱۲	۳	مشنوی	۳
۱۷	الموہبہ بیان	۱۳	۴	مشنوی ملح الانوار	۴
۱۸	تقسیم مطالبہ	۱۴	۵	پنج گنج یا خمسہ	۵
۱۸	مقابلہ کا فتح باب	۱۵	۶	تعداد آ شمار	۶
۲۱	تضمین بحم اللہ	۱۶	۷	زمانہ تصنیف	۷
۲۳	ندرت اسالیب و افراط مطالبہ	۱۷	۸	مدت تصنیف	۸
۲۴	حمد	۱۸	۹	کثرت مشاغل	۹

انتساب

یہ سلسلہ بہندہ فخر و تہ بہا بہت جس بہ اجازت ہندوگان
عالیٰ متعالیٰ اعلیٰ حضرت ہزار گراں ٹڈیائی نس آصف جا
منظم الممالک - نظام الملک - زبیر - نام اللہ ولہ
نواب میر شہنشاہ علی خاں بہباد
فتح جنگ - اجمی سی، ایسی، آئی، جی، سی بی، یار و فادار دولت،
برطانیہ خلد اللہ ملکہ و سلطانہ وادام برہ وادمانہ کہ
نام نامی واسم سامی کہ ساتھ منسوب، و معنوں، کیا جاہاں

بسم الله الرحمن الرحيم
 في هدهد و نوره
 في هدهد و نوره

صبح که خورشید خیا بش نوشت
 مطلع الانوار خطا بش نوشت
 مشغولی

مطلع الانوار

حضرت امیر خسرو دهلوی

به تنقید و نگرانی

جناب مولوی محمد مقتدی خاں صاحب رشیدی

مطبع مسلم کوئٹہ ۱۹۲۶ ط ع
 علی گڑھ ۱۳۲۲ ط ه
 مجمع

